Jean Giono

Turma

calibre 0.8.44

JEAN GIONO

TURMA

În româneşte de NELI ARSÈNESCU

Coperta de Ion Bănulescu
JEAN GIONO
TURMA

EDITURA CARTEA ROMANEASCA

Unui om mort şi unei femei
în viaţă

PARTEA ÎNTÂI

VA MÂNCA BERBECII, OILE ŞI RECOLTA

Cu o seară înainte plecaseră toţi bărbaţii. Fusese o noapte apăsătoare de august mirosind a grâu şi a sudoare de cal. Atelajele erau în curtea gării. Caii mari de plug, legaţi la hulubele căruţelor, trăgeau din greu încărcătura de femei şi copii.

Trenul pornise încet în întuneric: suflase jăratec în sălcii şi luase viteză. Atunci începuseră să geamă toţi caii.

*

În dimineaţa aceea, ca de obicei, măcelăriţa ieşi în pragul uşii să mătură trotuarul; cizmarul era de mult acolo, cu mâinile în buzunare, privind, mirosind, dând din cap ca şi cum ar fi gonit o muscă.

— Rose, îi spuse, tu ştiai?

— Ce? întrebă Rose, şi rămase cu mătura în aer. Cizmăria şi măcelăria erau pe aceeaşi parte a străzii, uşă-n uşă. Cizmarul făcu un pas într-o parte, ca de dans, atât cât să vie foarte aproape de Rose.

— L-ai văzut pe Boromé?

— Care?

— Nu.

— Abia a picat. Tocmai de-aia am şi ieşit. Cum a intrat pe uşă, mi-a spus: „Oh!“ „Oh, Boromé!“ – am spus şi eu. Şi el: „Ai făcut cafeaua?“ – Aşa că am băut cafeaua împreună. Se pare că spre Plan des Hougues

(de când a plecat fiu-său, Boromé n-a închis ochii, a colindat toată noaptea pe deal), cum îţi spun, lângă Plan des Hougues a văzut o stâncă desţelenită de curând. „E ca nouă, mi-a spus; pământul e scormonit, nu înadins, ci parcă a trecut pe-acolo ceva, nu oameni, dobitoace, aşa ca o turmă mare, cu picioarele tari – şi odată răscolit pământul s-a arătat piatra.“ Aşa mi-a spus. Şi că pe piatra asta se vede zgâriat un triunghi cu vârfuri, şi pe el un cerc cu o săgeată.

Rose îl asculta nemişcată; îşi trăsese spatele puţin îndărăt şi se uita la cizmar de sus, cu ochi mari:

— Mă sperii, îi spuse.

Clopotul din turn vesti ora opt; ziua părea neschimbată, soarele ca în toate dimineţile cobora pe panta acoperişurilor casei lui Alic.

Grăbită şi grasă, înainte de a ieşi în faţa prăvăliei, nevasta băcanului răsturnă un scaun şi câteva cutii de conserve. Şi, pe nerăsuflate, strigă ca unul care se îneacă:

— Rose! Moş Jean! Vouă nu vă miroase?

Traseră pe nas de câteva ori înainte de a răspunde:

— Ce?

— Mirosiţi! spuse ea, apoi traversă strada.

— Poate aveţi nasul înfundat, continuă ea. Eram sus, la al doilea, să văd cât zahăr mai am; cum am deschis fereastra, m-a trăsnit mirosul ăsta. Mi s-au aprins obrajii, încă simt cum ard toată.

— Acuma îmi miroase, spuse cizmarul.

— Şi mie, spuse Rose, sumeţindu-şi pieptul, ca să se poată uita de sus şi la nevasta băcanului şi la cizmar.

Un miros de lână, de sudoare şi de pământ strivit umplea cerul.

— Ce-o fi asta?

— Mă întreb şi eu, spuse cizmarul.

Toţi trei deodată ridicară ochii spre cer; o umbră ştersese parcă ziua; prin faţa soarelui, deasupra acoperişurilor, se desfăşura o trâmbă mare de praf.

Şi atunci auziră zgomotul.

Părea o apă ce curge din plin, o apă densă, ieşită din matcă, răsunând cu lovituri grele de clopote în toate adâncurile pământului. Înaintau, şi clopotele şi zgomotul apei. Când şi când, praful trecea pe sus în pachete de nori şi ziua străzii devenea roşcată, roşcată ca mustul tulbure, şi în sfârşit, vălătucit în fumul cerului, sosi un zbor de gemete şi plânsete, ca gemetele cailor din noaptea trecută.

Moş Jean se uita la Rose şi la nevasta băcanului: mesteca ghemotoace din barba-i albă şi scuipa firele tăiate.

— Ah, eu mă duc să văd, spuse.

— Aşteaptă-ne, mergem şi noi.

Rose aruncă mătura, băcăniţa îşi încheie nasturii bluzei şi tustrei o luară la vale pe stradă.

Şi Malan pensionarul cobora strada grăbit; în cămaşă, cu un obraz bărbierit şi altul săpunit alerga, întorcea capul şi se uita în jur, ca fugărit de un nor de furtună.

Drumul dinspre munte trecea prin faţa târgului. Acolo făcea un cot, ocolea larg o fântână, şi-apoi se pierdea spre câmpii, unde la vremea asta se vedea căldura tremurând.

La cotul acela se adunaseră toţi bătrânii ,,Cercului muncitorilor'' – funcţionara de la ghişeu cu ochii ei roşii, femei cu copii agăţaţi de poale. Bătrânul Burle, bolnav, în cămaşă de noapte, cu o cataplasmă de hârtie cenuşie lipită pe piept, deschise larg fereastra casei sale, adulmecă aerul şi rămase acolo.

Judecând după zgomot, totul venea dinspre munte spre târg, spre cartierul Saint-Lazare; casele fumegau de praf, ca şi cum s-ar fi prăbuşit în propriile dărâmături.

— Prea era bine ca să nu vie şi timpul putregaiului! Viaţa a putrezit… o pată pe-o frunză — ca un deget murdar – şi totul se usucă…

Rămase cu gura căscată în fundul bărbii şi nu mai spuse nimic. Se auzeau clopote şi tălăngi, zgomot de picioare şi cam la înălţimea burţii te izbeau behăituri şi strigăte de miei.

— Burle, ce spui de-asta? strigă Malan.

— Oile! îi răspunse Burle. Vorbea rar, strivindu-şi durerea pieptului între dinţii bătrâni. Oile, dar niciodată în viaţa mea n-am auzit un asemenea zgomot…

Ca o grindină răsună zbor de muşte mari în frunzişul ulmilor. Un nor de rândunele ce călăuzeau porumbei pierduţi îşi deviară pântecele albe spre cer şi trecură sfârâind ca uleiul încins.

— Putregaiul, spuse cizmarul. Pe Durance se află insule de peşti morţi. Dacă-i iei în mână, ţi se scurge printre degete un mii de solzi şi putregai.

Babeau, lăptăreasa, care sta în faţa lui aşteptând laolaltă cu ceilalţi, se întoarse puţin:

— E în aer, spuse. Dar aseară ai văzut?

— Da! Şi tu?

— Da! Când m-am întors de la gară, am stat niţel în pragul uşii să mă răcoresc, că ardea carnea pe mine; atunci am văzut de colo până colo, ca o labă de raţă, o pată de lumină.

— Părea o frunză mare de pelin, toată în aur, spuse cizmarul.

Dar acum aerul tremura, nu se mai putea vorbi.

În clipa aceea văzură sosind un om bătrân în spatele căruia se desfăşura o turmă.

— Sfântă Fecioară! spuse lăptăreasa.

— E nebun! strigă Burle.

Soarele stăpânea din plin străzile, cu praful gros, greu de străpuns de pas de om sau de animal. Soarele ăsta ca un mort!…

Cizmarul mormăi în barbă:

— Războiul! Numai războiul le face să coboare!

Deodată se făcu tăcere şi chiar Burle, de-acolo de sus, înţelese ce înţeleseseră şi ceilalţi.

Inimile începură să bată mai repede, cu lovituri surde. Se gândeau la noaptea trecută, prea parfumată de grâu. Da, prea parfumată de grâu. Şi ce val de dezgust să simţi mirosul ăsta de grâu, să vezi copiii mici în braţele femeilor, să vezi femeile tinere Méreu dornice de plăceri, sigure pe picioarele lor, – să înţelegi toate astea tocmai când bărbaţii tineri şi frumoşi plecau, în nechezatul şi gemetele cailor.

În fruntea oilor omul era singur.

Singur. Bătrân. Obosit de moarte. Era destul să te uiţi la el cum îşi târa picioarele, cât de grea îi atârna bâta în mână. Dar trebuie că avea capul plin de socoteli şi de voinţă.

Plin de praf, îşi dădu pălăria pe ceafă, apoi cu pumnii grei se frecă la ochi; în albul prafului se văzură găurile înroşite ale ochilor bolnavi de sudoare. Privi autoritar în jur. Fără un cuvânt, fără să fluiere, fără gesturi, coti strada şi atunci i se zări privirea pierzându-i-se în depărtarea liniei drepte a drumului, acolo, departe, la capătul căruia vedea tot: suferinţa şi soarele. Îşi afundă pălăria pe ochi şi, târându-şi picioarele, trecu.

În urma lui nu veneau nici asinul cu samarul şi nici măgarii încărcaţi cu desagi; imediat în spatele omului, cu trei paşi înaintea oilor, venea un animal mare, negru, în- sângerat sub burtă.

Animalul coti drumul. Clérestin îşi puse ochelarii. Încreţi nasul şi privi:

— Dar e berbecul, spuse el, e berbecul-şef, e berbecul!

Toţi înţeleseră că aşa era. Vedeau berbecul care îşi pierdea sângele dâră prin praf, şi-şi dădeau seama de tăria omului care împingea toţi paşii înainte, pe nenorocirea drumului.

Clérestin îşi scoase pălăria şi-şi scărpină apăsat creştetul. Burle se aplecă pe fereastră, să poată urmări cât mai departe berbecul însângerat. Fusese şi el cioban, şef de turmă la vremea lui. Aplecându-se, cataplasma i se dezlipi.

— Asta e risipă de viaţă, spuse, e risipă de viaţă…

Îşi aranjă la loc cataplasma, se trase îndărăt şi închise fereastra cu zgomot.

Bătrânul cioban era departe, în pantă. În urma lui totul se desfăşura încet. Erau animale cam de-aceeaşi mărime, strânse una lângă alta, ca

valuri de noroi, şi în lâna lor în- câlcită se zbăteau prizoniere albine mari de munte, moarte sau vii. Erau flori şi spini; iarba verde le-ncolăcea picioarele. Un şobolan mare mergea împleticindu-se pe spinările oilor. O măgăriţă albăstruie ieşi din val şi se opri cu picioarele desfăcute. Măgăruşul, bălăbănindu-şi capul mare, căută ţâţele şi cu gâtul întins începu să sugă cu poftă, tremurând din codiţă. Cu ochii ei frumoşi, catifelaţi ca muşchiul pietrelor de pădure, măgăriţa se uita la oameni, scoţând din când în când un răget; poate măgăruşul sugea prea repede.

Animale sănătoase şi ascultătoare; încă mergeau fără să şchioapete. Capul mare şi lat, cu ochii stinşi, era plin de frumuseţile şi mireasma muntelui. Pe undeva, înainte, se pierdea mirosul berbecului-şef, miros de dragoste şi de oaie nebună. Capetele cu ochi morţi dansau de sus în jos, pluteau încă în imaginile muntelui şi mestecau încet gustul vechilor ierburi: vântul nopţii cuibărit în lâna urechilor, mieii ca spuma laptelui culcaţi în iarba proaspătă, ploile…

Turma se scurgea cu zgomot de apă, umplând drumul, frecându-se înghesuită de zidurile caselor şi gardurile grădinilor. Măgăruşul se opri din supt; beat şi sătul tremura pe picioare. Un fir de lapte i se prelingea pe lângă bot. Măgăriţa îi linse ochii, se întoarse, plecă, şi măgăruşul o porni după ea.

Apăru un alt berbec şi întâi îl căutară fără să-l vadă: i se auzea numai talanga dar nimic nu se zărea peste spinările oilor de-a lungul turmei. Cele două coarne în vârtej păreau crengile unui stejar. Şi le aşezase pe spinările oilor de lângă el, sprijinindu-şi astfel capul devenit prea greu, capul lui încrengat ce plutea acum pe valul de animale ca un ciot aruncat pe râul Durance învolburat. Avea sânge închegat pe dinţi şi pe buze.

Cotul drumului îl împinse la margine. Încercă să-şi ducă singur capul, dar îi căzu greu la pământ; se luptă cu picioarele din faţă, apoi îngenunche. Capul îi era aşezat pe pământ ca ceva fără viaţă. Luptă cu picioarele dindărăt, apoi se prăbuşi în praf ca o grămadă de lână tăiată. Îşi depărtă picioarele cu mişcări scurte, dureroase: între ele se vedea noroi de sânge cu muşte şi albine ce mişunau laolaltă, lângă două ouă roşii ce nu mai ţineau de pântec decât printr-o vână groasă ca o sfoară.

Burle revenise la fereastră, în spatele geamurilor; i se vedeau buzele mişcându-se:

„Risipă de viaţă! Risipă de viaţă!“…

Şi Clérestin vorbea de unul singur cu voce tare. Nu spunea nimic nimănui, vorbea aşa, aiurea, pentru el, să-şi verse focul care-l ardea acum, după plecarea băieţilor lui pe drumuri necunoscute.

„Să ştii ce ai de făcut? îşi spunea. Nu suntem rasă de luptători! Şi băiatul ăl mic, bolnăvicios, palid! Şi ăl mare, cu picioarele plăpânde…

şi cu infirmităţile dinăuntru, alea care nu se ştiu… Nu, asta nu e drept!“…

Rămăsese cu pălăria în mână şi i se vedeau bine ochii verzi înlăcrimaţi, ca ochii măgăriţei plecată cu turma.

Din când în când suna o talangă, alte sunete clare de tălănguţe parcă răspundeau; o catârcă, un măgar, iată şi un cal bătrân, fără mersul legănat al animalelor înalte, mergeau şchiopătând cu iarbă şi pământ în păr şi bucăţi de noroi pe pulpe.

Uneori trebuie că se opreau acolo, în depărtarea în care se pierduse ciobanul. Oprirea se întindea de-a lungul turmei, apoi se mişcau din nou, cu un prim pas, când toate animalele behăiau disperate.

Zgomotul tălăngilor, asinilor şi al măgarilor se pierdea de-a lungul drumului: nu rămăsese decât o rostogolire monotonă a unui val viu, dureros.

Cineva spuse:

— Ascultaţi!

Ascultară. Pe sus, din înălţimea cerului, clopotniţa, sufocată de praf, încerca să sune amiaza.

*

Cârciumăreasa, strângând din buze şi trăgându-şi nasul ca atunci când era copil, punea masa, aruncând la întâm- plare farfuriile.

Băiatul cel mic se urcă pe scaun.

— Trage-l aici, spuse dânsa.

Încercă să ascundă locul gol cu cana şi cu sticla.

— Trage-l, sau nu! lasă-l la loc, ba nu, hai trage-l, fă cum vrei…

Se duse la spălător să ia pahare şi rămase acolo un timp cu faţa la perete.

— Mănâncă, mamă, o îndemnă Rose.

Dar mama refuză dând din cap:

— Cine ştie unde-or fi ei acuma…

Afară, marea turmă continua să se scurgă.

— N-or fi prea departe, răspunse Rose. Întâi îi îmbracă, le dă toate efectele, şi puşcă, şi cartuşe… şi pe urmă trebuie să-l înveţe să tragă, n-au ei de unde şti că se pricepe.

— Poate foarte bine să spuie că nu ştie.

— Da, dar nu e chiar aşa de uşor, aici la priMarie scrie că are permis de vânătoare, şi aşa mai departe. Ar fi mai bine să tacă sau să spună ca ceilalţi. Şi apoi, capul de familie nu-l bagi în foc dintr-o dată; îi trimite întâi pe burlaci, pe urmă cei care n-au copii, apoi cei care n-au niciun comerţ; al nostru e însurat, are un copil, are prăvălie, aşa

că… Ei, dar până atunci… Farmacistul spunea că cel mai târziu de Sărbătoarea Sfinţilor, cel mai târziu… Dar după părerea mea, se va termina chiar înainte, într-un fel sau într-altul… Hai, mamă, mănâncă!

— Nu, spuse mama, nu pot, îmi stă în gât. Oh, să se termine cum o vrea, dar să se termine!…

*

Clérestin rămăsese la marginea turmei, să se umple de durere, să-şi bea durerea ca un flămând.

„Ce-aş putea face acasă? Acum sunt singur…“

O strigă pe brutăreasă:

—Amélie, dă-mi o bucată pe pâine şi trece-o-n cont. Nu-i venea să mănânce. Stătea cu pâinea în mână.

Oile treceau din ce în ce mai obosite.

Erau bolnave, abia târându-se în fluviul turmei, cu toată durerea şi viaţa risipite de-a lungul drumului.

Sub burţi se vedea sânge. Strănutau, şi animalele rămâneau zăpăcite de scuturătura capului.

Îţi spuneai: „Cade sau nu cade?“

Nu, plecau din nou, pe picioare ţepene ca lemnul.

Berbecul era tot acolo, pe pământ, cu picioarele desfăcute. Sângele începuse să curgă din el; lâna, năclăită, descreţită, grea, atârna ca muşchiul la umbra fântânilor. Nu gemea, respira din toate forţele ce îi mai rămăsese şi suflul nărilor săpaseră două şanţuri mici în praf.

Acum venise acolo un alt cioban. Se oprise la cotitură şi se uita peste turmă. Trebuise, cu puţin înainte, să împingă oile cu genunchiul, să poată ieşi din valul care-l ducea. Îşi ştersese faţa; strălucea de sudoare ca un sfânt; sprijinit în ciomag, privea în depărtare.

Patul lui Burle, acolo sus, era aşezat lângă fereastră. Se văzu cum se scoală, cum îşi pune pantalonii de catifea, cum îşi aranjează cataplasma şi-şi încheie cămaşa pe deasupra.

După un timp, uşa coridorului se deschise. Burle ieşi. Era desculţ. Îşi puse mâna stingă răsfirată pe piept; în dreapta ţinea un scaun. Atinse umărul ciobanului.

—Hai, om bun, nu se poate să stai aşa în picioare, şezi colea pe scaun.

Celălalt era absent. Se aşeză. Îşi rezemă ciomagul între picioare, îşi încrucişă mâinile pe măciucă, îşi sprijini barba în mâini şi rămase cu capul în soare.

— Dacă socoteşti cât e de lată, spuse cizmarul, care se întorsese, dacă

socoteşti şi după desime, turma asta care e ca o apă, ca un fluviu, de-abia cred că s-a scurs pe jumătate; gândeşte-te puţin că se tot scurge de azi-dimi- neaţă de la opt; dacă-l socoteşti pe ăsta care doarme aci pe scaun şi cu ăl din capul turmei, înseamnă că sunt numai doi oameni mari şi laţi pentru toată treaba asta. Gândeşte-te că n-am văzut nici câini, nici măgari – şi spune dacă nu e ăsta semnul începutului unor vremuri blestemate?

Şi Clérestin privea peste scriitura pe care marea turmă o înscria cu litere de sânge şi durere în faţa lor, pe albul drumului.

— M-am dus până la marginea pomilor. De acolo se vede valea Assei. Porneşte de sus. Tot muntele fumegă de parcă i s-ar fi dat foc. Ia ascultă, auzi tunetul?

Dinspre munte o furtună spărgea cerul cu ciocane de fier.

Acum, oile care încă mai treceau pe acolo îşi continuau drumul prin ploaie, îngreunate de apă. Mergeau cu paşi mici, croindu-şi loc mai întâi în aer, cu mişcările capului. Un om se afla în mijlocul lor, ud din cap până-n picioare. Adăpostit sub haină, ducea un mieluşel. Strigă la cel aşezat pe scaun:

— Antoine! Antoine!

Acesta rămase nemişcat. Stătea acolo, ascuns sub pălăria lui mare. Cu mâna dreaptă îi făcu semne:

— Du-te, du-te…

Berbecul murise. Îşi ridicase dintr-o mişcare, ca la comandă, capul greu, încrengat. Printre coarne se uitase lung spre cer, cu o privire fără sfârşit. Cu gâtul întins, gemuse uşor, ca un miel; îşi depărtase pulpele, întinsese picioarele; cu zgomot de balon spart, din măruntaie îi ţâşnise un ghemotoc de sânge negru.

*

Dând să aprindă lampa, nevasta măcelarului spuse:

— Mamă, în noaptea asta ar trebui să te culci cu mine. Să fii singură…

Nu trebui să-şi termine gândul, îşi apăsă doar buzele umede ceva mai mult pe cuvântul *singură*.

Astfel mama luase locul fiului alături de femeia lui. Urma celui plecat rămăsese în saltea; mama se lungi acolo, în adâncitura care păstra urma fiului ei. Şi, una lângă alta, cele două femei, fără să-şi spună nimic, ascultau zgomotul turmei în noapte. Neîntrerupt, ca şi cum muntele ar fi vrut să se golească de animale vii.

Fusese un moment de linişte, venit nu se ştie de unde, şi cele două femei căzuseră într-un somn dureros, greu. Deodată mama tresări:

— Ascultă!

— Ce? întrebă Rose.

— Plânge cineva.

Nu se mai auzea zgomotul oilor dar, ca un geamăt de copil care-şi căuta mama, o chemare le lovi drept în inimă. Amândouă săriră din pat:

— Ia lumânarea. Aprinde-o.

— Mamă, stai, nu cumva copilul o fi având crampe?

— Nu, Rose, vine de jos, din stradă.

— La ora asta?

Dar chiar îşi striga mama:

— Ma-ma…

— Da, răspunseră femeile — şi picioarele goale lipăiră pe scări.

— Aşteaptă!…

Zăvorul se trăgea greu. Rose îşi zdreli palmele grase şi sânii îi tresăltară sub cămaşă.

— L-am deschis. Adăposteşte lumânarea.

Afară mirosea a oi.

— Plouă, mamă?

— Nu, e ţărâna. E praful stârnit de turmă.

Cel care plângea, care-şi chema mama, era pe caldarâm, o pată mică albă. Rose îngenunche: văzu un miel, un mieluşel care tremura plin de noroi, un mieluşel cu capul greu, rătăcit de turmă.

— E un miel pierdut, mamă.

Rose îl luă în braţele-i goale; îi aşeză botul umed la încheietura cotului.

— Mieluşel, mieluţ, cânta domol măcelăriţa, şi cu buzele ţuguiate îi trimetea sărutări. Mieluşel… Uite-te la el, sărăcuţul…

— Ăsta mai suge, spuse mama.

Rose se înfioră de răsuflarea caldă a mielului.

— Cred c-o să-l putem creşte cu biberonul, zise.

Mielul nu mai behăia, căuta căldura braţelor. Se ghe- muise în îmbrăţişarea cărnii. Închise ochii, îi deschise — să vadă dacă braţele erau tot acolo, şi uşoare tresăriri fericite îi fremătau şira spinării. Îşi împinse capul în sânii Rosei. Aceasta râse:

— Dacă aş mai avea lapte ţi-aş da… nu mai am. Mamă, trebuie să luăm mâine un litru de lapte în plus…

— Vino, îi spuse mama, trebuie să intrăm în casă, suntem în cămaşă…

— Bine, dar du-te şi deschide spre coridor. Nu putem să-l ducem prin măcelărie. E plină de carne, miroase a sânge, să nu-l speriem.

*

În zori Clara deschise uşile cafenelei sale mici din colţul drumului. În mijlocul pieţei goale rămăsese numai scaunul. Turma trecuse, ciobanul plecase, un câine lingea sângele berbecului.

Pe la ora cinci sosi bătrânul Sauteyron de la ferma Saint-Patrice. Ducea calul la rechiziţie.

— Clara! îi strigă. Dă-mi ceva tare.

Clara se arătă în prag cu un pahar şi o sticlă de coniac:

— Eşti cam palid…

— Am şi de ce, răspunse bătrânul. Tot drumul e plin de oi moarte.

Calul privea zorile verzui. Scutura capul, ca şi cum ar fi alungat un tăun, şi gemea uşor în zăbală.

HALTA CIOBANILOR

Ceasul suna la Vallensole: unsprezece lovituri surde în clopot. Vântul nopţii curăţa ariile de praf şi pleava grâului se ridica fumurie spre lună.

De pe platou se auzea scârţâitul scripetelui de la grâna- rul fermei Chauranes. Îi lăsaseră frânghia pe şanţul roţii. Bătrânul Jéróme ascultă scârţâitul scripetelui şi-şi dădu seama de unde venea.

„Femeile astea…“ îşi spuse.

Apoi se întoarse pe partea stângă; îşi auzi inima zvâc- nind în ureche, de parcă în străfundul casei cineva bătătorea pământul cu un mai greu de fontă. Se gândi la Diana. Căţeaua: astă seară nu se întorsese.

„Şi doar le-am spus: Băgaţi de seamă, asta o s-o-ntindă, ori după vreun câine, ori după vânat…“

Îşi săltă capul de pe pernă şi ascultă. I se păru că aude zgomot de clopoţei pe colină.

„Când a plecat Joseph, le-a spus: «Fiţi atenţi! Să aveţi grijă de căţeaua mea.» Abia a trecut o noapte şi au şi lăsat-o să plece. “

Se întoarse pe dreapta. Nu putea să adoarmă. Stând aşa, măcar nu-şi mai auzea inima; auzea doar fluieratul uşor al vântului care se lovea de colţul coşarului, şi fâşâitul migdalilor din vale, bătuţi de vântul care cuprinsese toată întinderea şesului cât vedeai cu ochii.

Acum era singurul bărbat la Chauranes. Fiică-sa Ma- deleine, abia de optsprezece ani, şi noră-sa Julia, nici pe-atât. Asta era tot ce rămăsese de la plecarea lui Joseph.

Cine o să tragă la plug? Cine o să-şi mai pună cornul la cingătoare ca să meargă la cosit?

Sta lungit în pat, ţeapăn ca lemnul, strângând mâinile în gol ca pe

coarnele plugului, şi prin faţa ochilor îi trecu toată bucata lui de pământ; se desfăşura în jur cu încărcătura de migdali şi grâu, şi el parc-ar fi plutit pe deasupra, îndărătul celor două perechi de cai ai săi.

Deodată zvârli pătura, se sculă, scotoci în pantaloni, aprinse un chibrit, ieşi în sală cu chibritul între degete şi ciocăni la uşa norei sale:

— Julia! Julia!

Bătea uşor cu podul palmei.

— Da…

Patul scârţâi şi se auzi lipăitul moale al picioarelor goale.

Jéróme ţinu în loc clanţa:

— Nu, nu deschide, sunt în cămaşă. Ascultă, am venit doar să te-ntreb: ai dat la cai?

Chibritul se stinse.

— Ah, nu! spuse Julia.

— Te duci?

— Da, mă duc, zise femeia. Încă un obicei cu care trebuie să mă deprind.

Întorcându-se de la grajd, Julia se opri în dreptul caMérei Madeleinei şi o întrebă şoptit, prin uşa întredeschisă:

— Madelon, dormi?

— Nu.

— Ascultă, Madelon, am dat de mâncare la cai. Dacă ai şti ce e jos, ce e în vale! Un du-te-vino de lanterne, behăit de oi, şi lângă râu au aprins un foc mare care creşte, şi creşte…

— Da, răspunse Madeleine, ştiu, am văzut-o când venea, e o turmă. O turmă atât de întinsă, că te-apucă spaima. Am văzut-o coborând către seară. Au înnoptat pe pământul lui Gardette.

Julia stătu un moment pe gânduri, în întunericul culoarului, apoi:

— Ascultă Madelon, pot să intru? Vreau să-ţi spun ceva.

— Intră. Vrei să aprind lumina? întrebă Madeleine.

— Nu, n-am nevoie să văd. Lasă-mă doar să mă sui în pat lângă tine, mi-au îngheţat tălpile pe pietrele astea. Madeleine, eşti supărată pe mine?

— Nu sunt supărată pe nimeni, spuse Madeleine printre dinţi.

În întuneric Julia mângâie capul fetei:

— Delon, e adevărat, cât se poate de adevărat, adevărul adevărat că n-am spus nimic, nimic, niciun cuvânt, crede-mă. Aminteşte-ţi câtă vreme am fost noi una lângă alta, nedespărţite, şi gândeşte-te la balurile de la Bras, când ne schimbam panglicile sub măr. N-am spus nimic, niciun cuvânt, aş fi fericită să te ştiu măritată, cum şi tu ai fost fericită când ţi-am spus: „Mă mărit cu fratele tău!“ – şi ne-am sărutat acolo în fân! M-asculţi? Nu eu te-am urmărit. El, el te-a văzut. Cu o seară înainte de plecare mi-a spus: „Supravegheaz-o cât nu sunt aici”. Auzi? Mi-a mai spus: „Vă sucesc gâtul la amândouă! Iar am văzut-o

îmbrăţişându-se cu Olivier. “

— Nu e adevărat, spuse Madeleine, nu făceam nimic rău.

— Ştiu eu ce-nseamnă, Delon, ştiu. Nimic rău, ştiu. Nu e vorba de ceva rău, e vorba de caracterul omului. Îţi spun eu: eşti sora lui Joseph, dar el e gelos pe tine ca şi când ai fi nevasta lui. N-are inimă rea. E gelos. Asta e! Nu-ţi fie frică, n-o să te omoare. A spus aşa în furia plecării, şi mai şi băuse de necaz că trebuia să ne lase în suferinţă, şi apoi…

—Şi apoi dacă mă omoară atâta pagubă! se auzi Ma- deleine din întuneric.

*

La Gardette, de partea cealaltă a văii, lampa continua să ardă în crengile smochinului. Trecuse de miezul nopţii şi nici Delphine, nici taică-său, bătrânul viguros cu toţi dinţii în gură, nu mai aveau simţul economiei

Cu toate că era târziu, stăteau sub lampa din smochin, în jurul mesei strânse: Delphine, tatăl ei şi tânărul Oli- vier. Nu vorbeau. Între ei se afla şi ciobanul din fruntea oilor, venit aci o dată cu înserarea, alb de praf ca un greiere ieşit din ţărâna drumului.

Noaptea era atât de înstelată, că puteai să vezi urzeala cerului.

— Patruzeci şi opt de ore… spuse ciobanul. Patruzeci şi opt de ore dintr-o dată, fără oprire.

— E prea mult! răspunse bătrânul.

— Nu e vina nimănui, mai zise ciobanul, e vina soartei…

— Soartă, ne-soartă, vorba e că e prea multă suferinţă pe bietele animale.

Stăteau şi fumau.

— Asta a început într-o zi, începu să povestească ciobanul cu ochii pierduţi în noapte. Eram sus, la păşune, pe o vreme nemaipomenită. Iarba părea o mireasă, toată înflorită în alb, şi râsul ierbii strălucea cât vedeai cu ochii. Dar iată că jos, pe o colină a muntelui, doi oameni îmbrăcaţi în albastru mergeau prin fân, chiar prin mijlocul fânului celui mai gras, ca şi cum puţin le-ar fi păsat. Ăştia, îmi zic, sunt jandarmii de la Saint-André; probabil iar s-a încăierat Alphonse cu femeia de la pod. Şi de fapt se duceau chiar la Alphonse. Se îndreptară într-acolo, îl chemară fără să se oprească pe loc şi Alphonse se duse spre ei. După aceea au coborât la vale, au urcat până la căsuţa lui Bousquet. „Ia te uită, ce-o fi asta? îmi spuneam, ăla e om liniştit.” De-acolo s-au dus spre Danton, apoi spre Arsène şi pe urmă au ocolit muntele spre păşunile de pe celălalt versant. Se vedea toată şerpuiala drumului lor însemnată în iarba grasă. Alphonse îşi băgase animalele

în ţarc. Se dusese sub cedri. Îl vedeam acolo, în picioare, cu capul dat pe spate, ca şi cum ar fi băut dintr-o sticlă; suna din corn. Sunetul ajunse până la mine. Apoi îi auzii sunând pe Bousquet şi pe Danton, şi pe Arsène, iar pe versantul celălalt sunau toate cornurile.

Atunci, fără să ştiu de ce, mă apucai să suflu puternic, şi cu toate că ziua era frumoasă şi florile străluceau, sunai din corn de parcă mi-ar fi murit câinele.

Venise amiaza. Vedeam toţi oamenii adunaţi sub bradul 34. Îmi spuneam: „Dacă nu te urcai astăzi aici, ai fi fost jos şi ai fi ştiut…'' Dar iată că unul de acolo – am aflat mai târziu că fusese Julius din Arles – ieşi din umbră şi, în plin luminiş, se înţepeni pe picioare şi sună spre mine lung, de trei ori, sunet de alarmă care însemna *Vino numaidecât*!

Atunci, cu o fluierătură zdravănă, pornii toate oile pe pantă, la vale.

Sub meri, desăgile erau pregătite şi băieţii îmi ziseră: „Plecăm''. Le-am spus: „Iarba e frumoasă aici''. Mi s-a răspuns: „Este, dar plecăm la război''.

Pufăia din pipă să-şi adoarmă inima, să i se şteargă puţin amintirea clipei în care pământul începuse să se cutremure.

—Am rămas trei: Antoine din Pertius, Julius despre care vă vorbeam, şi cu mine. Trei, prea bătrâni ca să mai fim soldaţi. Prea bătrâni – zicea Antoine – şi ca să îngrijim cum trebuie toate turmele adunate în mâinile noastre. Şi seara tinerii şi-au pus sacii pe umeri; au plecat; am rămas singuri. Erau atât de multe oi pe munte, că nu se mai vedea iarba. Atunci ne-am sfătuit toţi trei. Vestea ne apăsa inimile. Am vorbit şi pentru şi contra. Am ţinut-o aşa toată noaptea, am fumat tot tutunul ce-l mai aveam. Am căzut de acord, şi cu mine în frunte am plecat. Zgomotul făcut de noi trebuie că era foarte puternic. Când treceam prin sate, femeile şi bătrânii se înşirau la marginea drumului, să ne vadă trecând. Am ajuns în câmpie. Acolo o femeie s-a ţinut după noi mai bine de cinci kilometri cu un miel în braţe. M-a ajuns din urmă şi mi-a spus: „Omule, sunt la capătul puterilor. Nu mai pot merge niciun metru mai departe. Dar mielul pe care l-am cules de pe urma turmei tale o să moară dacă-l las jos. Opreşte-te!“ I-am spus „Nu“ şi i-am mai spus: „Pune-l acolo“. După un timp am întors capul: mielul era culcat pe taluz; femeia alerga bezmetică prin arătură. Am strigat: „Hei, femeie! Femeie!“ Era însă prea departe. N-a mai auzit.

Din clipa aceea am văzut limpede şi m-am gândit la toată durerea ce ne aştepta. Mă gândeam atât de puternic la toate astea, că mă ardea; şi secătuit mi-am spus: „Ce-o vrea Dumnezeu şi mila omenirii!“

Şi-şi ridică în întuneric mâna deschisă larg, ca o frunză de platan.

Din fundul văii străbătu lătratul unui câine şi vocea unui om.

— Pe mine mă caută, spuse ciobanul strigându-şi numele. Aici!…

— Unde? se auzi vocea.

— Vino aici, la lampă! strigă ciobanul.

După puţin timp înaintă spre lumină şi se apropie un bătrânel murdar de pământ clisos şi de iarbă, se vedea că poposise pe unde nimerise ca să-şi recapete puterile. Un câine vineţiu se ţinea după el.

— Salut, Julius, spuse ciobanul.

— Ah! exclamă noul-venit şi căzu greoi pe bancă.

Bătrânul făcu semn din ochi Delphinei. Ea intră în casă şi reveni cu o pâine, cu vin şi cu un pahar.

— Supa e rece, mă-nţelegi, îi spuse gazda, o s-o punem la încălzit, dar până atunci ia astea…

Julius întinse amândouă mâinile după pahar; ascuns în palmele mari, roşii, începu să bea ca din fântână.

— Încă unul?

— Dacă vreţi…

Îşi scoase cuţitul cu mâner de corn. Tăie o felie groasă de pâine, o înmuie în vin şi o dădu câinelui.

Bătrânul fuma din pipă cu pufăituri dese.

— Tutun?

Julius îşi scoase pipa. Dar o lăsă numaidecât pe masă. Puse mâna pe umărul ciobanului.

— Thomas, am venit să te văd, pentru tine am venit. Sunt cu moartea-n suflet. E o nebunie. Aşa nu se mai poate. Trebuie să mergem mai încet. Gândeşte-te la animale. În faţă, la drum deschis, tu le ai pe cele sănătoase; în spate e prăpăd: mor oile, mor pe capete. N-o să mai aducem înapoi niciuna. Le cerem prea mult. N-au fost făcute pentru asta. Ah, Thomas! umbra, şi răcoarea, şi odihna fiecăruia, şi tihna zilelor de altădată…

Greierii cântau. Nimic nu mişca, noaptea era liniştită, plină de stele.

— Nu trebuie să ne mai gândim la zilele de altădată, spuse Thomas. E o mizerie. Crezi că eu sunt de piatră? Crezi că eu nu văd ochii acelora care ne privesc când trecem prin sate? Mă ascund sub pălărie. Crezi că nu ştiu? Am urechi să aud. Ascultă!…

Tăcu. La început nu se auzeau decât greierii, apoi, din adâncul nopţii sforăi surd câmpia de oi.

Julius oftă:

— O să pornim din nou la drum. Totul e să ştii dacă or să mai vrea să meargă.

— La punctul unde s-a ajuns, spuse Thomas, treaba e ca apa dintr-o pompă: una se va scula, se vor scula şi celelalte; una va merge, vor merge şi celelalte după ea.

Dis-de-dimineaţă, când se lumină de ziuă, se văzu bine toată întinderea turmei. Era în vale, ca smântâna laptelui; era pe coline; era în pietrişul albiei Durance, de unde urca un fir de fum albastru al

focului de veghe.

Ajunşi pe povârnişul dealului, rămaseră locului: Julius urma să plece la postul lui; bătrânul cuprinse cu ochii tot valul de animale; Thomas se uita drept înainte, sufletul turmelor văzându-l în adâncul cerului.

— Cu bine! spuse Julius.

— Cu bine! spuse Thomas.

Apoi bătrânul împreună cu Thomas coborâră la vale. Berbecul turmei sta culcat mai de-o parte sub un stejar verde. Sângerase pe cimbrişor şi pe frunze de cimbru. Coarnele se încurcaseră în iarbă. Gemea. Limba, uscată ca piatra, îi atârna pe pământ. Îl năpădiseră muştele şi albinele.

Thomas le goni cu pălăria, apoi îi pipăi şalele, îi mişcă picioarele. Îi atinse uşor rana dintre pulpe. Berbecul nu se plânse, i se uită drept în ochi.

— Prietene, spuse Thomas, am să-ţi cer un lucru: salvează-mi berbecul. Cu puterea ce o mai are, o să se ridice, o să meargă, ştiu eu cât? — o sută de metri, o mie? (pentru că de fapt nu-i cunosc tăria); apoi o să cadă şi o să moară la marginea drumului. Salvează-l; încă se mai poate. Ia-l, du-l la fermă şi îngrijeşte-l. Şi când o să treacă timpurile astea grele, dacă o să mai trăiesc, o să mă întorc să-l iau.

— Asta pot s-o fac, spuse bătrânul. Şi îţi mulţumesc, ciobane, că am putut să-ţi cunosc bunătatea.

Thomas îşi trase pălăria pe ochi:

— Ţi-am spus că nu mai e nicio scăpare decât în mila omenirii.

— Aşteaptă, spuse bătrânul, mă duc să caut o roabă, îl cărăm mai uşor.

Când o aduse, ciobanul aruncă pe fundul roabei nişte paie şi un sac vechi, apoi aşezară berbecul.

— Să pui la fiert turiţă-mare, spuse Thomas şi să-i speli pulpele la încheieturi. Apoi să faci o alifie de sulf şi ulei crud pentru locurile unde sângerează. De două ori pe zi; dar eu îl cunosc, – are tot atâta nevoie de prietenie cât are de leacuri. Cu tine o să se pună repede pe picioare.

Îşi lăsă mâna pe fruntea animalului şi-l scărpină uşor pe sub lână, cu dragoste. Acesta se uită la stăpân, apoi tremurându-şi buzele sforăi behăitul de dragoste al berbecilor.

— Nu-ţi fie teamă, îi spuse ciobanul. Te las la un om de treabă. Ah, dacă plec, frumosul meu arlesian, înseamnă că destinul mă trage de haină, altfel am fi rămas împreună până la sfârşitul vieţii. Un lucru îţi cer, Arlatan, să fii de treabă cu omul ăsta, să nu-i faci dezordine în staul; nu alege iarba, nu te culca în cuibarul găinilor. Dacă-ţi aduce oi, să nu faci pe nebunul, să lingi sarea încet. Acum, aici, eşti de-ai casei. Ascultă-le pe femei şi fă-te respectat.

Căută apoi mâna bătrânului.

— Îţi plătesc cu o mulţumire, dar dacă îţi dator ceva…

— Nu datorezi nimic, spuse bătrânul, nimic… Eşti dator să ajungi la ferma ta, asta e tot. Şi dacă stăpânul tău nu va scoate pălăria când îi vei trece pragul, spune-i din partea mea că e un om de nimic. Cu bine!

Pe la mijlocul pantei, greu de urcat cu berbecul în roabă, bătrânul se opri. De vale, turma pleca. Thomas îşi mişca braţele înainte şi înapoi, ca şi când ar fi mestecat un aluat gros, şi tot acest aluat al turmei creştea încet din iarbă. Apoi Thomas privi spre bătrân: ridică mâna în semn de rămas bun şi cu mâna în sus porni în fruntea oilor prin vântul rece de august ce se târa liniştit ca o apă.

— Corbul! strigă omul.

Cu arma în mină, Joseph se ridică din iarbă:

— E prea departe, spuse, nu pot să trag.

Corbul se depărta cu aripile nemişcate. Se auzea cum zboară, atât era de intensă liniştea pe pământ; doar la marginea arăturii o grămadă de bălegar sfârâia înfundat, de parcă se dospea un aluat.

— Dacă aveam o puşcă de vânătoare, da, spuse Joseph, dar cu asta, pas de-l prinde cu un glonţ!

— Mi-e frică, spuse încet omul culcat în iarbă.

—Ce fel de bărbat eşti, dacă te sperii de-o pasăre? spuse Joseph. Şi apoi tu crezi că am să-l las să se aşeze pe tine? Crezi că eu, cu arma mea… Înseamnă că suntem de nimic, dacă ţi-e frică.

Joseph se aplecă în iarbă lingă omul culcat, îi puse mâna pe umerii nemişcaţi, una cu pământul, şi cu voce drăgăstoasă, de copil, îi spuse:

— Te păzesc eu, bătrâne, sunt aici.

Şi din ochi continuă:

— Eu, prietenul tău, eu! Altfel nu mai există prieteni, dacă nu sunt în stare să te apăr de un corb!

— Bine, făcu omul, înţelegând tot.

Joseph lăsă arma, se sprijini pe genunchi şi se culcă în iarbă. Liniştea cobora şi apăsa pământul cu toată greutatea ei.

— Ţi-ai scos mantaua? întrebă omul.

Joseph nu răspunse.

— Ţi-ai scos mantaua? strigă omul.

— Ce? zise Joseph.

Se ridică deodată în patru labe. Cu umărul drept mai jos, pentru că în dreapta ţinea puşca, privi jur împrejur.

— Ce? Au apărut? Cine? Dormeam. Te doare, bătrâne?

— Nu, spuneam: ţi-ai scos mantaua?

— Sunt foarte obosit, spuse Joseph; parcă mi-ar scoate cineva ochii. Sunt aici, îţi vorbesc, te privesc şi deodată mă simt ca un butoi găurit. Mă golesc şi adorm.

— Ţi-ai scos mantaua? întrebă iar omul.

— Da, ştii prea bine, n-ai băgat de seamă? Am lăsat-o în pădurea Gamin alaltăieri, la Greville, când ne-au întâm- pinat cu focuri de armă la pod. Adu-ţi aminte, tu erai culcat după stâlp, şi fiindcă mă împiedeca la mers, am aruncat-o din fugă. Hai, bătrâne, mă laşi să dorm?

— Scoate-mi şi mie mantaua, spuse omul. Dacă ar bate puţin vântul, cred că m-aş simţi mai bine. Şi pătura asta…

— Lasă pătura, îi răspunse Joseph, las-o, în primul rând te înveleşte, şi apoi… las-o. Îţi face rău?

— Nu, dar e caldă şi grea; parcă aş fi în noroi. Nu, nu-mi face rău. Dac-aş putea să mă bag în apă…

— Stai liniştit, încearcă să dormi…

— Nu, să nu adorm, spuse omul, dă-mi mâna, prietene, aşa, ţine-mi mâna. E bine să te simt aşa.

Omul scoase braţul de sub pătură şi, ca un animal mic, mâna venea singură prin iarbă, până când întâlni mâna lui Joseph. Una într-alta, rămaseră nemişcate.

Drumul cobora gol, ocolea colina, apoi tot atât de gol intra în pădure.

— Cât e de când au plecat ceilalţi? întrebă omul.

— Cam cinci ore.

— A spus locotenentul la ce oră? La ce oră vor veni să ne caute?

— Spre seară.

— O să ne găsească?

— Suntem chiar pe taluzul drumului. Mi-a spus: „Are să vină maşina, staţi aici!“

— Spune!

— Ce?

— E urâtă rana asta de la pulpă?

— Nu.

— Maiorul ce-a spus?

— Nu maiorul, ci ăla mic. Maiorul sta mai în faţă, călare. Era ăla mic, pe urmă un artilerist şi apoi eu. Le-am spus: „E Jules“. Apoi am întrebat: „Ce are?“ Şi ei au zis: „A, pulpa…“ Am zis: „îl cunosc“. Ţi-au înfăşurat bine piciorul. Artileristul avea două pachete de pansamente, după aia au deschis un sac şi au pus pe deasupra o cămaşă groasă, nouă, şi au strâns… „Şi ca să-l ducem?“ – am întrebat eu. Şi ei au încercat. Dar te-ai deşteptat şi ai făcut gălăgie. Chiar în momentul ăla a trecut compania şi apoi bucătăria, şi l-am văzut pe locotenent, roşcatul, ştii tu care… I-am spus: „Jules e aici“. Mi-a răspuns: „Nu mai e loc în maşină. Rămâneţi aici cu el; rămâneţi aci, la marginea drumului; ne întoarcem să vă luăm.“ Atunci artileristul a spus: „Şi eu am un camarad aici; hai să-l ducem la marginea drumului: o să ai grijă de doi în loc de unul, şi o să-l urci în maşină şi pe el“.

— Unde e artileristul?

— Acolo, alături, nu-l vezi pentru că eşti culcat, dar eu de aici te văd şi pe tine şi pe el.

— Doarme?

— A reuşit să-şi adoarmă durerea.

Joseph arătă spre piept:

— Aici, spuse, aici în mijloc are un glonţ.

— Vino mai aproape, spuse omul.

Joseph se apropie.

— Apleacă-te.

Joseph se aplecă.

— Ascultă, spuse, dacă scăpăm, dacă scăpăm amândoi, tu şi cu mine, ai să te întorci acasă. Eşti din Midi, nu e departe. Iei trenul şi numaidecât eşti la Dijon. Ai să vezi, mama te va primi bine. Stăm lângă hale, într-o piaţă mică; mama e călcătoreasă; şi ai să vezi; are trei lucrătoare, şi-o să ne distrăm… O să te culci pe canapea, la parter. Chiar dacă-ţi aduci femeia, se face, că stăm bine în casă, ne ajutăm între noi, – la al doilea etaj locuieşte un poştaş care e Méreu pe drumuri, aşa că ne dă camera lui. Eu lucrez la imprimerie şi ies la cinci, da’ ai să vezi, o să le spun: „Astăzi a venit Joseph!“ şi atunci o să ne ducem la Adolph şi-o să-i spunem să ne facă melci pe jar…

— Da, spuse Joseph, da, bătrâne….

O boare albă se ridica din pomi, de parcă ardeau. Soarele era sus, pe deasupra norilor şi o căldură grea sufoca totul.

Alături, artileristul deschise gura şi rămase un timp aşa. Apoi o închise şi o spumă groasă de sânge i se prelinse pe bărbie; făcu aşa de două-trei ori, cu o încăpăţânare care îi aduse puţină culoare pe dunga albă a ochiului pe jumătate închis. De sub sânge glasul încerca să iasă; până la urmă se strecură:

— Apă!

— Dă-mi drumul, spuse Joseph, auzi, ăla vrea apă.

Joseph trecu mâna pe sub capul artileristului, îl ridică încet, îi duse aproape de buze bidonul plin cu apă. Gura însângerată parcă era un animal; risipea apa cu muşcături şi zgâlţâieli, muşca fierul cu dinţii. În sfârşit, cu o mişcare lacomă, începu să bea.

— Mulţumesc, Thérèse.

O spumă uşoară, roşietică i se prelinse printre buze. Joseph scuturǎ bidonul.

— Mă duc să caut apă.

Se uită la Jules:

— Auzi, mă duc să caut apă. Stai cuminte, bătrâne. În doi timpi şi trei mişcări sunt înapoi. Nu te agita.

— Corbul!

— Ei, bătrâne, doar eşti bărbat! O să-ţi fie teamă de-o pasăre? O pasăre! Fă-ţi curaj şi nu face gălăgie, – e pentru celălalt. S-a domolit, e tăcut, a reuşit să-şi stăpânească durerile. Face tot ce poate ca să stea liniştit. Uite, nici n-am plecat bine şi o să fiu înapoi. Şi dacă vine cumva maşina, să m-aştepte.

În fundul văii, în spatele colinei, trei aşezări se priveau nepăsătoare: o şură, o casă şi un grajd. Pe potecă, dintr-o saltea găurită se vedeau resturi de lână. Şura era goală: în mijlocul ei o bǎltoacă de la cai şi o curea veche de piele.

Joseph intră încet: privi atent colţurile umbrite. Luă apoi cureaua, se încinse şi o strânse bine în cataramă.

Fuseseră trei cai în grajd. Înăuntru mirosul era încă destul de viu.

„Julia cred că s-a apucat de treabă. O femeie face ce vrea cu calul, dacă-l scarpină niţel pe coamă…”

La casa fermei uşa scoasă din ţâţâni zăcea în vatră, arsă pe jumătate, cu clanţa înnegrită în scrum. Călcă pe ceva moale, ca un câine mort; era o vestă de catifea făcută sul.

Dinspre coşar se auzea o apă curgând. Văzu o adăpătoare scobită într-un trunchi de copac.

În noroi, de jur împrejur, urme de oameni, ca de cireadă, şterseseră urmele oilor şi ale vacilor; nu se mai vedeau decât spre pajişte, unde locul era mai uscat.

Îşi afundă mâinile în jghiab.

Se înseră. Noaptea cobora încet ca un fum gros.

Îşi umplu bidonul.

„Totul pare neînsufleţit, îşi spuse, priveşti ca prin sticlă.“

Se aşeză pe taluz şi rămase aşa, cu bidonul plin balan- sându-l între picioare.

Mirosul de fermă îi amintea de Chauranes şi de grâul lui legat în snopi, cu spicele pline de boabe, rămase în arie.

„Julia… are curaj, se gândi, aia mică tot aşa, numai să nu-i dea ăla târcoale…”

Zgomotul apei îl ameţea. Făcea să-i plutească înaintea ochilor imagini mărite, cu soldaţi, şi turme de tunuri, şi căruţe cu coviltir ce se înşiruiau una după alta, şi oameni strânşi laolaltă, ca oile, şi morţi semănaţi peste tot, împrăştiaţi pe taluz…

„Nu se poate!“

Balansă bidonul, apoi cureaua îi lunecă printre degete. Un somn de moarte îl lungi în iarbă ca pe-un animal doborât.

JULIA SE CULCĂ

„O să fie senin în noaptea asta, se gândi Julia, se vede bine Sainte-Victoire.“

Vântul dinspre Alpi luase locul crepusculului încurcat în ceaţă şi acum marginile cerului se subţiaseră ca tăişul coasei. Acolo unde apusese soarele se vedea bine Lure, cu fumul coxeriilor ce ridica spre cer o vegetaţie divină, frumoasă ca o apă de câmpie.

— Unde te duci? o întrebă tatăl.

— Să dau la vite.

Ca de obicei, în zilele vântoase noaptea cădea dintr-o dată, cu toate stelele aprinse şi Calea Lactee traversând cerul.

Julia pipăi zidul grajdului căutând uşa.

„De-aş şti că va fi ca ultima oară…“ Şi numai la gândul ăsta se înfierbântă. Ridică zăvorul de lemn: da, era ca ultima oară; revenea; şi de aci încolo va fi Méreu la fel: de fiecare dată când va deschide uşa asta, va simţi îmbrăţişarea fânului proaspăt, mirosul ăsta care făcea să-i zvâcnească tâmplele, mirosul ăsta de fân şi de cal, mirosul ăsta de viaţă aspră care îi zgâria pielea ca o piatră.

Ah! Data trecută îşi lăsase furca jos, şi apoi, când se aplecase s-o ia, se afundase ca într-o baie în mirosul care o sfredelise, îi zbârlise

pielea, şi carnea ei înfiorată tânjise, gata să se dăruie. Capul îi vâjâise, de parcă vântul ar fi suflat în crengi. Ce rost mai avea să închidă ochii şi să se înţepenească din creştet până-n călcâie, când de fapt totul trecea prin pleoape şi mişca parcă balamalele care fac corpul să se aplece? şi era bine şi nu era oprit… Se gândise la noaptea nunţii, scăldată în vin. Şi cămaşa nouă pe piele, şi corsetul care strângea bine pe unde era nevoie, şi Joseph care o săruta cu buze întredeschise, cu toată gura de parc-ar fi muşcat dintr-un pepene.

Julia urcă scara şi pregăti fânul smulgându-l din grămadă. Mirosea din plin, îl simţea sub limbă şi în nări ca vinul tare. Părea o floare imensă pe care o deschidea cu lovituri de furcă. Toate palele de fân luate în furcă fumegau în lumina felinarului.

Se întoarse la bucătărie. În prag îşi scutură fustele – era plină de praf; Madeleine tricota, ori poate îşi cosea o cămaşă, nu se vedea bine, stătea complet în umbră. Tatăl dormea cu gura pungă peste somnul lui. Ceasornicul îşi vedea de treabă, ticăind. Atmosfera nu era prea veselă. Câteodată simţea nevoie şi de aşa ceva… Of! tare era greu să fii despărţită de bărbaţi! Julia aspiră din mâini mirosul acela pătrunzător, de cal mare, puternic.

—Bună seara, Madeleine.

Aprinse o lumânare sus, apoi o retrase; căldura lumânării putea să spargă globul pendulei.

Chiar sub glob se afla un buchet de flori de portocal, flori de ceară, şi lângă ele o bucată de muselină albă. Alături, fotografia lui Joseph şi a ei din ziua nunţii. Mănuşile alea de aţă n-au fost prea comode! Joseph purta floare de portocal la butonieră, nesuferitul…

Îşi desfăcu bluza, îşi ridică breteaua cămăşii, se aplecă să-şi dezlege şireturile pantofilor mari. Sânii îi atârnau grei. Şiretul de piele era înnodat. Ar face mai bine să se aşeze. Braţul gol se freca de sânul gol. Sânul era mai cald decât braţul. Îşi trase ciorapii cum jupoi un iepure. Îi trase pe dos, pentru că talpa şi călcâiul se lipiseră de sudoare. Aşa, întinzându-i pe spătarul scaunului, se vor usca. Îşi privi picioarele. E bine când îţi mişti degetele goale. Lipicios, praful fânului pătrunsese prin ochiurile ciorapilor, prin încheietura pantofilor, peste tot. Îşi şterse picioarele, se opri să-şi pipăie o vână groasă, albastră de pe labă, o vână umflată sub carne ca un vierme mic, care zvâcnea când mişca degetul mare.

Se ridică şi veni spre oglinda pătrată să se pieptene. Dalele erau reci sub picioarele goale, reci ca o pajişte după ploaie, în care-ţi vine să te tot afunzi. Mirosul de cal îl simţea Méreu pe mâini. Îşi desfăcu părul negru, greu ca lâna udă. Ar fi trebuit să-l descurce cu pieptenele; îl înfăşură numai pe pumn.

Sânii, orice-ai face, îi simţi: dacă te apleci, atârnă grei, dacă ridici braţul, trag acolo din carne ca o sfoară…

Joseph avea totdeauna mirosul ăsta viu, de cal, mirosul muncii şi al forţei. Când se dezbrăca, îţi izbea nările: un miros de piele şi de păr jilav. Simţea aşa, de parcă ar fi preparat salatele de vară, strivind din belşug pe fundul castronului usturoi cu oţet şi cu boabe de muştar.

Desfăcu fusta şi juponul şi le lăsă să cadă, apoi îşi trase picioarele goale din hainele îngrămădite. Îşi frecă şoldurile cu toată forţa. Praful fânului se strecurase peste tot, parc-ar fi fost neagră de purici. Avea o poftă nebună să stea puţin în pielea goală, să aibă în jurul pielei noaptea asta frumoasă şi acrişoară, plină de stele, şi astfel să se lase luată în braţele reci ale vântului alpin, ale vântului ăstuia ce varsă sevă în creier.

Îşi scoase cămaşa, se şterse cu un prosop aspru, apoi suflă în lumânare şi se apropie de fereastra care aspira stelele şi vântul. Îşi trecu prosopul pe sub sâni, apoi deasupra cu mâna rotunjită. Aşa cum ar fi şters de noroi nişte pepeni mici. Şi chiar aşa era, cu toate vinele şi vârful tare ca un cap de tulpină, păreau o pereche de pepeni mici, tari, pârâind între degete. Îi plăcea să-i şteargă pe deasupra. Îşi frecă apoi coastele şi întinse pielea până la cutele grăsimii. Cu vârful degetului trecu prosopul ca prin şanţuri. Apoi îşi frecă pulpele roşcate.

Vântul zbura pe sus în noapte ca o pasăre neagră. Acuma, la sfârşitul lui august se simţea intens parfumul miriştii şi al grâului secerat, lăsat de oameni pe câmp să-l usuce soarele.

Noaptea se liniştise şi era cald.

Toată carnea Juliei respira şi îi plăcea să fie liberă şi fără praf şi să-şi simtă sângele înfierbântat de răcoarea serii. Goală, strălucea în întuneric. Se privi. Se vedea în baia nopţii, se vedea acum de la sâni până la picioare, jos, în adâncul umbrei.

Pe şolduri, coborând sub pântec, zări două cute. Pânte- cul – plat, întins ca o gresie. Sări un pic pe călcâie. Globul pendulei sună. Sânii nu i se mişcară, rămaseră acolo, ca de piatră, plantaţi solid. Joseph îi spunea:

„Sunt verze de iarnă; hai, arată-mi verzele tale de iarnă. Dă-mi-le…“

„Joseph!“

Vârfurile sânilor se umflară ca bobocii de smochin. Ah, inima îi era acră, ca mirosul ăsta vechi de bărbat şi de muncă.

Se duse să facă patul. Atât de obişnuit cu Joseph, că locul lui se adâncise în albul aşternutului, de parcă un om de umbră ar fi fost culcat acolo. Trase de cearceaf, încer- când să-l şteargă. Locul lui Joseph rămase tot acolo.

Îşi puse o cămaşă curată. Se întinse pe pat la locul ei, lăsând alături omul de umbră.

Somnul veni numaidecât şi când să adoarmă, mai respiră din palme mirosul de cal, apoi îşi puse mâinile între genunchi şi adormi.

PENTRU MILA OMENIRII

… Roata îi sfărâmase piciorul iar calul, înhămat la oişte, se cabră şi-i căzu cu copitele pe pântec…

Joseph se trezi. Avea gura deschisă, rămasă aşa pe un strigăt. În jur noaptea apăsătoare tremura încă pe alt strigăt.

„Noapte? Cum? Am adormit?“

Căută bidonul în iarbă. Auzi iar strigătul ce venea dispre livadă.

„Jules! Ah, am adormit”, îşi zise.

O luă la fugă prin pământul clisos.

Căută sub măr.

— Jules! Jules!

— Scârbă! îi spuse celălalt cu dinţii strânşi. Scârbă! Neam de scârbă! Ai plecat, vrei să mă laşi, fiu de căţea! Acuma te cunosc!

Joseph căută prin iarbă cu mâinile tremurânde. Atinse corpul culcat, răsucit şi simţi răsuflarea puternică ce fierbea de furie şi de frică.

— Jules! Ascultă Jules! Fii cuminte! Gândeşte-te, spune-mi… Sunt aici. Apă, înţelegi, apă pentru tine şi pentru celălalt, şi pe urmă somnul, m-a prins somnul, Jules. Nu-i omenesc? Nu mai e nimic de făcut?

— Scârbă, scârbă… spuse celălalt încet.

— Te-ai târât pe pământ cu piciorul în halul ăsta? Nu se poate! Ce-ai gândit? Ce-ai gândit, măi băiete? Numai ai încredere? Şi eu…

— Mi-e rău.

— Ah, bătrâne, vezi… Dacă ai fi rămas pe patul ăla de iarbă… se liniştise durerea când te-am aşezat. Şi te-ai târât pe pământ! Ce să fac, măi omule, ajută-mă, Jules, şi eu sunt singur!

Culcuşul de iarbă şi pătura ghemuită nu erau departe. Noaptea fierbinte părea nemişcată în jurul gesturilor, nemişcată ca un zid.

— Vino, spuse Joseph, vino, lasă-te moale în mâinile mele. Ah, cât îndur şi eu!

— Mă doare.

— Taci, bătrâne, nu vorbi. Vezi, aşezasem bine piciorul şi uite, acuma trebuie s-o luăm de la-nceput, aşa, în plină noapte.

Încercă să-şi facă moi mâinile aspre, şi cu buricele degetelor îl pipăi uşor; îşi trecu mâna pe sub gâtul lui Jules; cealaltă mână dincolo, în povestea aia caldă şi noroioasă din jurul rănii şi apoi, după ce o potrivi, se încordă şi-i trase încet spre patul de iarbă.

Un sforăit dureros se revărsă din Jules şi Joseph se simţi copleşit de milă, ar fi vrut să o scuipe, să scape de ea, s-o deşerte acolo la marginea drumului, s-o lase şi să plece, să nu mai îndure ce îndura; forţa asta care nu mai era decât un strop de apă, pierdută în lupta împotriva răului celorlalţi.

— Încet, măi băiete, încetişor. S-a terminat. Gata! O să treacă, o să se liniştească ca adineauri, nu plânge. Aş vrea să-ţi iau durerile cu mâinile mele.

Noaptea – grea ca cimentul. Nu se auzeau decât gemetele de la pământ.

— Stai aici, stai lângă mine, nu mai pleca. Ţine-mă de mână, nu-mi da drumul. Şezi aci, mi-e frică singur. Şi vorbeşte. Povesteşte-mi ceva. Spune. Vorbeşte ce vrei, n-are importanţă, dar vorbeşte. Eu am să mor. Ce-am făcut ca să mor aici singur? Ca un animal. Singur. Pe pământ. Spune… Nu vin să mă caute. Au spus-o şi pe urmă, vezi… Au plecat, m-au lăsat. Mă lasă… Singur. Vorbeşte, am să mor.

— Măi frate, frăţioare, crede-mă. Nu… da, îţi vorbesc. Nu, nu e adevărat, sunt aici. N-am să-i las să nu vie. Nu, Jules, nu ne-au lăsat. Prea erau mulţi. Prea mulţi; locotenentul a spus: o să venim. Crede-mă, frate, frăţioare…

Îi mângâia obrajii în neştire, cu mâinile-i aspre, crăpate, pline de bătături. Peste barba nerasă mâna lui trecea ca o răzătoare.

— Nu eşti singur, vezi? Rămân cu tine.

Şi râse prefăcut.

— Te iau de braţ, simţi? Te strâng, simţi? Suntem prieteni. Să stăm aşa. Nu mai mişca. Lasă, totul are să se domolească, totul va fi ca înainte. Calmează-te. Ia spune, ţi-aduci aminte… am să viu să te văd la Dijon. N-avea grijă, nu eşti singur, suntem doi, suntem prieteni.

Nimic nu era în liniştea din jur. Nu mai era nimic, nici pomi, nici iarbă, nimic. O linişte de cer, în părăsirea cerului.

— Sunt aici, spuse Joseph, n-avea teamă!

— Da, răspunse Jules.

Dinspre nord, în spatele colinelor, ardea un foc mare. Focul era departe. Şi stăpânea liniştea. Se vedea numai lumina pârjolului. Dansă mult timp în negrul nopţii, apoi se potoli din mişcare şi rămase doar o dungă roşie ca jarul, acolo, în zare.

Artileristul strigă:

— Thérèse!

— Da, răspunse Joseph, sunt aici.

Celălalt începuse să vorbească. Bălmăjeală de horcăieli şi respiraţie gâtuită de prea mult aer. Joseph auzi: „cel mic“, apoi „singură”, apoi „singură”, şi încă o dată, apoi „cel mic“, „cel mic“!

—Ei da, cel mic, spuse Joseph, da, n-ai grijă!

Se terminase într-o bolboroseală, apoi scuipase ceva moale alături, pe pătură. Respira mai bine. Trebuie să fi fost un ghemotoc de sânge închegat.

Jules adormise.

„Ce a spus de fapt locotenentul? se gândi Joseph. A spus: «Rămâi cu ei, maşina se va întoarce când va putea». Dacă aş şti că e adevărat… Când va putea, asta înseamnă numaidecât. Nu, asta înseamnă… În fine, da, numai să fie ambulanţa acolo. Şi atunci, o golesc, şi vine să încarce din nou. Dacă e mai departe, atunci poate să dureze mai mult. Care e numele regiunii ăsteia? Bezancourt? Bezancourt? Deci maşina se duce la Bezancourt, o descarcă, vine, reîncarcă şi, asta e. Măcar dacă de-aici şi până acolo n-ar fi lăsat şi alţii pe drum; şi apoi, patru pe-o parte, patru pe alta, asta fac opt locuri. Pentru că lui Jules, dacă i-ar face ceva numaidecât, cred că da, cred că ar fi o treabă. “

Zorii veniseră furişându-se. Acolo, artileristul murise. Mai încercase un suspin lung, şi suspinând se sfârşise.

Jules tot dormea. Era roşu în obraji şi palid în jurul bărbiei.

„N-arată rău“, se gândi Joseph.

Pentru artilerist da, totul se liniştise. Mai avusese încă puţină viaţă care-i ţinuse pieptul bombat, acum se adâncise ca un acoperiş rupt.

„Trebuie să-l car pe artilerist, îşi spuse Joseph. Nu pot să-l las aci, alături. Pentru muşte, şi pentru tot…“

Îşi mai spuse:

„O fi înţepenit sau nu? Cum o fi mai bine? Să aştept? Dacă aştept, Jules o să se trezească şi nici nu sunt sigur că înţepenit e mai uşor. Totul e să mi-l pun pe umăr cu capul spre spate“.

Cântări mortul, apucându-l de şolduri.

„Hai, că o să meargă.“

Apoi:

„Aşteaptă, frăţioare“.

Era greu de ridicat dintr-o dată.

„Hai băiete! Hai…“

Îl ridică cu socoteală, câte puţin, până pe umăr.

„Aşa!“

Şi porni peste câmp. Se duse să-l culce în spatele colinei, mai sus. Îi luă tăbliţa de la gât: era un anume Celestin Bourges.

*

Ziua se înecase în ceaţă. Nu se vedeau nici pomi, nici coline, nu se mai vedea nimic. Totul se ghicea pe undeva, în spatele zidului alb. Rămăsese doar iarba, iarba unde stătea, unde era culcat Jules, şi apoi o pată neagră: trunchiul mărului, acolo unde murise artileristul.

Nu mai exista nimic. Jules se trezi. Deschise ochii. Îl privi pe Joseph, apoi se uită în ceaţă adânc şi rămase aşa, cu ochii într-o parte. Cenuşiu şi la fel peste tot. Dar Jules părea că vede altceva.

Pe urmă închise ochii.

— Are să vină maşina, nu?

Ceaţa lucea ca zahărul.

— Da, are să vină, îşi răspunse tot el.

Străbătea un miros de putreziciune. Joseph se ridică. Rămase un timp în picioare, să vadă dacă se trezeşte Jules. Nu, căzuse într-un somn adânc. De unde mirosul ăsta? Şi se duse să-l vadă pe artilerist. Era culcat cum îl pusese: cu faţa la pământ. Pământul era umed sub el. Dar nu de acolo mirosea. Nu, aici încă nu mirosea. Dimpotrivă, mirosul dispăruse când ajunsese aci, dar întorcându-se lângă Jules, revenise şi mirosul. Şi parcă mai puternic. Atunci?

Puse mâna pe umărul lui Jules, sprijinindu-se pe genunchi.

— Jules, Jules, băiete, trezeşte-te. Uşurel. Trezeşte-te, încet băiete…

— Ce? strigă Jules. Ce? Maşina?

— Nu. Ascultă…

Joseph se hotărî dar vocea îi tremura:

— Trebuie să mă uit puţin la rană…

Ridică pătura.

Da, asta era! Dădu la o parte bucata de pantalon sfâr- tecat, pachetele de pansamente desfăcute şi pe cel întreg lăsat în rană. Acolo era… Rana se deschisese. Ah! Mirosul…

— Dar ce-au făcut, Doamne?

Dedesubt totul era vineţiu, mişca, sfârâia încet, ai fi zis că-i lapte gros ce da să fiarbă.

— Oh! strigă Joseph fără să mai gândească, de parcă i-ar fi chemat pe toţi cei de dincolo de ceaţă.

— Ce? răspunse încet Jules.

— Nimic, frăţioare, nimic. Parcă… N-au să mai în- târzie, o să vină curând. Te doare?

— Nu, am înţepenit.

— Ţi-e sete?

— Nu vreau să mă gândesc.

— Bea, bea să-ţi uzi puţin gâtlejul. Aşa. Acum am să aşez din nou pătura. Ai văzut? Ţi-e rău? Bun. Rămânem aşa. Aşteaptă, mă duc să arunc astea.

Şi aruncă departe, peste ceaţă, pansamentele putrezite.

Înţepeneala, ca un ţăruş, împinsese capul lui Jules înspre spate. Privirea îi era îndreptată în sus, spre frunte. Adormise cu ochii deschişi, daţi peste cap. Tot timpul mestecase aer, mestecase dormind; gustase aerul; i se vedea printre buze limba groasă şi albă mişcându-se încet. Apoi se rătăcise în marile împărăţii ale gândurilor lui şi începuse să vorbească.

„Te-am văzut de jos. Ai făcut aşa cu lampa. Te-ai uitat pe scară. Ţi-am văzut mâna pe balustradă; nu spune nu, te-am văzut. Atunci am înţeles. Am împins uşa dinadins. Ah, ascultă. Nu pe palier, mergi încet, dorm dedesubt… La Adolph fusesem. Te superi, buna mea, şi de ce, de ce, te-ntreb? De ce îţi spun, hai, o să vezi! Gândeşte-te puţin de ce? Eu ţi-am spus că îngheţi acolo pe palier. Şi ce rost are? Eu rezist. Mă sui, deschid, mă culc. Tu ştii, eu când beau, am beţie tristă. Din nou povestea cu Rose? Te-a- pucă şi te lasă. Ah, măiculiţă, ce mai corp ai! Ce-ţi închipui, nu mai sunt copil! Hai, las-o, prea te crezi; ştiu despre ce e vorba. Rose, dar asta e meseria, mamă-dragă; parcă ţi-ar fi de plumb degetele, şi apoi tu stai acolo la casă şi sugi într-una, bei într-una. Dacă n-ai un pahar cu ceva tare, te fofilezi din când în când. Ei, ce zici, îţi place băiatu? Ar crăpa de ciudă. Şi-ţi mai faci griji! Las-o încurcată, hai!“

„Ah, mi-e lehamite, cu atât mai rău, nu mă mişc. E departe satul?

„Joseph! Joseph!“

— Da, prietene, sunt aici, te-aseult.

— … Mă asculţi? Nu spun nimic.

— Nu, dar te ascult.

— Prietene, vorbeşti?

— Ce?

— Vorbeşte-mi puţin… vorbeşte… Ah, e greu!

Joseph îi puse mâna sub cap, dar nu i-l mai putu ridica; nu mai putea să strângă în braţe acea moliciune a omului, care e viaţă şi căldură şi adevăratul corp care trăieşte — acum Jules era ţeapăn şi rigid ca un copac retezat. Se lungise alături şi numai aşa reuşise să fie lângă el.

— Ascultă…

Poate să-l ţină strâns. Ca şi el sta lungit pe pământ şi apropierea nu o dădeau nici picioarele lui sănătoase… nici braţele, nici nimic, nimic.

— Ascultă, îi spuse: ascultă. Am să-ţi vorbesc…

— Da.

Poate fi aproape mai degrabă cu ce are în adâncul inimii, aşa că, de ce să nu stea lungit lângă el, ca să-l şi simtă?

— Ascultă, am să-ţi povestesc, ai să vezi. Suntem aci amândoi şi suntem prieteni. Să ştii, ferma mea e Chaura- nes. E la Valensole, pe platou, în mijlocul migdalilor. Ascultă, bătrâne, ai să vezi, ai să vezi.

Cobori puţin drumul şi e întuneric ca noaptea, pentru că mergi prin livada de nuci, pomi frumoşi, dragul meu. Aerul e umed până la genunchi, şi e umbră deasă şi toate pietrele sunt pline de muşchi. Şi e chiar la doi paşi. Bei cafeaua în bucătărie şi de aci, din faţa uşii cu geam, vezi tot. Şi numai ce-o auzi pe Julia: „Adună-mi nuci verzi, îţi fac vin de nuci“. Nucile astea se pun într-un borcan cu ţuică şi rămân verzi, şi după aia se face dulceaţa. Maică-mea era mare meşteră în aşa ceva…

Jules părea că doarme. Îl auzi:

— Vorbeşte, cum e cu nucile…

— Uite cum e cu nucile: dacă trebuie musai să pleci într-o dimineaţă rece cu şareta, înainte să fi băut cafeaua – asta e lege la noi pe podiş –, îţi bagi în gură o nucă din dulceaţă şi ai ce mesteca o bucată bună de timp, şi după aia zahărul îţi unge gâtlejul pe dinăuntru şi eşti liniştit şi e mai bine chiar decât cu un fular. Ai să vezi. Băiete!

— Viţă ai?

— Bătrână. Aşa-i obiceiul. Am, ajunge în vale până la uşa grajdului, uite, taică-meu voia chiar s-o smulgă, îmi spunea: „Nu pot să urc snopii în pod…” Şi i-am răspuns – „Ba nu, o să avem grijă, o să fim atenţi”. Şi uite, am lăsat bucata aia, e bătrână dar, vorba ceea, îţi mai dă acolo nişte ciorchine să scoţi o doniţă din trei – restul e bătrână. La noi nu e chiar regiunea potrivită, şi mai suntem şi în partea săracă a pământului. Ştii, nu e ca pe la tine Acolo da; podişul nu, frate! Ascultă…

— Da.

— Ţi-e rău?

— Ce? Nu, nu mi-e rău, vorbeşte…

Ceaţa devenea apăsătoare şi timpul trecea greu.

— Peste tot locul e grâu şi pe sub copaci, şi ţine aşa până hăt-departe. Câteodată nu mai auzi nimic, nimic decât grâul. Avem patru capre. Avem un cal mare, Batistin, Titin. Aşa-i place lui să i se spună. Are un ciuf de păr pe cap: îl scarpini acolo şi face ce vrea cu el chiar şi o femeie. Când îl înham, îi spun: „Hai, Titin, dă-i drumul”. Apoi, în picioare pe grapă, Titin mă trage peste tot câmpul. Uneori când e încă umed, pământul e bolovănos şi Titin mă duce ca pe barcă, urcă şi coboară… urcă şi coboară…

Jules respira în ritmul povestirii: era în spatele acestei voci care îl ridica, îl lua, îl ducea… Scotea chiar un sunet de încântare, de copil care se alintă.

— Şi Julia îşi pune rochia… Atunci mergem la Bras; e în fundul văii, spre Asse, şi aci e râul; vara apa seacă şi se trece pe pietre. Şi acolo, vezi tu, acolo pentru prima oară ea şi cu mine ne-am luat de mână, şi am stat aşa sub stejarul ăla, un stejar mic şi foarte verde: ne-am spus fleacuri, ne-am privit în ochi. Eu, ştii, nu sunt prea îndrăzneţ.

— Te doare?

— Da. Vorbeşte…

— Asta e, dragul meu, cam asta e. Ce să-i faci, aşa e, n-ai ce-i face!… Ah, ascultă. Ascultă, e duminică. Duminica bat clopotele de peste tot şi se aude nemaipomenit de acolo de sus. Şi Julia îşi pune rochia şi eşti şi tu. Eşti acolo. Aşezăm scândura în spate la şaretă şi mergem la Bras, la bal, şi eşti şi tu, bătrâne! Dă-i drumul! Şi petrecerea începe!…

— Nu, spuse Jules, nu. Mincinosule, ştiu! Vorbeşte încet…

De abia către seară Joseph nu mai ţinea în braţe lucrul acela ţeapăn, rece şi mort. Se ridică în picioare. Se uită la el.

„Da…“

Apoi îi luă tăbliţa. Căută în buzunar să vadă dacă le are pe amândouă şi porni la drum… În marea linişte nu se auzea decât zgomotul paşilor lui.

MUSCA VERDE

—Madeleine, spuse Julia, ai face o treabă grozavă dacă ai lua un coş acoperit şi ai duce iepurele domnişoarei Delphine; l-a întâlnit alaltăieri pe tata şi i-a spus că a venit soră-sa de la Paris.

Şi, complice, gândindu-se la după-amiaza însorită, îi făcu semn din ochi. Bătrânul îşi citea ziarul.

Drumul spre Valensole mergea drept pe sub migdali, apoi cotea şi cobora în pantă pe marginea platoului, de-a curmezişul pădurii de goruni.

Toamna îşi trăia liniştită ultimele zile. Viile îşi scuturaseră frunzele şi vântul nu înceta să bată nici către amiază; sufla într-una până seara, uneori chiar şi noaptea, aducând cu el nori de toate culorile.

Madeieine se opri sub ultimii migdali. Chiar acolo, în faţă, la Gardette, spre partea cocinei, Olivier curăţa la porci: se vedea cum

aburea încă pe pământ bălegarul pe care-l azvârlea cu furca.

Îşi umezi buzele şi fluieră o dată zdravăn. Apoi încă de patru ori mai rar, să-l facă să înţeleagă că la ora patru va reveni.

Olivier se arătă dintre grajduri. Căută. Ea mai fluieră o dată, ca s-o vadă. Atunci băiatul ridică braţul şi fluieră drept răspuns. În fluieratul lui prelungit îi spunea tot ce-i trecea prin minte, exact cum i-ar fi răspuns: „Da, frumoaso! la patru!…“

Cu vigoarea şi vântul ei, iarna obosise stejărişul. Mirosea a frunze uscate şi sub picioare nu mai simţeai poteca.

— Ce frumos o să fie după-amiază, spre ora patru, aproape de asfinţit; da, chiar astă seară, mai e puţin, şi se vor vedea! Şi-am să-l aşez aci în stânga, se gândea, şi-am să-i văd ochii, pentru că spre dreapta mai rămâne puţină lumină de zi, şi dacă o să mă petreacă pe sub stejari, până la capelă măcar, o să ne sărutăm. Ştia Julia bine, nu mai rămăsese decât opt zile până la plecarea lui.

Coborî pe strada bisericii. Nu era nimeni pe la porţi. Prin ferestre se vedeau vetrele arzând. În piaţă, lângă fân- tână, o fetiţă împingea crengi verzi de măslin prin poarta unui ţarc de capre.

— Domnişoară, eu sunt, cu iepurele.

— Urcă, draga mea.

— Clemence, spuse domnişoara Delphine, asta e fata lui Jéróme. Ia te uită ce frumoasă s-a făcut! Şi iepurele unde-o să-l punem? Ultima oară… Madeleine, ştii ce-ai putea să faci, dacă ai fi tu bună? Azi e vineri, şi dacă ai vrea să-l tai, numai bine ar sta în oţet…

— Dar nu în faţa mea, spuse Clemence, nu în faţa mea, e oribil, nu pot să suport. Ah, nu, nu, draga mea, spuse Madeleinei, care şi apucase iepurele de picioarele dinapoi.

— Du-te în bucătărie, draga mea, o rugă Delphine.

Se aşează în fotoliul ei. Îşi netezi genunchii groşi.

— Tu eşti în stare de aşa ceva? întrebă Clemence.

— N-aş putea spune că-mi place, dar dacă trebuie o fac.

Dădu un pumn zdravăn după urechile iepurelui. Sân- gele ţâşni pe bot şi îl strânse într-un vas; izbitura se auzi până dincolo.

— Aşa, fata mea, îl jupoi şi-l cureţi, spuse Delphine. După uşă e agăţat un şorţ, găseşti acolo şi satârul şi tocătorul. Eşti o fată grozavă!

— Şi tu, zise, adresându-se lui Clemence, povesteşte mai departe.

— Unde rămăsesem?

— Când camionagiul te-a lăsat la Gargan şi l-ai întâlnit pe omul ăla în cămaşă care avea nişte registre sub braţ; şi fetiţa care striga după el „tată, tată“, şi apoi vânătorul ăla din Africa…

— Era plin de vânători din Africa, îi vedeai cum se duceau pe câmp în rânduri de câte zece, apoi se întorceau în galop; era unul care tăia strugurii din boltă cu sabia…

— Da, aici rămăseseşi, la sabie…

—Mai întâi, Delphine, zise Clemence, punându-i mâna pe braţ, mai întâi să-ţi spun despre iepure. Să nu-l faci la tavă, sângele se arde prea tare şi nu mai e gustos. Uite cum faci: pui carnea într-o cratiţă de pământ, cu ceapă şi roşii, şi-l înăbuşi. Înainte de-a-l da la masă, torni sângele proaspăt peste el, dar chiar înainte de-a-l servi la masă. Sângele proaspăt îi dă un gust…

— Cu cimbru, bineînţeles…

Da, sigur, cu cimbru şi tot ce trebuie de obicei, şi-o să fie, — să nu mai vorbim.

— … Şi cum îţi spuneam, mă duceam spre Villeparisis Peste tot pustiu. La întretăierea drumului spre Annet, ştii, la vechiul cuptor de var, era o ambulanţă. Mă duc la maior şi-i spun: „Semnaţi-mi hârtia”. El mi-o semnează. Părea neliniştit. Se uita afară, se oprea din scris. L-am întrebat: „Nu credeţi, domnule? Dar despre Jablins ce părere aveţi?“ – „Podul a fost aruncat în aer“, îmi răspunse. „Ei şi?“ Răsucea nişte pansamente. „Un soldat vă va însoţi, îmi spuse el, şi apoi: Plecaţi repede, dintr-o clipă în alta pot veni răniţii. Hai, doamnă, n-avem timp de pierdut.”

Devenise ursuz. I-am urmat sfatul: un soldat cu capul bandajat m-a trecut dincolo. „Nu-mi daţi cincizeci de centime?“ m-a întrebat. N-aveam încotro. I-am dat bănuţii şi mă gândeam: când o să fiu la mine acasă…

Dar acolo, vai de mine, ce-a mai fost! de! aşa e când nu eşti decât o biată femeie! Se evacuase totul. Drumurile erau înţesate de la o margine la alta, pe urmă a trecut un băieţel singur. Ţinea în mână un ou. Apoi a trecut o gâscă ce gâgâia după băiat. Băiatul striga după cei care erau înaintea lui. Parcă înebuniseră cu toţii.

La miezul nopţii casa a început să pârâie, apoi am auzit o bătaie în oblon. Mi-am tras plapuma peste cap. A doua zi am văzut. Fusese iedera. Ţi-aminteşti, iedera care acoperă casa. Chiar ea întinsese o cracă spre oblon de parcă ar fi vrut să-l smulgă. „Aşteaptă, i-am spus. N-am plecat încă.“ Şi m-am aşezat la pândă cu bastonul în mână. Când se apropia mai tare, loveam cu forţă. „O să oboseşti, ziceam.“ Şi a obosit, după ce i-am rupt craca…

În tot acel răstimp s-a galopat Méreu pe drumul pavat; şi treceau, treceau! Iar de cealaltă parte a Marnei se auzeau trompetele sunând, şi mai departe împuşcături. Ce să-ţi mai spun! Apoi bubuituri de tun. „Ah, îmi spuneam astupându-mi urechile; ajunge, destul!“

La un moment dat, în vale, husarii au traversat Marna în galop. Apoi i-am văzut în jurul unei clăi. Loveau cu săbiile în ea. Pas de mai înţelege ceva.

A doua zi, când întorceam ceasul, mi-am spus: „Trebuie să-i scriu Delphinei când ajung la Paris, şi s-o pornesc spre Vallensole“.

Ajungând la Annet, în faţa vilei *La Coquette*, o ştii, îl văd pe cizmar legat de gardul din faţă. Mă gândii: „Pentru ce?“ Ţi-l aduci aminte, ăla care făcea pantofi atât de frumoşi! „Dar de ce?“ m-am tot întrebat şi am înaintat. Ce să vezi? era mort, chiar mort, Delphine, mort săracul, şi atâta îl năpădiseră muştele că se mişca.

—Uitaţi, spuse Madeleine, deschizând uşa bucătăriei: am atârnat pielea la fereastră. Am pus ficatul într-un vas. I-am scos fierea. I-am tăiat labele. L-am stropit bine cu oţet pe dinăuntru, aşa cum mi-aţi spus. Măruntaiele sunt in cratiţă. E gata. Ar trebui să vă duceţi totuşi să-l puneţi undeva, e o muscă mare în bucătărie.

PARTEA A DOUA

PRIMĂVARA PE PODIȘ

Madeleine îşi şterse repede mâinile cu prosopul de la spălător; fluierul repetat îi dădea elan; când să iasă pe uşă, intră tatăl.

— Vino încoace, îi spuse, vino să citeşti şi cheam-o şi pe Julia.

Prin fereastra deschisă spre primăvară, poţi să te duci cu privirea până în zarea munţilor albaştri, prin crengile migdalilor în floare. Acolo, sub goruni, fluiera Olivier.

— Aşa e Méreu… bombănea Madeleine.

— Aşa ce? întrebă tatăl.

— Nimic, dă-o-ncoace.

Şi, supărată, luă scrisoarea fratelui ei şi închise fereastra.

— Julia! strigă bătrânul.

Julia intră. Cuprinse toată lărgimea uşii cu trupul ei sănătos, bine clădit şi modelat meşter de la cap şi până la frumoasele-i picioare. Pulpele lungi îi umflau fusta. Îşi netezi părul negru şi lucios ca blana animalelor.

— Avem o scrisoare, spuse tatăl. Citeşte tare, Madeleine.

Se sprijini în baston şi-şi ciuli urechea sănătoasă.

Julia privi dincolo de geamuri spre migdalii înfloriţi.

„Dragă nevastă, dragă tată…“

— Ce dată are?

— 22 martie.

„Dragă nevastă, dragă tată…“

„Ţin să vă dau veşti despre mine care pentru moment sunt foarte bune. Când am primit pachetul tocmai se făceau marşuri şi ştiţi că picioarele mele n-au niciun spor la aşa ceva. Aşa că am aşteptat. Îţi mulţumesc pentru tobă. Să-mi trimiţi şi o bucată de untură ca să-mi ung picioarele care sunt cum le ştiţi. Nu pot să umblu o oră că îmi şi crapă. Noroc de papuci, cum ajung mi-i şi pun. Păcat că intră apă prin ei. Zilele astea am primit o scrisoare de la vară-mea Maria, mi-a făcut mare plăcere, mai ales văzând că ia viaţa aşa cum e. Aş vrea să-i răspund, dar adresa e scrisă aşa de încâlcit, că nu se înţelege, e o mâzgăleală. Dacă schimbă ferma, o să vină fără îndoială la Chauranes. O cunosc. Vedeţi cum faceţi şi nu-i împrumutaţi cumva plugul meu. Ea asta pândeşte şi de dat înapoi…“

— Aşteaptă, spuse tatăl: se întoarse către Julia: Fiindcă veni vorba, te-ai mai uitat la plug?

— E agăţat, răspunse Julia, e agăţat de cârlig şi de mânere; m-am uitat la el; lemnul se păstrează bine, nu i s-a-ntâmplat nimic. Şi e aproape o lună de când i-am uns fierul.

— Bine, pentru că trebuie să ne gândim să-l folosim.

— La Saint-Firmin stă Maria?

— Da. Chauvinieres trece prin Saint-Firmin.

— Hai, citeşte mai departe…

„Aici nu e prea vesel, dar n-avem încotro. În fine, de ne-am întoarce, e tot ce ne trebuie. Adineauri ningea uşor. Acum plouă. Nu uitaţi untura. Dragă nevastă, unde eram înainte era într-o fermă şi aci găsiseră ce să facă cu bălegarul de la porci. Vedeam că-l pun printre flori. Atunci le-am spus să nu le ardă, şi ei mi-au spus că nu, pentru că toată udătura o scurseseră din bălegar printr-o rigolă făcută dedesubt, şi de aia îl pot întrebuinţa cu folos. Prin părţile locului nu e rău. Ce-a fost de înlocuit, s-a înlocuit. Dacă nu facem pe nebunii, o să fim liniştiţi. Ăla de care vă spusesem că e din Perpignan, ştiţi, care lucra la o fabrică de săndăluţe, – a fost omorât ieri, dar din greşeala lui. Eu n-o să fac prostia asta. Acuma ne-a anunţat că poate o să mergem la bătălia cea mare. Nu pot să vă spun anume unde, o să înţelegeţi din jurnale. Nu vă faceţi griji. În treburile astea nu prea eşti sigur niciodată. Dar dacă eşti obligat! Ah! şi mai am să vă spun ceva: am aflat de la unul din Valensole că băiatul lui Bonnet ar fi fost ucis. Să-i spuneţi mamei lui că-mi pare foarte rău. Vreau să vă mai spun că aţi fost nişte mari fraieri că aţi scăpat ocazia cu ferma lui Casimir; trebuia s-o cumpăraţi, că era de vânzare. Chiar dacă o lăsaţi nelucrată. La întoarcere vedeam eu. Cu Casimir ce se aude? Şi pentru că îmi

spuneaţi că Olivier o să se ducă pe front, măcar acum nu lăsaţi să vă scape ocazia. Tinerii ca el fac pe grozavii: şi atunci poate să fie ucis, şi dacă nu, cum nu rămân decât bunicul şi mama lui, s-ar putea să vrea să vândă bucata din josul pantei şi asta ne-ar conveni. Ştiţi că avem acolo o fâşie de pământ pierdut şi numai aşa l-am putea rotunji. Tată, fii atent cu treaba asta şi fii cu ochii pe el. Cum pleacă, du-te şi cercetează pământul şi ai să-ţi dai seama. Nu prea văd ce-aş avea să vă mai spun. O sărut pe soră-mea Madeleine şi nu uita ce ţi-am spus că şi eu mă gândesc. Vă sărut, scumpa mea soţie şi tată, Joseph.“

Julia suspină. Madeleine îi dădu scrisoarea. Ea o îndoi o dată şi o puse în buzunarul şorţului.

—Are dreptate, spuse tatăl. N-am fost pricepuţi. Trebuie să nu pierdem din vedere locul lui Gardettes. Azi e ultima zi când mai e acasă Olivier. Mai târziu o să mă duc să văd pământul.

Julia tresări, tatăl tăcu şi se uită la ea.

—Ăla de la priMarie a pornit-o iar peste câmp, spuse

— Pentru cine? întrebă tatăl cu buzele strânse.

— Ah! e încă acolo, spuse Julia încercând să-şi liniştească bătăile inimii. Uite e prin dreptul porţii. M-a zărit dar mi-a făcut semn cu mâna că nu…

— Atunci cine?

— Arthur Buissonade.

— Arthur! zise tatăl. Ala înalt? Bărbatul lui Félicie? Cel care ştia atât de bine să îngroape via? Care ne-a ajutat în anul ăla păcătos cu furtună? Mândreţea aia de bărbat?

— Da, spuse Julia, ăla!… Félicie rămâne singură cu copilul.

— Dă-mi bastonul, spuse bătrânul, mă duc acolo. Biata femeie, e singură!… Singură de-aci înainte. Ticăloase timpuri!

Îşi luă bastonul, ieşi. Deschise larg poarta, care scârţâi din toate balamalele.

Madeleine, cu fruntea lipită de geam, se uită după taică-său. Se grăbea cât putea pe drumul spre Buissonades.

— Sunt mulţi morţi… spuse Julia. Se adună prea mulţi. Nici nu-mi vine să cred: Arthur! Ţi-l aduci aminte, Madeleine?

Madeleine plângea lipită de geam.

— Şi ne-a lovit pe toţi, atât pe unii cât şi pe alţii. Ma- delon, noi ăştilalţi, nici nu ne dăm seama…

Şi Julia se întoarse la grajd.

Madeleine simţea pe frunte răceala geamului: lacri- mile-i curgeau şi-l aburise. Tot ce vedea – din lanul de grâu verde, din migdalii înfloriţi şi chiar rândunelele – se înceţoşase din cauza lacrimilor. Nimic nu mai era limpede, totul îi juca înaintea ochilor. Arthur! Nu ne înrudeam, dar cum să nu plângi când auzi una ca asta? Un bărbat atât de frumos! Atât de bine făcut! Şi râsul lui! Nu, nimic nu rămăsese

limpede, totul se ştersese, se tulburase.

N-ar avea decât să deschidă fereastra şi le-ar vedea îndată aşa cum trebuie. Migdalii, şi peste grâu umbrele rotunde ca pepenii. Lalelele, rândunelele, florile de migdali care se tot scuturau… Dacă-ţi beai laptele în prag, îţi cădeau în cană şi nu-ţi venea să le scoţi. Continuai să bei printre dinţi. După aceea, le mestecai şi petalele făceau licoarea amăruie…

Aşa că, Doamne, dacă nu ne gândim Méreu la moarte, avem şi noi puţină dreptate.

*

Jéróme îl ajunse din urmă pe omul de la priMarie chiar la răscruce. Printre pomi se zărea casa Buissonazilor.

— Albéric, îl strigă bătrânul, aşteaptă-mă!

Omul se opri. Nu-l grăbea nimeni. De aici se auzea cum îşi striga Félicie găinile.

— Alergi, nu glumă, m-ai făcut să gâfâi, spuse bătrânul.

— Serios? Mi se părea că umblu încet. Asta e pasul meu obişnuit.

— Ei, cum merge?

— Ce să meargă?

Albéric întoarse capul şi se uită la migdalii înfloriţi.

— Pui… pui… striga Félicie acolo, în spate.

— Ai veşti bune de la Joseph? întrebă Albéric.

— Chiar azi-dimineaţă.

— Ce soartă! spuse încet Albéric.

— Dar tu? încerca să lege vorba bătrânul.

— Ei, eu… încă unul.

— Arthur?

— Da, Arthur!

— Halal viaţă!

— Ce-ai cu viaţa? Halal de noi poate vrei să spui.

— Halal de noi atunci! Am zis şi eu aşa…

Arthur! Chiar el. Nu era altul mai cumsecade, mai sigur de el. Şi ce muncitor! Un adevărat om!

Şi atunci cum să nu te înfurii?

— La ce-ar folosi! Înainte trebuia s-o fi spus, nu acuma! Jéróme, asta nu e viaţă, cu ce mă îndeletnicesc eu de-o vreme încoace nu, nu mai e viaţă. În fiecare zi văd hârtii de astea, în fiecare zi. De aici, de acolo… Primele – mă rog, erau glorie: patria… câmpul de onoare… Mai ştiu eu?… Venea şi primarul cu mine. Acuma poţi să le mai spui vorbe de-astea? Uite, aşa în fiecare dimineaţă. Dacă nu sunt hârtii, îmi

zic: o să vină ele numaidecât! Şi tremur toată ziua. Şi când sunt hârtii, de fiecare dată parcă m-ar trimite la tăiere. Ah! cum îmi câştig banii! Grea viaţă la bătrâneţe! Trudesc pentru amărâta asta de pâine cu dureri în suflet.

Nu se poate! Nu se mai poate, îţi spun; când merg să-i anunţ, îmi fac singur curaj: eşti învăţat cu oamenii. Îi ştii… Aşa că îmi zic: Te duci la Arsène, ai să ajungi: maică-sa are să fie acolo, nevastă-sa are să fie tot acolo, în partea dinspre spălător; şi parcă-i văd. Cum deschid poarta, nevastă-sa o să se întoarcă să vadă cine intră. Şi-o să mă vadă pe mine. Am să fiu eu! Asta e – şi intru!…

— A dracului soartă!

—Da, Jéróme, chiar aşa e, poţi să-i spui cum vrei. Nu mai ştiu nimic acuma. Intru, şi gata. Mă văd, iată! Mă aflu acolo. Şi acolo sunt şi ei, cu buzele ca iasca.

I-am spus şi primarului. El mi-a răspuns: O să te obişnuieşti cu timpul…

Obişnuinţă. Obişnuinţă cu asta? Nu, niciodată, prea e împotriva firii, prea e de tot!

Félicie dădea la găini. Îi zări venind. Stătu puţin şi se uită în calea lor; apoi, ca să-i vadă mai bine, îşi puse mâna streaşină la ochi. Îl recunoscu pe Albéric. Atunci îi scăpă din strânsoare şorţul plin cu boabe şi se iscă o bătălie între găini pentru grăunţele risipite. Félicie trecu în fugă printre păsări şi intră în casă.

Tot vorbind şi mergând domol, Jéróme şi Albéric sosiră. Félicie înţelesese. Era frântă de mijloc, trântită peste masă. Îşi strivea nasul şi gura şi bătând cu pumnii în scândură striga:

— Nu! Nu! Nu…

Erau şase dintre copiii de pe la ferme, mititei, plus comandanta, o fetiţă mai mare.

Profesoara îi spusese: „Marie, tu eşti cea mai mare, însoţeşte-i, ai grijă de ei, pentru că, vezi, cu ce-a dat peste mine…“

Chiar de la ieşirea din curte s-a auzit:

— Am să vă duc acasă.

— Eu nu locuiesc cu tine, spuse Albert.

— Pe fiecare la casa lui, vreau să spun, sunt cea mai mare, preciză Marie.

— Hai să ne măsurăm, spuse Albert.

— Mai întâi, dacă face vreunul ceva, am să-l spun domnişoarei, şi pe urmă ţie o să-ţi dau o palmă zdravănă. Nu plânge, Pierrot!

Urcară panta satului până sus, pe platou, şi cu oricine se întâlneau, spuneau tare: „Bună ziua, domnule!“ „Bună ziua, doamnă!“ stârnind râsul celor salutaţi.

Marie îl amenințase de două ori pe Albert:

—Te plesnesc…

Apoi o și făcuse. Da! Îl scuturase ca pe un prun. Pentru că dumnealui vorbise urât și trăsese fetițele de codițe. De aceea își luase pedeapsa. Ochii i se înroșise ca la câinii furioși.

— Așa! îi zise Marie. Acum, băiatule, ai să fii cuminte!

Sus pe podiș, micuțul Paul strigă:

— Lalele, lalele!

Și toți o porniră în fugă.

— Lalele tigrate!

— Roșii!

— Galbene!

Adunară atâtea, că a fost nevoie să se aşeze şi să le împartă. Mâinile li se mânjise de seva florilor. Andréi îşi sugea degetele. A trebuit să-i dea şi lui o palmă:

— Nu ştii că e otrăvitor?

— Dar e dulce…

Îi şterse degetele cu batista.

Făcură buchete şi plecară din nou la drum cântând:

lalele, lalele,
gingaşe floricele…

şi cântând, toţi intr-un pas, merseră o bucată bună de drum.

Pe sub soarele strălucitor norii umbreau câmpul ca o turmă de vite.

Uneori umbrele treceau chiar pe drum, şi drumul se întuneca. O picătură-două de ploaie, mari, rotunde, cădeau pocnind în praf şi rămâneau aşa. Atunci copiii îşi ridicau năsucurile în sus să privească spre norul poznaş.

— Uite cum e norul!

— Ca un cal!

— Ca o vacă!

— Ba ca o capră!

— Ca un pom de nori…

Apoi soarele revenise pentru că umbra mergea repede, hoţeşte, gonind drept înainte pe coline, ca pe muşuroaie de cârtiţe.

Copiii mai zăboviră încă în iarbă. Asta după ce culeseră şi narcise. Acum aveau narcise, lalele, violete, părăluţe şi iarbă pentru împodobit. Era grozav! Nu ştiau ce să mai cânte.

Micuţul Paul îşi ţinea buchetul ca pe o lumânare, cân- tând împrejurul celor aşezaţi în iarbă:

— Războiul, războiul, războiul!

Râseră cu poftă din cauza rândunelelor. Antoinette credea că le poate prinde ca pe muşte. Întindea mâna şi o strângea pumn ori de câte ori trecea în zbor o rândunică. Se uita prostită în palma goală.

Tocmai atunci sosi Jéróme de la Chauranes.

— Ce faceţi voi aici? Şi şcoala?

Îi răspunseră în cor:

— Şcoala, şcoala…

Marie îi explică:

— Doamna ne-a zis să plecăm, că nu face lecţii astăzi, i-au spus că fratele ei a fost omorât. Asta e.

— Nu-i printre voi Paul de la Buissonades? întrebă Jéróme.

— Da, răspunse Paul.

— Hai cu mine, făcu Jéróme. Dă-mi mânuţa. Te cheamă acasă

maică-ta. Aruncă florile, hai, vino băieţele.

— Da, spuse Olivier, am vrut să mai duc caprele astă seară, ultima oară. Ca să te văd. Nu m-ai auzit azi-dimi- neaţă când te fluieram?

— Ah! făcu Madeleine. Te-am auzit. Mi-a fiert sângele până acuma. Îmi spuneam: „Măcar de-ar înţelege“. Chiar când fluierai, a intrat taică-meu cu o scrisoare. A trebuit s-o citesc. Şi tu fluierai…

Se înnsera. Caprele lui Olivier păşteau pe pârloagă. El stătea acolo, cu pantalonii lui soldăţeşti, din stofă nouă, albastră ca cerul, şi cu moletiere; venise doar în cămaşă şi mânecile suflecate lăsau să i se vadă până la coate braţele roşcate. Avea încă părul lui frumos ondulat, pe care şi-l tăiase scurt nu demult.

— Chestiile alea, spuse Madeleine, uitându-se la mole- tiere, îţi fac picioare de cal.

— Nu e practic, răspunse Olivier. Madeleine, e ultima seară…

— Da, ultima seară, îngână Madeleine.

— Şi cu vremurile astea poţi să mai ştii când…

Era puţin mai scundă decât Olivier. Îl privea de jos. Madeleine avea părul castaniu; o şuviţă blondă într-o parte fâlfâia în vânt ca o aripă. Şi ochii prin care se vedea totul. Acuma o lacrimă.

—Frumosul meu!

Buza groasă îi tremură. Lacrima se prelinse.

Se aşezară pe taluz. Se auzeau tălănguţele caprelor. Olivier luă mâna Madeleinei într-a lui. Se uita pierdut în adâncul înserării, cu gândurile toate adunate. De felul lui era tăcut, închis, nu-şi deschidea buzele subţiri decât pentru cuvinte de prietenie sau de dragoste. Vântul îi răvăşea părul.

— Madeleine, vreau să-ţi spun, dacă simţi că mă poţi aştepta, să mă aştepţi.

— Altfel nici nu se poate, Olivier. Ceilalţi nu există pentru mine.

— Vreau să spun că nu se ştie… Eu, din seara cu panerul de Mére, când ţi-am atins mâna… din seara aceea nu mă mai pot schimba. Dar tu?…

— Frumosul meu, şi eu la fel, nici vorbă. Nu pentru că vreau. Mă gândesc Méreu la tine, sunt Méreu cu tine. Îţi văd ochii, îţi văd râsul, îţi văd dinţii. Mi-am sărutat braţul pe unde sărutaseşi tu. În ultima vreme când erai la Brian- con, veneam până aici şi priveam spre munţi. Îmi spuneam: „El e acolo sus. Acolo sus!“ Cerul era senin. Când venea vântul dintr-acolo, mă gândeam: „E vântul lui”.

Rămaseră aşa pe taluz; Olivier işi petrecuse braţul pe după umerii Madeleinei.

Mai pe urmă chemă caprele, adună mica turmă pe drum şi o îndemnă înainte, spre fermă. Se ţineau de degetul mic, înlănţuindu-şi paşii. La marginea gorunilor se opriră. Aci era o răscruce: un drum

ducea spre Gardettes, altul spre Chauranes.

— Astă-seară, eu, tata şi cu Julia ne duceam la Félicie la priveghi, pentru cel dispărut, spuse Madeleine.

— Se duce şi maică-mea, spuse Olivier.

—Vino şi tu, şopti Madeleine, vino. Să te mai văd.

—Plec spre miezul nopţii, cu bătrânul, mă petrece până la Durence.

— Vino, îl rugă fata.

— Bine, am să viu.

Madeleine plecă. Se întoarse şi-i făcu semn de rămas bun cu mâna. El rămase locului şi prin înserarea care tocmai se lăsa, o petrecu din ochi până se pierdu după un migdal mare înflorit.

Era o noapte frumoasă, înstelată, ştearsă de un vânt uşor dar îndeajuns de stăruitor.

— Intră tu întâi, o îndemnă bătrânul pe fiică-sa.

Olivier o să-şi lase aci traista şi ciomagul. Nu se cade să intri în casa unuia care a murit cu bagajele altuia în viaţă. Pune totul acolo în paie; aşează sticla în picioare şi ciomagul reazimă-l de zid. Cu el o să ne descurcăm la plecare.

Din casă nu se auzea niciun zgomot, doar din când în când vreunul care tuşea.

— Hai, vino.

Camera mare a fermei era plină de lume. Se scosese afară totul: bufetul, dulapul, copaia de frământat pâine.

De-a lungul zidurilor stăteau aliniate scaune cu spătare drepte. Toţi se aşezaseră acolo pe ele de jur împrejurul odăii goale. Focul fusese stins. Se măturase cenuşa şi o adunaseră în vatră, semn că nu mai era foc.

În mijlocul caMérei — o masă goală, descoperită, şi în cele patru colţuri — lumânări lungi, galbene, aprinse.

Toţi cei de pe platou se aflau acolo. Toţi, bătrâni, femei şi fete, drepţi în scaunele drepte. Nu spuneau nimic. Stăteau la marginea umbrei. Priveau masa goală şi lumânările, iar lumina lor îşi trecea uşor pâlpâirile peste mâinile aşezate pe genunchi. Din când în când tuşea careva.

Félicie se îmbrăcase în doliu. Doliul gata pregătit în dulap: fusta neagră, bluza neagră cu buline albe şi pe cap barişul negru care dintr-o dată o îmbătrânea. Nu i se mai vedeau decât ochii roşii şi gura strânsă pungă.

Sta lângă uşă să întâmpine lumea.

— Luăm şi noi parte, Félicie, spuse bătrânul.

— Vă mulţumesc, spuse Félicie.

Micuţul Paul sta lângă ea, în hainele de duminică, sub bărbie cu o panglică frumos înnpdată; îi udase părul ca să-l pieptene cu cărare.

— Mulţumesc, spuse şi copilul.

Veneau toţi cei de pe platou. Afară se auzeau paşi, voci. Îndată ce se apropiau de uşă, tăceau. Şuşoteau.

Dreaptă, îndoliată, Félicie aştepta în prag. Cei de-afară intrau. Le întindea mâna.

— Luăm şi noi parte…

— Vă mulţumesc…

— Mulţumesc, răspundea micuţul Paul.

Veniseră toţi şi se adunaseră în jurul caMérei mari a fermei, cu vatra goală. Stăteau acolo drepţi şi muţi să vegheze spiritul mortului.

Félicie se aşează lângă masă, la un capăt. Copilul, alături, pe un scaun înalt. Picioarele nu-i atingeau podeaua.

Atunci bătrâna Marthe de la „Blé déchaud“ se ridică şi veni lângă Félicie.

— Ai vasul cu sare? o întrebă.

— Da, e pregătit. Şi-i arătă colţul vetrei.

Bătrâna Marthe se duse şi luă vasul. Îl aşează lângă masă, în dreptul lui Félicie, dar de partea cealaltă. Erau amândouă ca la căpătâiul unui mort pe care l-ar veghea. Oamenii aşteptau. Se abţineau să nu cumva să tuşească. O linişte grea acoperea totul.

— Privegheam corpul absent al lui Arthur Amalric, în război, declamă bătrâna Marthe. Fiecare să se reculeagă în prietenia lui pentru acela care a fost sarea pământului.

Băgă mâna în oală. Scoase un pumn de sare, îl puse în mijlocul mesei goale şi făcu o grămăjoară mică. Scoase de sub faldurile rochiei nişte mătănii din sâmburi de măsline; îngenunche lângă masă. Liniştea grea se lăsă din nou.

— Oh, Arthur al meu, plângea Félicie.

Era ţeapănă ca lemnul. De sub şalul negru privea drept înainte.

— Oh, Arthur al meu! Tu care erai atât de curajos! Tu care îmi spuneai să am grijă de mine! Ah! Acuma are cine să mă îngrijească, şi mă va îngriji cât timp n-am să fiu şi eu moartă…

— Fiecare să se reculeagă în prietenia lui pentru cel care a fost sarea pământului! murmură cei de pe platou.

Olivier o căută din ochi pe Madeleine. O găsi de partea cealaltă a mesei. Se uita la el. Vedea cum îşi mişca gura cărnoasă pe cuvinte de compătimire. Ochii îi luceau în lacrimi. Spusese de două ori: „Fiecare să se reculeagă în prietenia lui!…“

Acuma nu mai spuneau nimic. Amândoi se priveau intens. Cu buzele strânse. Fata plângea în colţul ei tăcută.

Olivier se îmbrăcase soldăţeşte din cap până-n picioare, cu matricula unităţii pe veston. Trebuia să plece… Ca să ajungă la Madeleine, privirea lui trebuia să treacă pe deasupra mesei goale, pe deasupra grămăjoarei de sare moartă care lucea între lumânări.

I se păru că aude foşnetul fustei Madeleinei, ca altă dată, când mergea prin iarbă. Dacă aş fi lampă, se gândi el, lampa asta, pomul, masa asta, scroafa, aş rămâne. Dacă aş fi câine, aş rămâne. Dacă aş fi câine…

— Oh, sărmanul meu Arthur! strigă Félicie. Şi n-am să te mai văd niciodată. Şi ai plecat şi n-o să mai fii al meu niciodată. Sărman de tine, nici măcar n-am fost acolo, să-ţi închid ochii. Vai de tine, ai murit pe pământ ca o vită, singur! Când aici aveai totul din belşug… şi eu te iubeam atât de mult… şi de-abia începusem şi noi să trăim…

— Fiecare să se reculeagă în prietenia lui!

Buzele cărnoase ale Madeleinei şoptiră: „Olivier“. El o văzuse. Bătrânul îi făcuse un semn. Olivier se ridică. Era încă tăcere şi Félicie se întorsese către Olivier şi-l privise mută cu bieţii ei ochi umflaţi de plâns.

— La revedere, mamă, îi spuse Olivier maică-sii.

Delphine îi răspunse dând din cap.

Bătrânul şi Olivier se apropiară de Félicie. Aceasta se ridică. Atinse mâna lui Olivier:

— La revedere!

Bătrânul dădu mâna cu Félicie.

— Sunt alături de dumneata, spuse ea.

— Îţi mulţumesc, Félicie, răspunse bătrânul.

Olivier se uită la toată lumea în semn de rămas bun.

Toţi plângeau cu sughiţuri şi plângând îşi aminteau de cei plecaţi departe pe front, şi printre sughiţuri se auzeau numele bărbaţilor!

— Sărmanul meu Jean!

— Barthélemy!

— André, bietul meu André!

— Vă las cu bine pe toţi! spuse Olivier.

Se uită înspre Madeleine: avea obrajii scăldaţi în lacrimi,

Olivier ridică o mână în semn de rămas bun şi se retrase cu spatele către uşă.

— Fiecare să se reculeagă în prietenia lui pentru cel care a fost sarea pământului! reluă bătrâna Marthe.

— Ia sticla, spuse bătrânul din umbră. Bea…

Olivier bău cu înghiţituri mari.

— Dă-mi şi mie, spuse bătrânul. Şi acum, la drum.

Ajunseră la Durence; departe în câmpie, printre sălcii, se vedeau luminile roşii şi verzi ale gării.

— Eu mă opresc aici, spuse bătrânul. Apoi adăugă: Stai să mă mai uit o dată la tine.

Scăpără. În noapte, un mic cerc de lumină, între două capete întinse unul către altul.

— Adu-ţi aminte tot ce ţi-am spus, zise bătrânul. Nu face mai mult decât trebuie. Principalul e să te întorci…

Luminiţa se stinse şi rămaseră din nou în întuneric; se îmbrăţişară şi se strânseră îndelung.

Şi îndată nu-l mai auzi. Olivier plecase pe poteca afânată. Noaptea era la fel, parcă nimic nu s-ar fi întâmplat.

PRIMUL CERC

Oiivier se uită la cel care intra.

Era un soldat de la transporturi, îngreunat de mole- tiere şi de noroi.

Pe el avea o manta largă şi sub braţ o nuia de răchită. Îşi freca mâinile.

— Berthe! strigă. Află că e un ger şi nişte vălătuci de ceaţă! Dar unde-o fi aia? Hei, tu, ia dă-mi nişte trăscău!

Se aşeză lângă sobă. Aproape o cuprinse între genunchi. Aburii începură să iasă din postav. Nebărbierit, cu obrajii roşii, gâfâia sugându-şi mustaţa.

Berthe îi aduse ţuică. Soldatul o plesni peste şold.

— Straşnică fată, spuse. Nerv şi crupă, asta e grozav!

— Hai, las-o-ncurcată, zise Berthe.

Se răsuci uşor, să nu verse ţuica. Soldatul îşi lipi capul mare de şoldul fetei:

— Îmi place la înghesuială. Dacă e pentru brigadierul tău, la loc comanda! A şters-o la Bar, dis-de-dimineaţă.

— Toţi sunteţi nişte porci! asta sunteţi, spuse Berthe. Se eliberă din braţele soldatului. Gura ei posomorâtă arăta un mare desgust.

Soldatul se uită la Olivier:

— Să trăieşti! îi spuse – şi apoi bău. Din ce companie eşti? îl întrebă după aceea.

— Urc la trupele de întăriri.

— Încotro?

— La Vallée.

Omul îşi trase scaunul lingă Olivier. Făcu semn cu ochiul spre bucătărie, unde fata clătea paharele.

— Nu pare, spuse, dar din când în când câte-o mofturoasă ca asta îţi face viaţa mai frumoasă. Numai că, vezi, – îţi trebuie şi gologani. A fost curierul, maiorul, acuma brigadierul. Méreu e ocupată… Mă-

nţelegi?

Se auzi tropot de cal. Omul sări şi deschise uşa.

— Daumas! Daumas! strigă. Opreşte-te aici, cap pătrat!

Acesta, călare pe un catâr mergea la trap, făcea semne arătând spre Bar şi urla cuvinte ce se pierdeau în zgomotul drumului; în spate îi zdrăngăneau nişte bidoane goale.

Olivier coborî treapta pragului. Uşa cârciumii îi mai încălzi o dată spinarea. Harnaşamentul atârna greu.

— Hai, se îndemnă singur, la drum! Trebuie să scutur oboseala!

Vedea numai de jur împrejurul lui. Mai departe era ceaţa.

Cavaleriştii mergeau la pas peste câmp, într-o unduire suplă şi mută; mai întâi cenuşie, apoi neagră, iar cenuşie, pe urmă şterşi de îmbrăţişarea leneşă a fâşiilor de ceaţă. Căruţe cu coviltire umflate alergau; cicliştii păreau nişte lăcuste ce dansau pe drumul de buşteni.

În ambele părţi ale drumului câmpul se vedea neted şi gol. Se auzea cum gâfâia noroiul. În depărtare erau poate sate. Se simţea miros de cafea fiartă.

Dincolo de ceaţă, neîntrerupt, ca zgomotul mării, pă- mântul gemea surd de greutatea unui convoi mare de căruţe.

O baterie de tun despică ceaţa în galop.

Olivier se lăsă să alunece în şanţ. Greutatea raniţei îi lovi umărul ca un cuţit.

— Ticăloşilor! urlă el.

Dar bateria hurduca departe, acolo, înainte, pe genunchii ei de fier, cu panglici de ceaţă agăţate de chesoane, de roţi, de artilerişti şi de bice.

Deodată un miros puternic de bălegar, nechezături, tropăituri de cai, voci de oameni, strigăte; un baros bătea fier moale, apoi suna în nicovală; ciocane de lemn loveau ţăruşi, în cadenţă. Auzi scrâşnetul osiilor unui car ce se străduia să meargă prin noroiul moale al câmpului; se afla în apropierea unui campament de cai şi căruţe.

Brusc, ţâşni un foc mare, înfăşurat în ceaţă şi fum. Sălta uşor în sus în aerul dens; se chircea, cu genunchii la gură parcă, ghemotoc roşu, apoi îşi desfăşura pe pământ picioarele-i de jăratec şi dintr-o lovitură de deget pleca iar. Oamenii alergau în jurul lui cu cleşti mari, negri.

— Ridicaţi, ridicaţi; luaţi pe dedesubt, cu cleştii. Toţi odată, atenţie, hop!

Scoaseră din foc coroana înroşită a unei şine de roată şi o duseră strigând prin fum şi scântei.

Focul se opri din dans; pâlpâia pe pământ cu mâinile lui mari, albastre.

Borna era toată acoperită cu noroi; nu se putea şti dacă La Vallée

era înainte şi la ce distanţă…

Olivier îşi trânti raniţa în iarba udă.

Ceaţa se mai rărise. Nu se mai auzeau zgomote, doar geamătul pământului împletit cu şuieratul frunzelor unui plop.

Câmpul deschidea de fiecare parte mari aripi întinse.

Omul acela era încă acolo pe câmp. Din când în când se oprea, se uita în jur, apoi o pornea iar, cu capul înainte.

Se apropia; privea un pom mic. Se apleca peste el, îl atingea cu mâna. Mângâia pomul de-a lungul trunchiului, uitându-se atent.

Trebuie că vorbea de unul singur, pe şoptite, că mişca incet capul făcând „Nu, nu“!

— Hei! strigă Olivier.

Omul auzi şi săltă capul. Trecu încă o dată mâna peste trunchiul pomului, apoi se hotărî să vină.

— Eşti artilerist? întrebă el intrând pe poteca drumului.

— Nu, zise Olivier.

— Atunci eşti de la tren?

— Nu, spuse Olivier, se pare că sunt de la 140.

— 140, 140? repetă cu vocea cântată, cu accentul oamenilor de la munte. Atunci nu eşti tu ăla care ai legat catârul de pom?

— Nu.

— Nu trebuie să faci asta, ştii?

— Nici n-am făcut-o, îţi spun, acum am sosit.

—Bine, dar nu trebuie s-o faci, nu, nu trebuie. De-atâta timp le spun; şi pe ei asta îi face să râdă. Tu râzi?

— Nu, spuse Olivier, nu, eu ştiu că nu trebuie: catârul îi mănâncă scoarţa.

— Ştii tu asta? spuse omul foarte mirat.

Avea ochii limpezi ca apa aproape nemişcaţi; te sfredeleau cu felul lor de a privi.

— Da, ştiu, spuse Olivier.

—Dă-mi mâna, prietene, zise.

Era un soldat fără arme, în veston, încins cu un centiron galben. Când îşi apleca într-o parte corpul greoi, cutia măştii îi lovea pulpa.

— Cum ţi se spune?

— Chabrand, zise Olivier.

— Mie Regotaz, spuse omul, şi sunt tot din 140.

Pe gulerul vestonului, în dreapta, avea marcat numărul cu cerneală.

— Şi eu sunt, vezi! am făcut o plimbare, aşa… Acuma mă duc, vreau să spun mă întorc.

— O să mergem amândoi. La Vallée trebuie să fie cam la vreo zece kilomerti.

Pe drum îi întâmpină un miros puternic de pomi şi de ciuperci.

Un alt campament zumzăia pe partea stângă a drumului. Un cal

necheza şi bătea cu copita într-o scândură.

„— Oh! oh! trage de căpăstru!“ striga cineva.

Zăbale zornăiră. Un trompetist suflă două sau trei note; un toboşar încercă să bată toba neîntrerupt, dar beţele se încurcară.

„— Oh! oh! strânge, strânge!“

Judecând după tropăială, trebuie că erau doi sau trei care ţineau calul.

— Tacă-ţi gura! zise încet Regotaz. Ce-oi mai fi vrând să-i strângi?

Acum calul necheza tremurat: îl izbeau cu picioarele în burtă.

Parcă fumegând, apăru din ceaţă un fag înalt. Picături de apă pocneau pe frunze. Ecoul întorcea zgomotul paşilor prin noroi. Pe undeva, prin iarbă, clipocea un pârâu.

Era pădurea, o aveau în faţă, întinsă, grea şi neagră, vuind uşor.

— Stai! spuse Regotaz, asta e pădurea, băiete. Scoate-ţi raniţa şi dă-mi-o. O duc eu. Scoate-o, îţi spun, eu mă cunosc. Dă-o-ncoace, că altfel astă seară nu intru în pădure. Mie, continuă Regotaz trecându-şi pe după umeri raniţa, îmi trebuie ceva pe umeri ca să ţiu la drum. Ia stai, îţi miroase ceva? simţi vreun miros? Aşteaptă… Ascultă, ascultă! acolo, acolo…

Într-un tufiş se opri un animal, apoi o rupse la fugă printre frunze.

— … O vulpe, îţi spun eu… Şi acuma ascultă ce zgomot. Asta e ceva, ce zici băiete! Am nevoie de-o greutate pe umeri: îmi apasă paşii, mă lipeşte pe drum, merg alături de tine şi aşa intru în pădure; fără ea, mă ştiu, aş mai merge încă mult timp prin iarbă.

Se însenina. Silueta unui animal trecu de partea cealaltă a frunzişului; era un cal înhămat care trăgea încet prin noroi un bulumac. Ziua, eliberată de nori, apăru scăldată într-o lumină albăstruie. Ceaţa se destrăma ruptă de vântul uşor.

— Scârbe! spuse Regotaz.

Se uita în noroi la o bucată mare de scoarţă de copac.

— Uite scârbele ce fac din pomi!

Era gata să-şi scoată raniţa, dar se răzgândi.

— Nu, spuse, pornim înainte, băiete!

Îşi suflecă mâneca vestonului, desfăcu nasturele de la manşeta cămăşii şi îi arătă braţul gol.

Braţul îi era crestat de o cicatrice mare.

Pe măsură ce înaintau în pădure se făcea din ce în ce mai multă linişte. Zgomotul puternic al căruţelor care cutremurau pământul, ca şi tunetul cerului, se domoliseră în pomi. Nu se mai auzea decât fâşâitul crengilor; departe, lătrături; cântec de cocoşi; zgomotul picăturilor de apă şi sfârâitul uşor al ceţei care se scurgea prin frunze. O pasăre cânta şi bătea din aripi. O frunză în cădere atingea pe celelalte. Pădurea îşi cobora şi-şi umfla uşor imensul piept de crengi.

Uneori o potecă se deschidea pe marginea drumului; o tăietură

strâmtă, dreaptă, croită parcă dintr-o singură lovitură de cosor se pierdea, albă de brumă, în desişul îndepărtat.

Regotaz se opri.

— Ia zi, măi băiete, nu ţi se pare că sunt nebun?

— Nu, spuse Olivier.

Îl privi: ochii lui senini, înfricoşaţi încercau să pătrundă în ochii lui Olivier, dincolo de cuvinte.

— Da, nu s-ar zice. Te-am lăsat să vorbeşti. Dar să ştii că eu gândesc tot ca tine; şi eu sunt de la ţară. Nu sunt de-o vârstă cu tine, dar ştiu să mă aranjez după împrejurări. Asta numai noi putem s-o înţelegem.

Regotaz oftă şi porni din nou.

— E mai mult decât atât, băiete, pentru mine e mai mult decât atât – spuse – şi poate cu timpul va fi mai mult decât atât şi pentru tine; pentru că, dacă vrei să ştii, până la urmă, e prea mult; şi o să fie prea mult şi pentru tine. De aceea îmi spun câteodată: Eşti nebun, Emile! Încotro s-o iei, încotro s-o apuci, când îţi ai partea ta şi chiar de zece ori mai mult decât poţi să duci, şi îmi mai spun: nu, nu, nu mai vreau, destul, nu mai pot să rabd, nu mai pot să îndur, nu sunt decât un om, – şi Méreu te încarcă şi te încarcă, – ce mai? e nenorocire! Ce mai, nenorocire! Înţelegi? Încotro s-o apuci…?

O salcie îşi scutura uşor rouă în iarbă.

—… La căprărie îl am pe Fréderic şi pe Louis Butte,. Şi alţi câţiva, şi mai sunt câţi vreau la cârciumă, dar, vrei să-ţi spun? ţi-o spun, băiete, cred că o să pricepi: sunt nişte stricaţi. Nu din vina lor; pesemne la început mergea să se mai îmbete pe ici – pe colea, dacă socoteai, mergea. Acuma sunt stricaţi. Şi culmea e că nu sunt răi: nu, dar dacă stai mai mult lângă ei, te strici şi tu, te molipseşti. Aşa că, ce vrei? Eu, nu ştiu dacă ţi-am spus: am fost tăietor de lemne, eram tăietor acolo sus, unde nu sunt pădurari, şi unde dacă nu te-ai gândi şi n-ai socoti bine, ai putea să tai întreaga pădure, fără să te tragă cineva la răspundere. Numai că eu gândeam şi socoteam bine; îmi spuneam: „dar pomii…?“

Un iepure le tăie drumul din două salturi.

— … Povestea a început după ce am stat o zi întreagă sub meri: stăm pe pătură, în iarbă. Creanga de deasupra era luminată şi dedesubt neagră de umezeală.

Se auzea zgomot dinspre Verdun! Un întuneric de cafea cu tresăriri de foc, ca o cărbunerie care se aprinde; şi se spunea c-o s-o pornim iar. Şi acolo Louis Butte se îmbă- tase şi rupsese fotografia nevesti-sii şi pe urmă pe-a fie-sii şi aruncând bucăţile rupte spusese: „Rahat!“ Şi după aia rămăsese drept în faţa uşii, fără să mai ştie de nimic, plân- gând, scârba! Cum îţi spuneam, creanga era luminată şi întunecată, şi puţin mai sus făcea un cot înălţându-se spre lumină.

Avea poate şase frunze; nimica toată pe trunchiul gros!

Regotaz vorbea încet, gâfâind sub greutatea raniţei.

— Ai tutun? spuse. Dă-mi o pipă.

— Vrei un pachet? Am trei în raniţă.

— Trebuie că am porţia mea acolo sus, mi l-o fi pus de-o parte Marcel, ne-a dat ieri. Ştii, sunt două zile de când am plecat.

— Fără nimic?…

— Da, sunt cunoscut; au spus: „Şi Regotez? Ala e nebun. Când s-o întoarce, trimiteţi-l la mine!“ Mă apăsa aici de data asta (şi arătă spre piept), ca şi cum m-ar fi chemat cineva dinspre colină. „Da, răspundeam.“ „Oh, Regotaz, spuneau, ţi-e rău?“ Atunci mă duceam unde nu se afla nimeni, acolo, ai să vezi, în spatele bisericii; sigur pe mine, mă întorceam spre partea de unde simţeam chemarea şi răspundeam: „Da, sunt aici! Ce vrei, frumoasa mea? sunt aici…“

Şi tot timpul auzeam: „Regotaz! Regotaz, Emile!“

Dimineaţa m-am urcat din fugă într-un camion care tocmai trecea. Era ceaţă mult mai multă ca acuma. Băiatul de la volan conducea cu grijă. Nu se vedea la doi metri. Pe măsură ce mergeam, inima mi se tămăduia. „Regotaz!“ auzeam Méreu. „Da, viu“, spuneam eu.

Şi deodată băiatul a pus frâna şi a blocat cele patru roţi. Se uita fix; ceva mare, foarte gros era culcat de-a curmezişul drumului. „Bătrâne, îmi zise el, ce e aia, acolo în faţă?“

„Eu am ajuns”, i-am răspuns.

Şi în mine îmi spuneam: „Da, frumoasa mea, sunt aici!“

„Dă-i drumul, îl îndemnai pe băiat, mergi înainte, n-avea grijă, asta e pădurea”.

Apoi eu am luat-o pe potecă şi m-am afundat în pădure.

Tot mergând aşa, Regotaz şi Olivier ajunseră la marginea pădurii; ziua împrăştia o lumină cenuşie, purtată de vânt; dincolo de pomi se vedea un prag de iarbă şi departe, în fund, o colină alungită.

Din poarta aceea de lumină se auzeau zgomotele pe care pădurea le înăbuşise; acum vuietul lungului şir de căruţe, şi bubuitul cerului, şi strigăte şi chemări, şi totul parcă se apropia cu fiecare pas, ca o respiraţie caldă din gura unui animal care tot înainta.

Deodată ieşiră din pădure.

În vale, jos de tot, văzură un sat mare. Coşcovit şi întins în poiană, viu ca un muşuroi de furnici. Lungi convoaie de automobile huruiau pe sub plopi, la marginea unui canal părăsit. O locomotivă mică îşi târa coada de vagoane printre căpiţele de paie; nervoasă, îşi învârtea micile-i picioare sărind, pufăind, scuipând în ierburi, o alta o aştepta răbdătoare, garată cu un tren de lemne; din când în când fluiera liniştită.

Un convoi de furgoane cu prelată o pornise la pas pe un drum al colinei din faţă. Pe o potecă din vale mergea înşiruită o trupă.

Intrară printr-o stradă. Din sat se auzea sunetul trompetelor. Un fierăstrău cânta înaripat, pe două tonuri grave când tăia lemne şi altul

subţire pe lama eliberată.

Un miros acriu de copaci doborâţi şi de rumeguş lăsa pe limbă un gust straniu, dulceag, de putreziciune.

O maşină urca încet spre pădure: era o ambulanţă a Crucii Roşii, încărcată la refuz; trecu, lăsând să se vadă încălţămintea răniţilor lungiţi înăuntru unul lângă altul.

Un camion gâfâia în pantă. Olivier întoarse capul şi se uită; jupuit şi sângerând, stropit de noroi, un sfert dintr-o vită mare atârna pe platforma dinapoi.

— Vezi copacii mei, spuse Regotaz, îi vezi, măi băiete?

I-i arătă lângă fierăstrău, lungiţi acolo necojiţi, cu crengile încă pline de frunze.

— Şi apoi asta, ia uite-te!

În noroi zăcea o bucată de carne cât pumnul, plină de sânge negru, roşcat şi cu mucozităţi albe în fibre. Un rest de cârpă rămăsese lipit într-o parte.

Olivier privi pădurea. Dintr-acolo se auzeau zgomotele motoarelor ambulanţei şi ale camionului. Se gândea la sfertul ăla mare de vită.

— S-ar putea să fie chiar carne de om, zise Regotaz. S-ar putea. Ce ar fi atât de extraordinar să fi căzut de pe targă de la vreunul sfârtecat care-şi pierde carnea? Ştii, în zdruncinături…

Şi Regotaz îşi răsuci corpul lui mare spre dreapta şi spre stânga, imitând balansul ambulanţei.

ŞI NU VA FI MILĂ DELOC

— Se trage pe Pont-Rouge, spuse Joseph.

Cel care mâna căruţa opri catârii dintr-o smucitură de hăţuri. Ascultă.

— Aşa s-ar părea, zise.

Se auzea ca şi cum s-ar fi spart nişte scânduri groase dincolo, pe după colină.

— Şi asta nu e partea cea mai grozavă din treaba asta!

Porni din nou catârii. Trecură de ultimele case din Soisson, lăsară în urmă şi drumul pavat. Acum sub roţi simţeau drumul moale, cu

cârpeli de noroi şi piatră în găuri. Lungi pârâiaşe de apă, albă ca ipsosul, curgeau pe urmele roţilor.

— Ai zice că trag destul de zdravăn.

— N-avem decât să ne oprim la fabrica de zahăr, spuse Joseph.

De fiecare parte a drumului câmpul zăcea sub o apă nemişcată, în care se reflecta cerul albăstriu; de-a lungul zării nori mici gălbui apăsau încet pe-o parte însorită, foarte strălucitoare.

— Vezi, spuse omul, eu le-am spus-o cum îţi spun şi ţie. Le-am spus-o: Domnule locotenent, ce-ar trebui – ar fi să se facă un drum de legătură între fabrica de zahăr şi Seraucourt. Ar trece pe la Creutes; tot defileul e printre pomi şi asta ar înlătura întâlnirea cu drumurile. Da' crezi că i-a păsat?… Am auzit cum l-a întrebat pe adjutant: „Cine-i ăla?“ îmi venise să-i spun: „Ăla e Mathieu Bo- mier, şi ştie el ce vorbeşte”.

— Nişte nătărăi, spuse Joseph.

— Da, îmi venea să-i mai spun: Ăla e Mathieu Bomier, şi n-ai să vii dumneata, cât ai fi de locotenent, să-i înveţi meserie: cincisprezece ani de cărăuşie prin toate hârtoapele din Saint-Etienne, şi cu căruţe mai hodorogite decât asta; şi dacă spune el că se poate trece pe acolo, e că se poate. Nu e copil; a fost tată de mai multe ori decât ţi-ai şters tu nasul, fir-ar să fie!…

— Ai copii? îl întrebă Joseph.

— Doi. De-aia sunt aici. Şi tu?

— Eu n-am, sunt însurat abia de-un an.

— Ai fi avut timp… Eu am doi, băiete: o fetiţă, leită taică-său, nu-i scapă nimic; îţi răspunde pe loc, ar răspunde şi papei. Te bagă-n cofă. Şi un grăsan lacom ca maică-sa, ar suge paradisul dacă l-ai lăsa… Fii atent, se pare că acolo trag cu ghiulele.

Abia trecuseră de prima pantă. Se vedea toată regiunea în apusul soarelui. Unduia în faţa lor în lungi valuri de pomi. Râul cel mare, care inundase tot câmpul, îşi răsucea întreaga lăţime în mijlocul unei mlaştini nemişcate, presărată ici-colo de smocuri de iarbă şi de nori ce se oglindeau în ea. Cât vedeai cu ochii era pustiu. Dintr-un boschet se zărea o clopotniţă fără acoperiş. La lizieră putrezea o casă mare, măcinată, ale cărei ruine zăceau împrăştiate în apa câmpiei; corbii ciuguleau orbitele sparte ale ferestrelor. Dincolo de pârâu, regiunea sfâşiată până la refuz, se întindea fără pomi şi fără oameni până spre crestele îndepărtate, care fumegau convulsiv, pline de fulgere şi scânteieri.

— Sapigneul, spuse Joseph privind depărtările de umbre şi de foc.

— Acolo te duci? îl întrebă omul.

— Nu, mă duc în recunoaştere la stânga, spre Mont- germont, într-acolo o pornim mâine seară. Nu pare să fie mai bine, şi chiar dacă e mai bine – cu scârbele care sunt la noi…

— Voi cantonaţi acolo, lângă canal?

— Da, a şaptea.

— Noi suntem chiar alături de Amélie.

— Ştiu, te-am văzut ieşind cu catârii. Mi-am zis: O să te ducă o bucată. Ştii, eu nu stau prea bine cu picioarele…

Tocmai atunci o lovitură căzu pe Pont Rouge. Un fum negru depăşi colina şi se urcă rotund ca un pom înfrunzit.

— E tir regulat, spuse Joseph.

— Da, răspunse omul, şi în chestii de-astea principalul e să nu te încăpăţânezi. O să aşteptăm la fabrica de zahăr.

Se apropiau. Nu mai aveau decât să urce un gurgui pe care se prelingea apa ca pe spinarea unui animal. Chiar mirosea a animal ud; mirosea şi a praf de puşcă ars; găurile obuzelor căzute de curând crăpaseră câmpul.

Fabrica de zahăr se vedea în faţă; o bucătărie de campanie fumega lângă ziduri. Doi oameni în bluze de pânză se uitau pe drum în aşteptarea corvezilor cu supa. Drumul era gol până în depărtare, acoperit de noaptea violetă, iar în zare, în lumina exploziilor obuzelor, se zăreau pomii.

Dinspre Sapigneul se aruncau rachete. Una roşie se aprinse ca o lampă în mijlocul desfăşurării nopţii, şi rămase acolo suspendată.

*

—Hei! ăla din canal! strigă omul.

Prin noroi se auzea plescăiala mâinii bâjbâind după Joseph. Doar zgomotul mâinii în noroi şi apoi un geamăt lung de acolo, din grămada de oameni.

— Stai culcat, spuse Joseph.

Un obuz mare, gâfâind, spulberă fabrica de zahăr. Un zbor de cioburi trecu zbârnâind; bulgări grei de pământ se prăvăliră.

— Stai aşa! rămâi culcat!

— Te pierdusem, spuse omul.

— Nici nu m-am mişcat. Acuma aşa o să tragă un timp.

— Ţi-am spus eu. (Omul se târî prin noroi şi se lungi lângă Joseph.) Când l-am văzut pe nenorocitul ăla cum împingea bucătăria chiar pe mijlocul drumului, cu focul aprins ca un far – ţi-am spus: Ai să vezi cum se câştigă lozu-ăl mare.

— La primul stăteam culcat acolo.

— Nu ştii dac-or fi tranşee?

— Nu sunt.

— Atunci?

— Aşteaptă, spuse Joseph. Au să ne lase un timp, ca să tragă în Pont-Rouge. O să trebuiască să fugim la stânga, spre genişti, acolo!

Se lăsa noaptea. Pe drum, sfărâmată, bucătăria rulantă de campanie ardea nestingherită. Cărbunii sfârâiau în noroi. Proiectat într-un furgon, un om atârna cu capul în jos; calul îngenuncheat gemea scuturându-şi capul. În jurul unui butoiaş de vin, soldaţii întinşi pe jos nu mai mişcau, afară de unul cu faţa la pământ, ce-şi chircea încă degetele să se apuce cumva de ţărână, să aibă un sprijin, să se ridice, să plece… Capul îi era îngreunat de o rană mare în ceafă.

— Mă duc să-mi văd catârii, spuse omul.

— Rămâi pe loc! strigă Joseph. Stai acolo!

— Catârii mei, spuse iar omul.

Şi se ridică. Joseph îl văzu lângă el, ca pe-un brotac, cu genunchii îndoiţi, cu braţele îndoite; faţa mare şi palidă, întinsă înainte, cu gura deschisă; ochii rotunzi reflectau focul bucătăriei şi întunericul.

— Rămâi acolo!

Omul sări şi în aceeaşi clipă zbură o schijă mare de obuz.

— Oh! strigă Joseph. Of, of!… cum te cheamă?

Căzut grămadă pe drum, omul îşi umflă spinarea; se mişcă puţin pe dreapta, pe stânga, apoi se lungi.

— Omule, omule!

Noaptea venise deodată; Joseph dădu mai întâi peste un mort înţepenit, lungit în noroi printre carne şi pâini mari, rotunde. Chemă încet:

— Omule, omule!

Atinse un corp. El era.

Nu mai mişca. Nu mai respira. Pământ. Se auzea numai un fâşâit de stofă, fâşâitul sângelui ce curgea cu forţă din el.

*

Olivier striga.

Fugea prin iarbă şi foc. Îşi pierduse puşca. Strigătul lui era o chemare prelungită, Méreu aceeaşi, cât îl ţinea gura.

Neîncetatele schimburi de focuri care plesneau pământul şi îl zvârlea în bucăţi, fumul, fulgerele, ghearele astea calde care rupeau totul în jur, aerul pe care obuzele îl împletea în gheme şi-l primea din plin în burtă; cum să lupţi împotriva fierului?

Nu se afla nimeni pe aici. Era singur. Prin fum se vedea când şi când întinderea mare a pustiului plin de găuri din care licărea apa, şi hăt-departe un ciot de pom cu braţele ridicate spre cer.

O mână îi strânse glezna. Căzu. Auzi:

— Gura!

Se trezi într-o groapă. Marginile ei mascau regiunea. Era băgat în pământ. Un om îl privea fix. Era Chauvin, caporalul.

— Gura! îi spuse. De ce alergi? Nu vezi că suntem în obiectiv?

— Ce obiectiv? întrebă Olivier.

Îşi veni în fire, uitându-se la ochii ăştia, auzind vocea asta şoptită, uscată.

— Atacul. Sunt încă la douăzeci de metri şi au toate mitralierele în bătaie. Rămâi aici. Lipit de marginea asta, şi fă-te mic.

Olivier respiră adânc de două ori.

— E prima oară? întrebă Chauvin.

— Da, spuse Olivier.

—Rămâi acolo. Ce porcărie! adăugă ca pentru el. Aşteptăm seara, continuă, după un timp. Câţi mai suntem? Şapte, opt…

— Regotaz? întrebă Olivier.

— Nu ştiu… Ai lopată?

— Da.

— Sapă în partea asta. Aruncă pământul dincolo. Nu prea tare. Trebuie să nu ne vadă.

Olivier îşi înfundă lopata, apoi scoase şi aruncă pământul sub cotul stâng. Uneori tăişul uneltei se oprea şi oricât împingea nu mai intra. Atunci râcâia cu unghiile. În pământ zăcea o curea ca un şarpe adormit. Trase de ea; săpă. Se uită cu coada ochiului la Chauvin. Săpa şi el. Sta ghemuit ca un animal şi răscolea pământul cu lovituri puternice de lopată. Pe gâtul lui roşu, rotund, muşchii mari se mişcau regulat ca nişte gheare de maşină. Murmura ceva printre dinţi.

Pe deasupra gropii şuierau gloanţele mitralierei. Zgâria acolo totul cu unghiile ei de fier. Se auzea ţăcănitul labelor mari şi tresăltarea întregului ei corp. Când trăgea se scutura, apoi sărea ca o pasăre, îşi zgâria corpul metalic, fumegând sub gheare.

Deasupra, norul cenuşiu se sparse; se ivi cerul albastru, de un albastru murdar ca plin de puroi, şi-ntr-un colț o picătură de soare galben.

Chauvin privi în aer.

— Scârbe! zise.

Se apucă din nou să sape. Ţinea capul atât de jos, că mustăţile îi erau pline de noroi.

— Un’ţi-e raniţa? întrebă Chauvin.

Olivier săltă capul.

— Ce?

Chauvin se apropie, gata să atingă cu viziera căştii viziera lui Olivier.

— Raniţa ta, îi spuse, raniţa ta unde e? Ai ceva de mâncare?

— De mâncare? se miră Olivier.

Privi scurt spre gaura unde săpa cu mâinile şi de unde mirosul exala cu toată forţa şi toată tăria.

— Da, să mănânci, spuse Chauvin.

Rămăsese pe loc; nu-şi retrăsese obrazul nici cu un centimetru; îşi înfipsese privirea în ochii lui Olivier şi nu-l mai slăbea.

Pe fundul raniţei, sub grenade, mai avea o bucată de pâine înroşită de rugină. I-o dădu lui Chauvin. Acesta o împărţi în două.

— Jumate, îi spuse, întinzându-i o bucată lui Olivier.

În aceeaşi clipă se şi aplecă, grămădindu-se; un obuz mare trecuse foarte aproape pe deasupra gropii.

În locul unde săpa Olivier, lopata intră deodată singură. Ieşise unsă de o grăsime neagră, lipicioasă, ca răşina de brad.

Nu mai avea curaj să sape.

În genunchi, în faţa lopeţii mesteca şi remesteca pâinea. Simţi o prezenţă în spatele lui. Parcă-l privea cineva. Se întoarse: de cealaltă margine a gropii, un om culcat, cu faţa înnegrită; dintr-o parte a capului creierul i se scurgea printr-o rană mare. Nu privea; pe locul ochiului era o bucată rotundă şi albă de creier, care se lipise pe orbită, pe ochiul putrezit şi plin de noroi.

*

Malan împinse uşa Cercului Muncitorilor.

— Închide uşa, Firmin, i se strigă. Închide uşa, e un frig de crapă pietrele.

Se adunaseră aci toţi, în jurul sobei mari, să-şi încălzească genunchii şi picioarele şi să-şi fumeze pe-ndelete pipele.

— Vă speriaţi de frig de parc-aţi fi crescuţi în puf.

Totuşi îşi trase scaunul lângă ceilalţi şi zise:

— Strângeţi-vă niţel, ce dracu, să fumez şi eu.

Îşi scoase pipa de pământ. Era albă toată, de la muştuc până la cenuşă.

— E nouă? îl întrebă Pancrace.

— Acu am cumpărat-o, spuse Malan.

— Trebuie fumată pe-ndelete, zise Pancrace.

— Pe-ndelete, cu pauze, şi pe urmă să n-o las caldă pe ceva rece, spuse Malan.

Şi-şi scoase punga de tutun făcută dintr-o băşică mare de porc.

*

Olivier, cu mâinile sub ceafă, striga:

— Eu, eu!

Îi sărise casca.

Lovitura venise peste ei pe neaşteptate, cu o răbufni- tură a întregului cer. Pământul încă se răvăşea.

Acuma domnea zgomotul surd al liniştii, dar era o linişte a urechii, fiindcă acolo, de jur împrejur, pământul sărea în salturi puternice şi fără încetare.

Olivier îşi auzea vocea în afara lui, ca venită de la un altul.

— Eu, eu!

În fine, mai auzi un geamăt adânc şi lung, ca zgomotul unui vas ce se goleşte. Se uită pe sub braţ.

Chauvin era răsturnat pe spate în fundul gropii, frânt, îndoit de mijloc; privea bucata de cer albastru. Ochii îi avea împietriţi. Bâjbâia ca într-o varniţă prin pântecul său deschis.

Pumnii i se învârteau, măruntaiele i se agăţau de pumni. Nu mai gemea. Se încurcase de tot în maţe şi întărind braţele, le trase aşa afară din burtă.

Olivier îşi luă mâinile de sub ceafă.

Şi le privi. Nu era sânge.

— Nu, eu nu, zise.

Dar pe dinăuntru simţi că-i vine să verse. Greaţa se urca, îi umfla obrajii, i-i împingea, şi-şi deschise gura urlând, cu urletul omului singur care trebuie să reziste.

*

— Dinspre Verdun, zise Malan.

— Asta, spuse Clérestin bătând cu palma în hârtia lucioasă din *L'Illustration,* trebuie s-o vezi ca s-o crezi. Şi-a- poi fotografiile, vă spun eu, sunt aranjate, nu e greu. Ui- taţi-vă la părintele Lauzit: dintr-un nas strâmb, ăia au făcut unul drept. Burle, şi pe tine, dacă te-ar fotografia, te-ar face frumos.

Burle îşi scoase pipa din gură. Zise:

— Râde hârb de oală spartă.

— Noi, în Vechiul Testament, începu Firmin…

— Orice-ai face, spuse Clérestin care se uita încă în ziar, sunt morţi, chiar morţi; sunt numai nemţi. Ăla mic al meu îmi spunea că au un tuun… El e la Mont-Valérien la Paris şi ştie.

— Verda! strigă, chiar în colţul pădurii, continuă Firmin. La dracu! i-am spus. A rămas aşa: şi bătrânul Firmin rămase un moment nemişcat, cu gura căscată şi ochii holbaţi – apoi începu să râdă.

— La Verdun, zise Malan, nici nu-ţi închipui ce e, cu forturile alea în beton armat! Au de toate înăuntru; şi bucătăriile, şi cărţile pentru citit, şi popota, şi totul organizat!…

— Atunci cum de-i omoară? întrebă Burle.

— Cum? întrebă şi Malan; cum, ce, cine?

— Asta e, zise Burle scuturându-şi pipa. Da, cum?

— Cine? te întreb – repetă Malan.

— Oamenii! Te întreb însă eu: unde îi omoară atunci? zise Burle.

Şi se uită de jur împrejur, aruncând fiecăruia o privire: Malan, Clérestin, Pancrace — ăştia care trăgeau din pipă şi în ai căror ochi fără viaţă se reflecta ziua de afară îngheţată dar albastră.

*

— … la căpitan, spuse umbra.

— Ce-o fi vrând? întrebă Joseph fără să ridice capul. Stătea pe un taluz de drum. Mesteca dintr-o bucată de brânză.

— Chiar, ce-o mai vrea? I-am explicat tot…

— A spus să te duci… „Unde e?“ a întrebat. „Spune-i să vie aici, locul lui aici e…“

— Da’ soră-sa? Locul ei unde e? bombăni Joseph scu- lându-se totuşi… Şi tu, tu unde eşti?

— Sunt aici, spuse ciclistul, vezi să nu dai peste roată!

Joseph îşi trase picioarele din noroiul care acoperea drumul ca zaţul nopţii. O porni de-a lungul campaniei în repaus. Era sătul până peste cap de oboseala asta, de noaptea asta, de noroiul şi foamea asta, de somnul ăsta care-i prindea capul ca un cerc de foc. Da, era în adevăr obosit. Urcase acolo ieri seară. Şi nu de plăcere. Şi oboseala i se îngrămădise în cap, în picioare, în inimă, şi nu era uşor s-o ia din nou de la început, iar să urce sus şi totuşi să fie în faţa lor complet treaz.

— Complet treaz… spuse el. Să ştii că te duci sus la comandament…

Compania era acolo în întuneric, la marginea drumului. Nu se auzea niciun zgomot. Din când în când tuşea careva, sau vreo gamelă se lovea de patul armei.

Apoi totul reintra în linişte, nu în liniştea frumoasă a foşnetului ierbii, ci în liniştea adâncă şi grea, liniştea de sub copac, aer sufocat între pământ îndopat cu apă moartă, înecată, şi norii grei, apăsători ce păreau că udă rufele lumii. Prin întuneric norii nu se vedeau, îi simţeai, îi auzeai trecând, răsucindu-se, aveai greutatea lor pe umeri şi pe inimă.

— Cine e?

— Legătura, spuse Joseph.

— Unde te duci?

— La căpitan.

— Dumneata ai fost în recunoaştere?

Era o voce subţire, clară, ca a unei fete. Auzind-o, te făcea să te gândeşti la întâmplări ale dimineţii şi ale soarelui, la cântec de cocoş.

— Da, domnule aspirant.

— Dumneata eşti?

— Da, eu sunt.

— Ia spune, cum e? întrebă încet tânărul.

— Nu e linişte, spuse Joseph.

Dintre tufe se auzea cum mormăie căpitanul.

„E cureaua mea, zicea, cureaua mea din spate, dacă-ţi spun… S-a agăţat acolo; nu, nu trage, domnule Reverchon, uită-te puţin. “

— Legătura, spuse Joseph.

— Ah! Iată-l pe ăla, zise căpitanul. (Îi desfăcuseră cureaua.) Da, e bine, mulţumesc, Reverchon!

— Ia zi, ce făceai?

— Mâncam, domnule căpitan.

— Mâncai! Dumnealui mânca! N-ai avut timp să mă- nânci înainte de plecare? Ştii bine că vreau să fii lângă mine; alături, aici, alături, lipit de cizmele mele, m-auzi? Unde suntem?

— Aici, domnule căpitan… Aici trebuie că suntem spre partea morii.

— Ce, trebuie… Ce, spre partea? Ai fost sau n-ai fost în recunoaştere? Cine m-a aiurit? Ia spune, ştii sau nu ştii unde suntem?

— Domnule căpitan, trebuie să fim pe partea morii. Eu am trecut prin Pont-Rouge, ăla e drumul. Noi am luat-o la stânga adineauri, la întretăiere. Sunt cartiere pe care eu nu le cunosc. Şi apoi noaptea…

Căpitanul gâfâi, se sculă în picioare.

— Auziţi, spuse. Auziţi, domnilor! Uitaţi, vedeţi! „Sunt cartiere pe care nu le cunosc.’’ Iată! Iată ce se răspunde: „Şi apoi noaptea". Asta e legătura. Aveţi hărţile mele?

— S-a dus să le aducă, domnule căpitan.

— Ah, da! e adevărat. Bine! Reverchon, spune-mi, du-te dumneata, vezi dacă n-au adormit acolo în secţii. Nu vreau să doarmă şi spune-i aspirantului să vină şi el. Sunteţi toţi aici, în afară de el. Méreu se ascunde băiatul ăsta. Spune-i.

— Acuma, tu, vino puţin aici, se adresă lui Joseph. Vra să zică, nu eşti în stare să-mi spui unde suntem? Bine, dar sectorul l-ai văzut? Îl cunoşti?

— Da, domnule căpitan, îl cunosc, zise Joseph.

— Atunci?

— Atunci, nu e prea bine.

— Ce nu e bine, ce?

— Uitaţi, domnule căpitan, am fost în recunoaştere: e conducta, chiar după Vrégny. Acolo merge. Se trece pe sub drumul nr. 13. E un tunel. Dar e împroşcat cu obuze ziua şi noaptea, totul e prăbuşit. O să fim nevoiţi să trecem pe deasupra.

— Se va trece pe deasupra.

— E plin de noroi până aici.

Şi-şi atinse genunchii.

— Unde până aici? întrebă căpitanul, care nu vedea nimic prin întuneric.

— Până la genunchi.

— Se va trece prin noroi. Şi unde nu e bine?

— După aceea, domnule căpitan, e canalul; e o punte. O bate mitraliera. E reperată.

— Ei, şi pe urmă?

— Prima secţie e pe dreapta până la un ciot de pom şi pe urmă, tot aşa mai departe, ţinând spre stânga, până la cota 120. Nu sunt tranşee.

— Cum adică nu sunt tranşee?

— Totul e în noroi.

— Şi adăposturile?

— Nu sunt adăposturi, domnule căpitan. Totul s-a scurs în noroi.

— Niciun adăpost, niciunul?,

—Niciunul.

— Celălalt căpitan unde era când ai ajuns? Unde, în care adăpost, unde?

— Era culcat într-o groapă, cu o armă lângă el. Chiar i-am spus: „Hei, unde e căpitanul tău?“ Mi-a răspuns: „Eu sunt!“

Se auzeau pe drum paşii locotenentului Reverchon şi ai aspirantului care tocmai veneau.

Joseph îşi drese glasul.

— La punte, domnule căpitan…

— Ce, ce e la punte?

— La punte, domnule căpitan, acolo trebuie să ne păzim. Acolo sunt mitraliere puse-n bătaie şi puşti cu gloanţe dum-dum, şi trag, şi lovesc. Celălalt căpitan mi-a spus: „O supraveghează zi şi noapte; la cel mai mic zgomot caută cu proiectorul şi apoi trag deasupra ca în şuncă. Seara trecută se pare că au tras mai mult de-o oră pentru nişte şobolani care tropăiau pe deasupra“.

— Poftiţi hărţile, spuse locotenentul sosind. Le avea aspirantul, i le-aţi dat înainte de plecare.

— Domnule căpitan, spuse aspirantul, mi-aţi ordonat: când voi avea nevoie, am să ţi le cer…

— Ah, bine, eşti aici şi dumneata! Nu e rău. Aşa că uite, avem hărţile, o să plecăm. Aşteptaţi, m-am informat chiar acum asupra sectorului. Merge, e perfect. Există o punte.

— La canal?

— Da. La canal. Aşadar, domnilor, la sectoarele dumneavoastră! Eu o să fluier.

Fluieră.

Zgomotul se liniştise. Compania era în linie pe drum.

— Aici se poate aprinde lanterna?

— Da, îi răspunse Joseph. Suntem în spatele dealului.

Căpitanul aprinse şi plimbă lumina peste oameni.

Sub căşti se vedeau lucind ochii ostaşilor până în capătul trupei. Semănau cu pietre lucitoare, parc-ar fi luminat cu felinarul pe

deasupra unei grămezi de oi.

*

— Asta cântau, spuse Malan.

Îşi drese glasul tuşind, şi scuipă în cenuşa sobei.

Rândunică dac-aş fi
şi să zbor dac-aş putea
la Sfânta Elena m-aş opri
şi la odihnă aş sta.

— Vă spun eu că asta înseamnă să-ţi baţi joc de viaţă, mormăi Burle printre dinţi. E bătaie de joc. Voi staţi aici şi vă fumaţi pipele. Sunteţi aici. Eu, uite, mă simt aşa de parc-aş avea picioarele pline de bălegar şi cu ele aş călca pe o ciorchină de struguri. Aşa mi se pare mie.

— Tu răstălmăceşti credinţa, asta faci, spuse Firmin. Nu se poate vorbi cu tine. Numaidecât îţi dai aere, numai- decât vorbeşti gros ca să faci să zbârnâie geamurile. Va să zică ţie ţi-ar place mai mult…

— Nu, spuse Burle, nu mi-ar place nimic, nu mi-ar place nimic.

Îşi frecă genunchiul încet cu mâna şi ridică ochii pe sub sprâncenele groase, să-l poată vedea bine pe Firmin.

— Ştiu ce vrei să spui; dar ce gândesc eu, e că totul, mă auzi, totul nu valorează cât viaţa unui om, cu zilele lui de plăcere, cu tot ce poate să strângă lângă el, în fericire şi linişte, cu mâinile lui muncitoare.

Îşi ridică în sus mâna stângă în care ţinea pipa; un fir de salivă tremura pe muştuc.

— Nimic decât să-ţi clădeşti viaţa, să o simţi, să simţi că cei din jur se bizuie pe ea, numai asta – da, numai asta valorează…

— Tu n-ai băiat, spuse Malan, tu n-ai pe nimeni, aşa că ce tot trăncăneşti?

Burle se întoarse spre Malan, ţinând muştucul pipei îndreptat spre Firmin şi o mişca în direcţia lui ca şi când i-ar fi spus: „Ceea ce îi spun lui Malan e şi pentru tine, e pentru toţi!“

— Nu, nu am băiat, nu am pe nimeni, sunt singur, da!

Îşi descleştase dinţii şi vorbea cu grijă, apăsat.

— Şi ştii ce mă face să spun războiul ăsta al vostru? Mă face să spun: „Cu atât mai bine!“ Şi numai Dumnezeu ştie cât am dorit copiii, eu cu Belline a mea, cât am dorit să-i avem, că ajunsesem să sărutăm

pe-ascuns pe-ai altora când treceam prin sate.

Şi acuma spun: „Cu atât mai bine!“ Ah! Vă apăraţi minunat copiii, aici, în jurul sobei, la căldură, cu burta plină. Nu, nu am, dar ştiu; eu n-am trăit în casă, am trăit în colibe; eu nu mi-am odihnit picioarele, am mers în fruntea oilor, mi-am trăit toată viaţa cu animalele şi am trăit-o mult mai din plin decât voi; eu am văzut-o în desfăşurarea şi în forţa ei; am văzut-o întreagă, de sub tălpile picioarelor mele şi până sus la stele. Ştiţi voi ce faceţi acuma? Tu ştii, Malan? Ţi-o spun ţie, care ai trei băieţi, ţie care mănânci şi care continui să mănânci şi să dormi: ei bine, tu calci pe fiii tăi cu bocancii plini de bălegar; îi calci pe capetele lor, pe gură şi pe ochi; tu, da, tu Malan, aşa cum stai aici, lângă sobă, ca să te încălzeşti, cu pipa ta nouă!

Se ridică. Împinse scaunul cu piciorul.

— Nu mai pot să suport, spuse el.

Îşi curăţă liniştit pipa. În timpul ăsta îi privi pe toţi, pe rând. Fiecare se uita în altă parte: care pe capacul sobei, care pe clondir, care pe afişul lui Byrrh agăţat în perete. Niciunul nu-i căuta privirea lui Burle.

Acesta se îndreptă încet spre uşă, şi ieşi.

*

— Opriţi-vă, opriţi-vă!

Toţi acei care traversaseră canalul alergau, aduşi de spate, prin împroşcarea proiectoarelor, sub gloanţele mitralierelor. Se făcuseră nevăzuţi în pământ.

Nu mai rămăsese decât cercul acela de foc, care se mişca nestingherit, luminând noroiul şi morţii.

— Opriţi-vă! Opriţi-vă! spunea încet Joseph, de jos, din pământ, cu vocea sugrumată.

Sta lipit de taluzul canalului, într-o scobitură neagră, încăpătoare, unde proiectorul nu putea pătrunde.

— Opriţi-vă! Să se oprească!… Nici măcar nu mă aud! Nu aud ce li se strigă, acolo, pe punte!

Se auzeau strigăte. Şi picioare lipăind prin apă…

Joseph se uită peste umăr fără să ridice capul: acolo era unul agăţat cu mâinile de-o scândură a punţii şi tot încerca să se ridice, dar îl împiedeca raniţa de pe umeri. Se vedea bine în lumina proiectorului. Puntea plină de morţi se îndoise.

— Vairon! Vairon!

Cel care striga acolo era Couchepot; Couchepot, agăţat în mâini, strigându-l şi chemându-l pe Vairon. Şi Vairon cine ştie unde-o fi?

Printre morţi? Sau poate acolo jos, aştepta să i se umple urechile cu pământ.

„Da, spuse Joseph, mă duc la el.“

Îşi ridică umerii largi. Pe loc discul de foc al proiectorului se culcă pe el. Noaptea cânta de jur împrejurul lui într-un roi de gloanţe. Se culcă la loc, se făcu mic, nu mai mişcă.

— Vairon, repede, repede.

Mitraliera era pe cale să toace lemnul punţii şi carnea morţilor.

— Repede! Repede!

— Doamne, Doamne?!… gâfâia Joseph.

— Repede…

Şi acuma mitraliera mânca ceva cald şi viu; duduia în carnea moale.

— Ah! Vairon!

Apa se deschise strivită de greutatea omului: puntea, liberată, gemea uşor, balansându-se.

*

Întotdeauna era o pauză a focului la revărsatul zilei, la ora când pământul aburea. Rouă lucea pe mantăile morţilor. Vântul zorilor, uşor şi verzui, îşi vedea de drum. Animale de apă se bălăceau pe fundul găurilor de obuz. Şobolani, cu ochii roşii, mişunau de-a lungul tranşeii.

Aici, deasupra, dispăruse tot ce fusese viaţă, în afară de aceea a şobolanilor şi a viermilor. Nu mai erau nici pomi, nici iarbă, nici brazde mari, iar colinele nu erau decât oase de cretă descărnate. Ceaţa aburea uşor în faptul dimineţii. Morţii aveau feţele în noroi, sau ieşeau din gropi, liniştiţi, cu mâinile puse pe margini, cu capul culcat pe braţ. Şobolanii veneau să-i miroasă. Săreau de la un mort la altul. Alegeau mai întâi pe cei tineri fără barbă pe obraz. Miroseau obrazul apoi se făceau ghem şi începeau să mănânce carnea dintre nas şi gură, apoi marginea buzelor, apoi mărul tânăr al obrazului. Din când în când îşi treceau laba prin mustaţă, s-o cureţe. Pentru ochi – îi scoteau uşor cu ghearele, şi lingeau găurile pleoapelor, apoi muşcau din ochi ca dintr-un ou mic, şi-l mestecau încet într-o parte a botului, mirosind zeama.

Zorile nu veniseră încă bine şi sosiră corbii cu largi şi liniştite bătăi de aripi. Căutau de-a lungul potecilor şi drumurilor caii mari daţi peste cap. Alături de caii cu burţile plesnite ca florile de capere, maşini şi tunuri răsturnate îşi amestecau fiarele cu pâinea şi carnea

pentru aprovizionare, încurcate în pansamente şi calupuri galbene de pulbere de tun.

Corbii zburau purtaţi pe aripile lor Négre, până la întretăierea conductelor mici, în locul unde trebuia să ieşi deasupra ca să treci drumul. Acolo, toate corvezile de noapte îşi pierdeau din oameni. Erau întinşi, cu găleţile de ciorbă răsturnate pe picioare, într-un amestec de sânge şi vin. Chiar pâinea pe care o aduceau era ruptă de schije şi de gloanţe, şi se vedea miezul ud şi roşu, umflat de sângele omului, ca bucăţile de pâine muiate-n vin pe care le mâncau cu nesaţ în timpul secerişului. Corbii mâncau din pâine şi o devastau cu ghearele, săltând de pe un picior pe altul. Apoi săreau şi împingeau căştile de pe capetele morţilor. Erau morţi de curând, calzi încă şi doar puţin palizi. Corbul da la o parte casca; uneori, când mortul nu era aşezat bine şi muşcase pământul, corbul îl trăgea de păr şi de barbă până când îi elibera partea de gât unde se termina barba şi începea părul de pe piept. Acolo era fraged şi proaspăt, sângele roşu gâlgâia încă. Se apuca să lovească cu ciocul numaidecât, ca să smulgă pielea, apoi înghiţea cu gravitate, croncănind să-şi cheme perechea.

Morţii se mişcau. Nervii se întindeau în rigiditatea căr- nurilor moarte şi câte un braţ se ridica încet în lumina dimineţii. Rămânea în sus, îndreptându-şi către cer mâna înnegrită, complet deschisă; pântecele, prea umflat, plesnea, şi omul se zgârcea pe pământ, tremurând din toate fibrele relaxate. Relua o părticică de viaţă. Îşi ondula umerii ca în mers. Îşi mişca umerii, ca-n viaţă, când nevasta îl recunoştea în mijlocul celorlalţi după felul lui de a umbla. Şi şobolanii fugeau de lângă el. Dar nu viaţa îl făcea să-şi balanseze umerii, ci mecanica morţii, şi după puţin timp recădea nemişcat în noroi. Şi atunci şobolanii se întorceau.

Pământul însuşi încerca să-şi mişte marea sa păşune de gunoi într-un fel mai puţin obişnuit. Fremăta ca laptele pus la fiert. Omenirea, prea tare îngrăşată de carne şi sânge, gâfâia din plin. În mijlocul marilor valuri ale dez- ordinei, o undă vie se umfla; apoi crăpa ca o coajă de pâine. Totul se trăgea de la gropile în care erau îngrămădiţi atâţia oameni. Pasta de carne, de postav, de piele, de sânge şi oase dospea. Forţa putregaiului făcea să plesnească scoarţa. Şi corbii pocneau din cioc îngrijoraţi, în cuiburile de stofă verde şi albastră, şi şobolanii ciuleau urechile în găurile lor încălzite de părul şi bărbile oamenilor. Ghemotoace de viermi graşi şi albi se învârteau în taluzurile prăbuşite.

O dată cu ziua urca din veşnicia pustiului vuietul surd al marelui convoi de căruţe. Erau fluviile de oameni, care de luptă, tunuri, camioane şi căruţe ce hurducau prin adânciturile dintre dealuri; erau încărcăturile grele de carne – hrana pământului.

Ziua însă întârzie mult până să se arate. Întâi, din orizontul rupt

trecu o şuviţă de lumină, apoi un foc palid se strecură printre nori, curse ca apa, prin ocolişurile tran- şeielor. Asta fusese tot. Se pierduse în spaţiul vast al cerului şi al pământului, şi rămăsese aşa, un cenuşiu de paie vechi. Venise ziua.

*

Bătrânul înaintă până la marginea drumului; se uită înspre cel care urca. Mama Fine îşi morfolea şorţul.

—Îl vezi, spuse bătrânul, el e.

Îşi strânse pumnii.

Cel care urca nu se grăbea. Ocolea prin iarbă, ferindu-se de noroi. I se vedeau lucind pantofii galbeni. Purta haină albastră ca a geambaşilor, larg descheiată, lăsând să se vadă dedesubt vesta, gulerul curat şi cravata frumoasă. Doi jandarmi îl însoţeau.

— Salut adunarea, spuse el când ajunse la vreo zece metri.

Bătrânul îl lăsă să se apropie.

— Salut, răspunse, dar nici tare, nici îmbietor.

Celălalt îşi şterse pantofii în iarbă.

— E cam noroi să urci până aici; de unde vine?…

— De la izvorul care a fost spart, spuse bătrânul.

— Ah! A fost spart, zise omul.

Bătrânul îi bloca drumul cu corpul lui mare şi solid. În felul acesta ţinea şi pe cei doi jandarmi pe panta dealului, de unde nu se vedea casa.

Sta drept, împietrit, cu pumnii strânşi.

Omul îşi trecu mâna în deschizătura bluzonului. Scoase un ceas şi o hârtie. Se uită la oră. Agită hârtia întinzând-o bătrânului.

— Venim pentru capre, spuse.

Bătrânul rămase neclintit.

— N-avem capre pe-aici.

Omul îşi puse hârtia între buze şi, uitându-se la jandarmi, fluieră.

— S-ar putea vedea?

— Totul a fost văzut, i-o întoarse bătrânul.

Omul făcu doi paşi spre el. (I se vedea bine cravata frumoasă de mătase, şi-n ea înfipt un ac în formă de potcoavă.) Bătrânul îşi puse pumnii în şolduri, depărtând coatele ca să-i bareze bine calea.

— Tată, spuse mama Fine.

— Lasă-mă, am spus: totul a fost văzut.

— Da, dar, explică omul ridicând degetul, am vrea totuşi să controlăm, pentru că, uite hârtia: este rechiziţie.

— Rechiziţie de ce?

— De capre.

— Nene Chabrand, spuse unul din jandarmi, este re- chiziţia caprelor, e pentru indieni. Pentru mâncare, înţelegeţi? Se ştie că aveţi şase; ce să ne mai ascundem?

— Da, răspunse bătrânul; şi dacă am, le păstrez. Puţin îmi pasă de indienii voştri.

Omul dădu din umeri: o vedea în spate pe fata lui înnebunită, şi ca singură barieră acest bătrân; dar el era acolo cu doi jandarmi!

— Hai! spuse el, urcăm; dacă e încăpăţânat, nu-i vina noastră.

Şi făcu un pas. Dar se opri în faţa pumnului bătrânului.

—Pe răspunderea ta, spuse. Încă un pas, şi-ţi pun mâna-n gât, şi cât ai fi tu de Artaban, dacă te scutur îţi pierzi puricii pe zece ani. Auzi colea: neîncredere! Băieţi de teapa ta atârnă cât fulgul în mâinile astea, oricât ai fi de mare!

—Tată! strigă mama Fine.

— Ia mai lasă-mă şi tu, asta-i treabă de bărbaţi. Spun ce vreau să spun, şi gata! Şi ascultă la mine, filfizonule: Fă stânga-mprejur şi coboară. Un singur sfat bun. Pe aici noi n-am fost niciodată obişnuiţi să ne comande alţii.

— E nebun, spuse omul; tot ce vi se ia, vi se plăteşte!

— Nu!

— E obligatoriu.

— Nu!

— Nu înţelege: e obligatoriu, când îţi spun; e pentru indieni; pentru război, război!…

— Da, bine, bine, spuse bătrânul, nu striga, că răceşti. Eu înţeleg, înţeleg foarte bine, chiar prea mult: războiul! Eu îţi spun nu, şi e nu! Vra să zică, oamenii; grâul; apoi, oile; caii, caprele, tot, îi trebuie tot! Şi de ce Méreu de la aceiaşi? Tu de ce eşti aici? Ştii că eşti cam gras? Ce faci aici? Măi jandarmi, ce face omul ăsta pe-aici? Nu-i loc pentru el acolo? sigur că a murit careva azi; înseamnă că-i un loc gol. Credeţi că o să mai meargă? Băiatul, calul, grâul, acuma caprele. Ia spuneţi, ne lăsaţi ochii ca să plân- gem? Ni-i lăsaţi măcar, pentru că o să avem nevoie de ei. Dar cine comandă în treaba asta? Unde e nebunul care comandă?

Omul se retrase câţiva paşi lângă jandarmi.

— Nu am timp de discutat, spuse el; mie spune-mi doar atât: e da sau e nu?

— E nu!

— Refuzi?

— Refuz!

— O să mai auzi de mine.

— Mulţumesc, i-o-ntoarse bătrânul, o să ne facă plăcere; dar să nu scrii prea des.

Jandarmii abia întorseseră spatele, şi bătrânul răbufni de vreo două-trei ori într-un râs plin de amărăciune şi disperare.

— Dă-mi pălăria, spuse intrând în casă. Mă duc să-l văd pe primar. Şi nu-ţi face griji, fata mea, dacă ar fi fost vorba cu adevărat de-o rechiziţie, am fi primit hârtie, s-ar fi dat de ştire. Ar fi venit agentul. Nimic din toate astea. Şi pe urmă şi jandarmii care stăteau cu ochii-n pământ. Îţi spun eu că nu era treabă curată; dă-mi pălăria, mă duc să-l văd pe Baptistin.

Aerul era plăcut în dimineaţa asta, un aer galben-auriu, nici cald, nici rece, unduind când mai tare, când mai uşor, că te simţeai mângâiat, parcă gâdilat. Cerul era senin.

Bătrânul îşi trase pălăria mare şi neagră pe ochi, şi o porni cu capul în jos. Ar fi putut merge cu ochii închişi pe drumul năpădit de bălării, drumul de căruţe din care nu mai rămăsese decât o potecă albă, bătătorită. Oamenii nu mai treceau pe acolo. Tufe groase de cucută înghiţiseră urmele roţilor şi tot firul drumului; păienjenişul bălăriilor îşi înfipsese colţii chiar în şerpuiala potecii. Bătrânul călca peste ele cu bocancii lui mari ţintuiţi. Apăsa cu ciudă pe ierburi, să le strivească, să-şi lase urma, să protejeze drumul, trecerea oamenilor, tot ce se ştergea în faţa marii revărsări a sălbăticiei.

Ah! Ca să vadă şi să privească pământul n-avea nevoie să-şi ridice pălăria. Ştia în sinea lui, vedea prin gândurile şi simţurile lui: câmpul cu grâul rar, ca barba unui adolescent; grâul galben, anemic, când stufos, când rar; grâul ăsta semănat de mână de femeie; grâul ăsta prăpădit. Forţa bălăriilor, de când se pierduse echilibrul şi toată priceperea. De când cei plini de iscusinţă şi cu mâini sănătoase fuseseră trimişi în turmă să înfrunte moartea.

Marea urgie!

Nu mai erau pluguri care să scormonească miriştile, să zdrobească bulgăr cu bulgăr întinderile de pământ roşu. Nu mai erau sape şi cazmale, târnăcoape şi grape; nu mai erau pluguri de lemn la care trăgeau oamenii, uneori până în mijlocul hotarului, ca să mai câştige ceva pământ. Acuma totul fusese năpădit. Belşugul pământului intrase în stăpânirea acestor căline, al mărăcinilor şi al viţelor sălbatice care sufocau totul sub lungile şi nervoasele lor mâini cu o sută de degete. Câmpul părea o imensă arenă de circ în care fuseseră înghesuiţi toţi muncitorii, beţi, şi îi pusese să-şi frângă spinările luptându-se.

Grozavă petrecere!

Şi totul se revărsa. Se auzea înfundat, scurgându-se dinspre coline torentul grânelor şi al rădăcinilor. Ienuperii străluceau în mijlocul câmpului. Pământufuri îndesate de torţei se încuibaseră ca nişte căpuşe în lanul de lucernă.

„O să pierdem tot! O să pierdem tot!“…

Nu mai rămăsese decât soarele, ploaia, vântul, pămân- tul: toate

libere, toate eliberate de grijulia minte omenească. Se înstăpânea viaţa dinaintea facerii lumii.

Pe banca de piatră din faţa primăriei sta aşezată bă- trâna, cu mâinile încrucişate pe şorţ.

— Oh! Mătuşă Mie, spuse bătrânul, ce faci aici la umbră?

— Mi-aştept băiatul, spuse. E sus, îl reexaminează.

— Unde sus?

— Păi, la primărie. E la consiliu.

Uşile mari ale primăriei erau date de perete. Pe coridor mult praf.

— Mătuşă Mie, dumneata vorbeşti serios, sau îţi arde de glumă? întrebă el.

— Nu-mi arde de glumă, spuse bătrâna, vorbesc serios. E dus în faţa consiliului. Şi mi-am zis: dacă-l apucă din nou, cu atâtea emoţii, e mai bine să fiu aici. Ultima oară l-au lăsat în şanţ, era aproape sufocat. Aşa că am venit să-l aştept.

Bătrânul se uită în sus, spre ferestre. Da, scoseseră perdelele şi spălaseră geamurile. Prin ele se vedea luciul unui chipiu, şi albul unei cămăşi, şi paloarea puţin verzuie a pielii unui bărbat gol.

— Albéric! spuse bătrânul întâlnind paznicul pe culoar. Du-te şi spune-i lui Baptistin să vină încoace; numai pentru o vorbă.

— Intră acolo, zise Albéric, dar nu sta mult. Îi dă de lucru consiliul ăsta.

Deschise o uşă; mirosea a grajd şi a sudoare: aci se dezbrăcau toţi şi aşteptau în pielea goală. Din camera cealaltă îi striga pe nume… Atunci cel chemat se ducea, picioarele-i desculţe făcând un zgomot ca al animalelor.

Cum intra acolo se auzea: „Cântăriţi-l!“ Greutatea scâr- ţâia pe bara cântarului: „Cincizeci de kilograme”.

Bătrânul făcu puţin efort ca să-i recunoască pe toţi. Îndeobşte nu vedeai oamenii decât îmbrăcaţi; şi apoi, sub haine şi sub pantaloni se pot ascunde o mulţime de hibe: hernii ca o ciupercă pe burtă; umeri căzuţi; piepturi sco- fâlcite; picioare strâmbe; scrofule; braţe îndoite; bube… Ăla cu fesele sângerii era notarul; rămăsese cu ochelarii pe nas. Încercă să glumească:

— Vra să zică şi dumneata, bunicule?

— Vine şi asta, îi răspunse bătrânul.

Primarul intră: avea ochii bulbucaţi, iar gâtul umflat i se răsfrângea peste gulerul de celuloid. Îl trase pe bătrân într-un colţ.

— Ştiu, Chabrand, spuse, vii pentru capre. Eşti al treilea. Nu, nu trebuie să dai nimic. Nu, nu e obligatoriu: e unul din Marsilia, care cumpără capre pentru indieni. Dar pe contul lui, nu pentru stat. Şi atunci, ca să meargă treaba, a inventat chestia cu rechiziţia. Le dă cinci franci jandarmilor. Nu, să nu dai nimic. Să nu daţi nimic.

— Ar fi trebuit să mă previi, Baptistin. I-o fi mers cu alţii, chiar dacă nu i-a mers cu mine.

—Vrei să-ţi spun ceva? zise primarul lăsându-şi descurajat braţele în jos. Nu mai ştiu unde mi-e capul. Ba aici, ba acolo, ba la cuptor, ba la moară; trebuie să fiu peste tot, să le fac pe toate, să mă gândesc la toate. Nu-i meseria mea, nu mai ştiu ce e cu mine. Astăzi trebuia să fiu pe câmp la En-Chau pentru grăpat, şi – cum vezi – sunt aici.

Bătrânul se uită la oamenii despuiaţi.

— Fiindcă veni vorba, am văzut-o pe Miette jos. Ce e cu fiu-său?

— Păi, l-au luat.

— Tu nu le-ai spus că e epileptic?

—Ba le-am spus. Dar ăla s-a repezit ca un leu: „Am ordine,

domnule primara, a strigat la mine. Am ordine, continuă primarul. Facem vizitele astea ca să mai adunăm ceva oameni. Cit cântăreşte? 60 de kilograme… Bun! Înălţimea, greutatea. Eu numai atâta ştiu. Dacă o să cadă, vom vedea. Asta e!… La revedere, încheie primarul.

Bătrânul îşi trase pălăria pe ochi şi oftă.

— Ce ai?

— Nimic, îi răspunse.

Trecu prin faţa mătuşii Mie, fără să-i spună nimic. Stătea tot acolo, cu mâinile încrucişate peste şorţ.

Vra să zică toţi, chiar şi ăla!

Deci vroiau să sece izvorul oamenilor.

*

Soldatul ieşi din sala de aşteptare de clasa a treia, care nu era luminată. Se apropie de sentinelă:

— Louis…

Plantonul, înainte să-i răspundă, se uită în biroul comisarului gării. Era acolo; îşi descheiase gulerul cămăşii şi tunica până la ultimul nasture. Cămaşa fină îi acoperea pântecul mare, lipit de marginea mesei; cu un creion roşu şi negru desena minuţios o rozetă pe sugativa mapei.

— Ce? întrebă sentinela.

— Ai bidonul la tine?

— E agăţat de pat.

— Uite de ce, spuse soldatul: Gustave a găsit la capătul liniilor, lângă macaz, un butoi cu vin de Bordeaux. I-a dat cep cu baioneta. Acuma toţi sunt acolo să astupe gaura cu degetul. Împroaşcă la un metru. Au umplut toate găleţile şi castroanele. Vreau să-ţi umplu şi ţie bidonul.

Hala gării cânta sub vântul serii un cântec de aripi de fier. Trenuri lungi, obosite, gâfâiau în faţă, pe liniile de garaj. În vagoane, boii gemeau cu disperare umană în dorul păşunilor luminate de lună.

Un tren înţesat cu oameni dormea fără zgomot lângă şenila lungă a unei platforme pline de tunuri.

Doi oameni din echipă se certau lângă pârghia macazului.

— Îţi spun că e deschis.

— Şi eu îţi spun că e închis, 504 soseşte la fix.

— E deschis.

Amândoi ţineau de mânerul macazului.

Acuma comisarul gării bătea pe marginea mesei cu un cuţitaş. Îngâna:

în faţa florii perfect rotunde, fără tulpină şi frunze, bine desenată. Bău dintr-un bidon de doi litri, apoi, surâzând mulţumit, privi filamentul lămpii electrice.

Trenul de oameni şuieră lung. Plecă.

Chiar la intrarea satului trebuia să treci peste o groapă acoperită cu legături de vreascuri care zemuiau roşu în jurul bocancului. Pârâurile curgeau pline de sânge. Cete de câini cu coada-n jos şi priviri sălbatice însoţeau prin aerul dens şerpuirile mirosului morţii.

În umbra hambarelor deschise, forme mari albe, cu braţe scurte, spânzurau răstignite pe ziduri. Corpuri masive, tăiate pe mijloc ca nişte pâini – dar cu tăietură adâncă, roşie şi căscată.

Aci se afla satul măcelăriei. Zidurile groase de piatră pârâiau uşor sub povara vitelor spintecate, atârnate în cirlige.

Trecu un om cu o găleată în mână. Îşi ţinea echilibrul cu stânga şi cu capul, găleata atârnând greu, plină ochi cu sânge închegat şi măruntaie. Un altul mergea în urma lui şi ocupa tot drumul.

— Hei, ăla cu găleata, nu aşa repede!

Pe o leasă de nuiele mânjită de sânge ducea un sfert dintr-o vită mare.

Se auzeau de prin curţi izbituri de ciocan ce sunau înfundat în piele şi păr. Vita cădea. Copitele hârşâiau pavajul curţii. Se umfla o burtă de oaie cu foaie. Băteau pe burta umflată cu o vergea de fier.

— Ţine uşa! spuse omul cu leasa de nuiele.

Alt om ieşea tocmai atunci. Nu ducea nimic altceva decât un cuţit mic, foarte mic, ascuţit ca un ac. Lucea în pumnul lui mare, înmănuşat în sânge închegat.

— Cât? întrebă lipindu-se de zid ca să lase liberă trecerea.

— Şaizeci de kile, spuse omul cu găleata. Fără astea, şi-i arătă măruntaiele din sânge.

Prin uşa rămasă deschisă se vedea lumina din curte, şi. În lumina asta de zi un om despica un cap de vită pe butuc, cu lovituri puternice de topor. Se oprea din când în când să-şi şteargă mustaţa plină de bucăţi de creier, apoi îşi scutura degetele. În jurul lui o zburătură de găini şi raţe se băteau pe împroşcăturile de carne.

*

—Regotaz! Regotaz! chema încet Olivier.

Ştia că, aşa cum stătea culcat pe burtă, în iarbă, nu mai putea să-l

audă. Striga din cauza acestor umeri laţi, întinşi, ai trunchiului solid din faţa lui, a picioarelor astea mari, date peste cap.

Încercă să-l împingă pe spate, să-i vadă faţa. Dar era prea greu. Greu şi moale în acelaşi timp. Olivier se lungi lângă mort. Îl apucă de păr; încercă să-i ridice capul.

Nu mai avea faţă. Nici gură, nici nas, nici obraji, nici privire: carne zdrobită, presărată cu oase mici, albe. Mai rămăsese doar un pic de frunte, şi ea pe cale să se piardă în pământ.

—Regotaz!

Mâna mortului strângea un bulgăr de pământ cu un fir de iarbă.

*

Joseph alerga pe cărarea mică, în pantă. Îşi susţinea braţul drept. Cu mâna stângă, larg deschisă, încerca să astupe gaura de la cot, acel talmeş-balmeş de oase şi carne, de unde sângele ţâşnea printre degete ca din fântână. Vroia să astupe gaura asta. Alerga doi-trei paşi, apoi mergea doi-trei gâfâind, şi iar începea să fugă. Nu reuşea să astupe gaura. Strângea tare cu mâna stângă, dar sângele continua să curgă. Efortul îl sleia de puteri. I se părea că aerul intră în el prin gaura aceea, că nu mai era întreg şi bine păzit în mijlocul aerului otrăvit, şi că tot ce era în afara pământului răsturnat – foc, pulbere şi sânge –, toate laolaltă începuseră să intre în el, şi că, dacă ar mai dura, la rândul lui urma să se amestece cu toate, el, Joseph, el, carnea lui să se topească în toate astea ca zahărul în apă.

Cadavrul negru care îşi înfipsese dinţii în scoarţa unei sălcii era tot acolo, chircit la marginea canalului.

Cerul căra pe sus întregul torent al pregătirii atacului, în partea asta, la nivelul pământului, se făcuse puţină linişte. Zorile verzui miroseau a pulbere şi a oase arse.

„Canalul, canalul!” gândea Joseph.

Acolo era canalul, întins în pământ, imobil, lucind a putreziciune.

„Şi plopul, plopul, plopul!“ striga Joseph.

Văzu plopul, abia un ciot de pom, tot în aşchii, şi deasupra, prinsă în cuie, scândura cu însemnul Crucii Roşii.

Căută intrarea, lovind cu casca în sacii de pământ.

— Aici, spuse o voce.

Cineva îl trase de pulpana mantalei. Medicul se întoarse.

— Ţine-l pe ăsta, spuse.

Era fără tunică, cu capul gol, cu mânecile cămăşii suflecate până sus de coate.

În mână cu un fierăstrău, se aplecă deasupra unui om bandajat care

sforăia cu gura căscată, o sforăială de durere, de oboseală şi de calm.

— Stai acolo, îl îndemnă infirmierul pe Joseph.

Joseph îşi făcu loc.

— Braţul meu, spuse.

— Da, aşteaptă.

Medicul chemă:

— Fabre!

— Aici!

Puse mâna plină de sânge pe umărul caporalului.

— Ăla de-acolo, din fund.

Îşi privi ceasul de la mână şi-şi suflă în mustăţi.

Îl aduceau pe cel care hârâia într-una din gât.

— Fabre!

— Da!

— Un moment, şi pe urmă te duci acolo în fund. (Se aplecă la urechea caporalului): Să scoţi morţii, nu mai au nevoie să stea la adăpost. Ne trebuie loc, înţelegi? Du-te.

— Tu! îl chemă pe Joseph.

Atingea pansamentul. Nu-şi recunoştea braţul. Măcar astupaseră bine? O fi bine astupată gaura prin care el, Jo- seph, se scurgea în gol? Ar fi vrut să vadă şi apoi el însuşi să astupe gaura, ca să ştie, să fie sigur. Îşi tot atingea pansamentul gros. Rana era acolo, în fund, de acolo pornea durerea. În şira spinării îi şerpuia arsura, apoi gheaţa febrei.

În încăpere stăruia un miros atât de puternic, încât îi umplea gâtlejul cu noroi.

Uneori caporalul scutura lampa cu carbid. Atunci, în întuneric se vedeau cei care sforăiau încet, fără să le mai pese de pământ şi de viaţă. Caporalul legăna lampa ca pe-un copil mic. Lampa arunca limbi de lumină spre fund. Răniţii se vedeau aliniaţi: în mijloc, unul mare, cu barba castanie; sub barbă, obrajii scofâlciţi, ochii înfundaţi, nasul ca o lamă de cuţit. Pe frunte purta coroana unui bandaj mare, atât de umflat de sânge, că-i picura în firişoare de-a lungul feţei.

— Termină! spuse medicul.

Caporalul puse lampa jos.

Mirosea a eter, a sânge şi a iod; pansamentele murdare fermentau pe la colţuri.

— Cât e ceasul? întrebă medicul.

Se lupta cu un om culcat. Acesta se apăra cu braţele, ţipând.

— Ţine-l! Vino să-l ţii!

— E cinci, spuse Fabre.

— Vino să-l ţii când îţi spun. Ridică-i braţul. Nu ţipa! Strânge; bun! Fabre, eterul, feşele mari. Taie-i vesta. Inima întâi, inima. Bun. Aha, merge. Brancard, ăla, şi la Vrégny numaidecât! Tripot, tu, şi ălălalt,

mergeţi la Vrégny, dar nu pe drum. Pe la conductă, auziţi?!

Medicul îşi şterse fruntea.

— Fabre, chemă cu voce slabă, ţuica!

Caporalul îi întinse bidonul. Medicul trase o înghiţitură.

— Ah! făcu, lingându-şi buzele.

Avea ochi frumoşi, disperaţi, desprinşi pentru o clipă din duritatea lor. Schiţă un surâs obosit. Caporalul surâdea şi el.

— Dă-i şi ăluia, spuse medicul.

Îl arătă pe Joseph, care simţea că se îneacă în răul, în frica, în clisa de eter care-i astupa gâtlejul.

Deodată afară se lăsă o linişte deplină, ca şi cum totul s-ar fi afundat în adâncul cerului. Joseph îşi simţi stomacul gol. Medicul ridică în aer foarfecă năclăită de sânge.

— Atacul, spuse. Apoi: Fabre, du-te de vezi.

Fabre ieşi. Mijeau zorile: nu mai pocneau obuzele. Se auzea clipocind canalul, şi departe, în fund, spre marginea verde a răsăritului, strigăte subţiri şi ascuţite, ca ale unei bătălii de şobolani. O mitralieră ţăcănea sacadat. O ciorchină de grenade explodă către moară.

— Da, spuse Fabre întorcându-se, asta e: au pornit…

— Aşa că acuma… spuse medicul.

Se uită în jur şi nu văzu decât sânge în măcelăria asta de oameni.

Curând, aci, în caverna mică de pământ, săpată în talu- zul canalului, o să vină brancarde pline, să descarce carne.

Un baraj turbat zdrobea rezervele din partea cealaltă a canalului.

Focul de fier şi fumul dansau cu pocnete puternice pe deasupra oamenilor. În canal apa fremăta ca pielea pe cal. Flacăra lămpii cu carbid se lăsa, apoi se ridica spre tavan, Toată caverna tremura ca o cală de vapor.

De afară se auzeau strigăte:

— Fabre! Fabre!

Erau şiruri de răniţi chirciţi sau înfăşuraţi în mantăi şi vestoane, şi pansamente care fâlfâiau.

Din mijlocul cetei, un ochi neacoperit privea fără să mişte pleoapa, ori un braţ îşi ridica laba ca o ciorchină uscată, sau o băltoacă se întindea în dreptul vreunui pântec.

— Fabre! se auzea.

— Stai pe loc, zise doctorul. Caută nişte pământ.

Şi cu bărbia îi arătă spre picioare, care-i alunecau în sânge.

Fabre căra pământ într-un sac, apoi îl golea sub picioarele medicului. Acesta căuta prin carne cu cuţitele lui.

— La fund!

— Celălalt?

— Nu e nevoie. La fund.

—...

— Pământ!

Fabre ieşea. Era alb ca lumina lămpii.

— Pansamente.

— Fabre!

— Mă sufoc! Mă sufoc!

— Fabre, în fund, scoate morţii!

— Fabre! Fabre! se auzea de afară.

Fabre alerga, îndoit de mijloc, cu dinţii strânşi. Alunecă şi căzu peste Joseph.

— Prietene, spuse el ca să se scuze.

Joseph se uită la el cu ochii goliţi, din cauza mirosului greu de eter.

— Loc, Fabre, aruncă morţii afară, la canal!

Doi oameni intrară cu o brancardă.

— Încet, spunea cel care mergea cu spatele.

Medicul privi.

— Mort. Afară. Fabre, pământ!

Îşi şterse fruntea cu mâinile pline de sânge.

— Domnule doctor! Domnule doctor… gemea omul.

— Da, băiete, spuse medicul.

Îi pipăi pieptul moale, plin de noroi, tremurând ca o gelatină.

— Mă sufoc…

— Băieţi, cei care puteţi, ajutaţi-mă! strigă Fabre. Hai să scoatem morţii. Te sufoci aici în fund.

— Aşteaptă, spuse medicul. Măi băieţi, copiii mei. Hei! Cei care auziţi, care vedeţi, nu mai sunt locuri. Care aveţi picioare, ridicaţi-vă. O s-o porniţi spre Vrégny. Acolo veţi fi îngrijiţi mai bine. Au paturi. Daţi-i drumul! Fabre, dă-le ţuică.

— Nu vă împrăştiaţi, băieţi, mergeţi împreună. Vrégny este drept înainte.

— Tu poţi să fugi? îl întrebă Fabre pe Joseph.

— Da, îi răspunse.

Ştia: Vrégny acolo; pomi, spitalul aproape de iaz.

— Da, repetă Joseph.

În faţa lor, cu focul şi snopii lui de fier, se vedea barajul.

— După canal luaţi-o la fugă, zise Fabre.

Se uită după ei cum plecau, îngreunaţi de pansamente. Când trecură de canal încercară să alerge, dar nu-i ţinu mult. O porniră la pas. Uneori se pierdeau în fum: aplecaţi, intrară în tocătorul de fier şi de foc.

— Mare mizerie! spuse Fabre printre buzele-i groase, dezgustat.

AL CINCILEA ÎNGER SUNA DIN TROMPETA

Ieri după amiază, întorcându-se pe neaşteptate acasă, măcelarul îşi găsise fata culcată cu ucenicul. Întâi n-o văzuse decât pe grasa Fonsine în ţinută neglijentă trântită de-a latul patului, de credeai că-l sfarmă.

— Eşti bolnavă? vru să spună.

Când, tocmai atunci îl văzu pe băiat ascunzându-se după colţul peretelui, mascat de grăsuna despuiată.

De dimineaţă măcelarul se urcase în cămăruţa de sub scară.

— Eşti aici, leneşule? întrebase.

— Da, îi răspunse ucenicul.

— Scoală, vii cu mine să dăm o raită.

Dimineaţa strada mirosea a urină şi a cimbru. Se lumina de ziuă. Se simţea răcoarea vântului de la munte. Brişcă era în faţa grajdului.

Ucenicul aduse căluţul. Măcelarul pipăia hamurile şi catarămile. Bombănea:

„Porcule! Porcule!“

Apoi se hotărî să-şi arunce privirea spre ucenic.

— Eşti un porc!

— Da, spuse ucenicul.

— Hai, urcă, am să te ţiu eu de scurt acuma

Îşi încruntă sprâncenele groase, cenuşii, şi puştiul se urcă în brişcă

tremurând ca un ied.

Când să iasă pe poartă îl întâlniră pe moş Négre.

— Drum bun, Gustave, spuse Négre ridicând mâna.

— Mulţumesc, asemenea, răspunse măcelarul.

Bătea un vânt uşor în dimineaţa aceea, aşa cum bate uneori în iulie după viitoare de furtună.

În marea şi albastra vale a dealurilor, tot câmpul, acoperit cu grâu copt, se vedea până departe roşcat ca untul încins. Corăbii imense păreau norii ce se duceau pe firul vântului. Îţi venea să ieşi din casă şi să-ţi înşiri paşii ca pe-o vergea. Vremea asta răscolea cântecele din fundul inimii. Privirea se pierdea până-n depărtări: colina *Bonne Mére*, şi *Escariade* privită în contra luminii se vedea ascuţită şi neagră ca un ghimpe de trandafir.

Julia se îmbrăca în faţa ferestrei deschise. Tocmai îşi pusese un jupon peste cămaşă. Dinspre munte, de la Rouquiéres, se auzea dangăt de clopot. Cerul boltit, săltat de vânt, respira ca un sân. Julia coborî în bucătărie cu picioarele goale. Îi plăcea să simtă sub tălpi răceala pietrelor. Îşi turnă o ceaşcă de cafea. Se duse în prag. Era dreaptă ca un lujer, frumoasă ca un vas fin de pământ, cu şanţul ce i-l făcea în carne şiretul juponului. Cu pumnul stâng în şold, sorbea cafeaua încet din vânful buzelor ţuguiate. Din când în când lovea uşor iarba şi-şi uda picioarele cu rouă. Iarba gingaşă îi trecea printre degete cu limbile ei reci. Julia se înfiora.

Madeleine se întoarse de la coteţ cu câte trei ouă în fiecare mână.

—A ouat Neagra? întrebă Julia.

— Neagra, Cenuşia şi pe urmă cea însemnată cu aţă roşie la picior.

Madeleine desfăcu palma.

— Uite-l, e ţuguiat. Şi destul de mare. O să înceapă să ouă şi ea.

Jéróme sosi şi întrebă:

— Ce?

— Găina însemnată s-a pus pe ouat.

Se uită la ouăle din mâna Madeleinei. Spuse:

— Eu mă duc în oraş să văd ce e cu poşta. Mâine sunt trei săptămâni de când n-am mai primit nimic de la Joseph..

Madeleine aşeză cu grijă ouăle pe fundul vasului de pământ. Julia îşi spălă ceaşca. Întrebă:

— Ai de lucru azi?

— Mă gândeam să întind rufele, e timpul.

— E timpul să cosim şi grâul de la Soucotte, spuse Julia. O să încep singură.

Îşi vârî picioarele goale în nişte pantofi solizi. Şi-i potrivi lovind cu tocurile în dale. Se uită la coasă. Trecu degetul pe tăiş. Îşi prinse la brâu cornul de bou plin cu apă, în care va înmuia piatra de ascuţit. Puse coasa pe umăr şi plecă.

Brişcă măcelarului gonea în trap pe urmele de căruţă ale podişului. Vântul o împingea, apoi o întrecea, se juca în faţă cu praful, scutura

migdalii şi alerga prin porumb.

Adunat în el, tânărul stătea acolo nemişcat. Faţa lui mică, fără păr, subţire ca un bot de şobolan, adulmeca vântul. Nu se uita la stăpân. Privea drept înainte pe drumul din faţa lui. Îşi pusese mâinile strânse cochilii pe genunchi. Nici nu îndrăznea să se ţină de loitră, şi corpul şi capul i se mişcau după trapul calului.

La poştă nu era nimic. Nu sosise curierul. Jéróme se aşeză lângă ceilalţi bătrâni, pe banca de piatră.

La fântână se vedeau trei femei. Una freca pe ghizdul jghiabului o mână de rufe albe. Dintre cele două, una îşi umplea ulciorul, cealaltă aştepta cu mâinile-n şolduri.

— De toate zilele am albastre, spuse cea care spăla.

Cu degetele ude trase de decolteul bluzei şi-şi arătă marginea albastră a cămăşii.

— Asta e de duminică. Uite-te la dantelă.

Din clăbuc scoase cu două degete bretelele, arătându-le întinse pe mână.

— Şi broderia…

Cumpăna fântânii scârţâia un cântec ce sfârşea în ulcior.

Tânărul Amaudric veni să-şi adape calul. Animalul suflă puternic pe nări să împrăştie pojghiţa apei din jghiab. Săpunul îi pişcă nările. Trase o sfornăială, apoi începu să-şi scuture capul şi crupa.

— Ţine-ţi calul, strigă cea care spăla, ţine-l, mă să- păcitule!

— Din pricina săpunului tău, sperietoare de ciori.

Calul se liniştise, bea din găleată. Tânărul şi femeia se luară la hârjoană, stropindu-se cu apa din jghiab.

— Margotte, ţine-mi-l!

Cealaltă femeie puse ulciorul jos şi-l înşfăcă dintr-o aruncătură de braţ. Îl strânse zdravăn la piept; şi fiindcă ei se zbătea, Margotte îşi deschise pulpele şi-l prinse cu picioarele ca-ntr-un cleşte.

— Aşa, Margotte, ţine-l bine, am să-l spăl, că-i curge nasul.

Băiatul se răsucea ca o şopârlă, dar femeia îi mânjea de zor faţa cu cămaşa femeiască plină de săpun.

Julia se opri în faţa lanului de grâu. Cuprinse cu privirea tot câmpul care părea un heleşteu în faţa şirurilor de gutui, apoi înfipse coasa cu coada în pământ şi lama în sus, şi începu s-o ascută cu piatra: o piatră veche, albastră, în care degetele ei regăsiră urma degetelor lui Joseph. Cum o trecea aşa de-a lungul coasei, îi umplea mâna şi-i simţea greutatea.

De când soarele se ridicase, vântul se mai încălzise; sta acolo aşternut pe podiş, aproape adormit. Uneori îşi mişca braţele, sau degetele, sau îşi fâlfâia pletele prin grâu, şi ierburile grele şi galbene

unduiau ca apa.

Julia făcu pasul, primul pas, pasul hotărâtor. Stătea în marginea lanului. Lanul era acolo, lipit de ea, fâşâia uşor sub desimea grâului. Îşi strânse bine cingătoarea lată de piele, tare şi caldă, care îi ţinea mijlocul ca un braţ, şi-şi aşeză cornul de bou chiar în adâncitura şoldului, în locul unde-l pun de obicei bărbaţii. Se aplecă; îşi potrivi forţa pe dreapta, se lăsă uşor să lunece spre stânga, şi coasa grea intră în grâu.

Iată acum brazdele aliniate; frumos aliniate, Doamne; atentă, ridicând puţin vârful coasei, firele tăiate alunecau şi cădeau în dantelă uniformă pe miriştea rasă. Ieşea tot atât de bine ca din mâna lui Joseph. Aveau destulă putere şi braţele ei!

Înainta îndoită, cu picioarele depărtate, cu cornul de vită bătându-i pântecul, clătinându-se de la dreapta spre stingă, în echilibrul lamei ăsteia mari, plate, care trecea pe deasupra pământului ca o rândunică.

Ajunsese pe la mijlocul lanului când auzise uruitul unei brişte, tropăitul unui cal care se oprea şi pe cineva care striga:

— Hei! Acolo!

Coasa îi rămase în aer. Se îndreptă de mijloc. Îşi puse mâna streaşină la ochi.

— Oh, Gustave! îndată!

Şi luându-şi coasa pe umăr se duse spre brişcă. Sudoarea i se prelingea de-a lungul corpului şi se răcea; dar în aceeaşi măsură o încălzea soarele ca o gură mare, fierbinte, aplecată deasupra ei.

Stătea în faţa calului. Îşi ridică braţele să-şi prindă cocul. Pline şi întunecate se arătară subţiorile. Calul întoarse botul şi-şi scutură urechile.

— Ei, ce-i cu scroafa? întrebă Gustave.

— E tot acolo, spuse Julia.

— Îi merge mai bine?

— Nu, i-a prins şi burta.

— Dacă e să ne hotărâm, spuse Gustave, am fi în câştig dacă am face-o numaidecât.

Julia stătu o clipă fără să zică nimic, cu acele de păr între dinţi.

— Crezi că riscăm?

—Poţi să rişti să crape într-o dimineaţă, şi-ai dat lovitura!…

— Numai timpul ăsta e de vină, spuse Julia privind în jur ca prin sticlă.

Gustave se aplecă.

— Timpul, fată dragă, e totul acuma. Ce mai, o tai, o pun la gheţar, şi nicio grijă de boală: e pentru soldaţi.

— Şi preţul? întrebă Julia.

— L-am spus o dată, nu-l mai schimb.

Ea ezită.

— Cum doreşti, spuse Gustave apucând hăţurile şi luând biciul.

— Oh, chestia e că… zise Julia punând piciorul pe oişte.

—Ei da, spuse Gustave, tot aia e acuma. Hai, urcă. Tu trage-te mai încoa, îi spuse ucenicului.

Tânărul era înghesuit între stăpân şi Julia. Bine înghesuit; banca strâmtă, femeia plină şi cu carnea tare. Şi scuturăturile briştei cu suspensie proastă îi îngrămădea şi mai mult.

Băiatul sta tot cu pumnii strânşi pe genunchi, ţeapăn. Nu prea îndrăznea să se sprijine de stăpân. Se lăsa spre femeia caldă ca soarele şi atât de scăldată în sudoare pe sub cămaşă şi juponul subţire, că-l uda prin ele şi-l lipea de ea.

— Madeleine, au venit pentru scroafă.

— Oh! făcu Madeleine. Eu mă duc până la Gardettes, să împrumut trei pâini. Am uitat să-i spun tatei când a plecat.

— Nu ştiu, spuse Julia, dacă Gustave şi cu mine o să reuşim s-o scoatem la capăt. Scroafa e rea, şi boala trebuie c-o macină pe dinăuntru.

Gustave râse.

— Lasă. Ne descurcăm singuri. N-avea grijă. Totul e să ştii. Purceaua se răsfaţă tot ca o femeie…

Făcu şmechereşte cu ochiul şi privi sânii Juliei, umerii tineri şi firişoarele creţe ce răzbeau de pe la subţiori.

Cocina era de fapt o pivniţă mare, boltită. Deschiseră uşa şi simţiră un suflu rece. Înăuntru beznă. Trebuia să stai puţin în prag, să te obişnuieşti cu întunecimea, cu frigul şi cu acreala puternică de urină şi paie putrede.

— O zăresc, spuse Gustave, e acolo în fund. Mă duc la ea.

— Păzeşte-te, spuse Julia, nu te du fără nimic…

Măcelarul înaintă trei paşi, dar când ajunse aproape, scroafa se ridică atât de neaşteptat, că gunoiul rupse toată scursoarea.

Gustave sări într-o parte.

— Închide uşa!

Julia, care sta la pândă, închise partea de jos a uşii şi pufni în râs, pentru că în aceeaşi clipă Gustave încăleca peste scândură şi ieşi roşu, gâfâind, cu privirea puţin zăpăcită.

Scroafa lovea uşor cu râtul; cu buzele răsfrânte, îşi strâmba nasul, sufla, rupea lemnul cu dinţii mari, galbeni, şi-l zdrobea în fălci. Ochii arătau ca nişte găuri însângerate.

— Vezi dacă ai vrut să te duci neînarmat? spuse Julia umflată de râs.

Gustave se odihni puţin. Se uită la scroafă. Se uită la Julia; îşi muşcă mustaţa.

— O învinge fără nimic, spuse.

— O să-ţi smulgă un braţ cu dinţii.

— N-o să-mi smulgă nici-un braţ. Dă-te înapoi.

— Astea sunt copilării, Gustave.

— Copilării sau nu, dă-te îndărăt, spuse scurt Gustave. Du-te mai departe, mai departe încă. Nu-i nevoie de femei pentru treaba asta. Ce vreau eu să fac, e treabă de bărbat.

Şi puse mâna pe zăvor.

Julia se retrase până la tăvălugul grâului. Din două sărituri poate ajunge la scara hambarului. Treaba lui, să se descurce!

Gustave trase zăvorul. Spuse un cuvânt, spuse două. Sta nemişcat. Niciun gest. Numai revărsarea de cuvinte care gâlgâiau din gura ascunsă în stuful mustăţilor. Spunea vorbe care se prelingeau de-a lungul lui cu gâfâit regulat, ca o pisică ce torcea în faţa jărateculuiui. Nu-şi mişca nici braţul, nici umărul, nici capul. Şi uşa se deschise singură de parcă ar fi avut un ajutor pe lângă el.

Julia îşi ţinea răsuflarea. Râtul scroafei înainta, cu dinţii rânjiţi. Gustave nu mişca, uguia într-una. Cu încredere. Ştia. Privea cu încredere spre-o pânză de păianjen. Dinţii mari erau acum chiar lingă piciorul lui, gata să muşte, gata să rupă mâna care atârna – o mică bucată de carne cu oase bătrâne, pe care ar smulge-o dintr-o singură înhăţare. Îşi căscă gura. Cântecul măcelarului se scurgea în iarbă, de-a lungul pantalonilor şi a mâinii.

Scroafa se trase îndărăt. Omul înaintă. Scroafa intră în culcuş. Omul după ea.

Julia respiră uşurată. Era uluită de ceea ce văzuse, ca de o explozie de lumină. Nu mai ştia, nu mai exista nimic. Sta acolo, îşi umplea plămânii cu aer şi respira adânc, fără să mai gândească. Soarele îi ardea faţa. Îşi apăsă palma jilavă pe obraz.

Bărbatul! Bărbatul! E treabă de bărbat stăpânirea asta!

Adineauri îşi scosese cingătoarea de cosaş; cu toate astea, simţea încă acolo, mai jos de brâu, legănarea cornului plin cu apă.

Când îi văzu că sunt ocupaţi la cocină, Madeleine îşi aranjă repede cârlionţii cu o învârtitură de deget, îşi netezi şorţul şi porni la Gardettes.

În partea aceea a vâlcelei era cu mult mai frumos decât spre Chaurannes. Era plin de copaci bătrâni. O idee a bunicului. Migdali de demult, plini de scorburi şi coji, un cireş crăpat de bube care-şi pierdea în iarbă cleiul în dâre lungi roşietice, şi mai încolo o îngrămădire de smochini sălbatici, cu mai multe păsări decât smochine, păsări mereu puse pe ceartă.

Toate astea semănau foarte bine cu cei din neamul Chabrand – buni de gură, fluierau, cântau, priveau cinstit, şi pe cât de puţin atenţi la mărunţiş şi chiar la bancnote, pe atât de grijulii cu bunele maniere.

—Bine, fata mea, spuse mama Fine, du-te chiar tu la covată, uită-te în fund, la stânga, dă tărâţele la o parte, scotoceşte. N-ai găsit? Atunci caută în dreapta. Bun, vezi?

De fiecare dată când îi spunea fata mea, lui Madeleine îi ardea gâtlejul ca după ţuică. Pâinile erau acolo, albe şi fragede, sub un strat de tărâţe.

— Vă ajung trei? întrebă mama Fine.

— Da, da, cât să ţină până mâine. Nu rămâneţi cumva dumneavoastră fără…?

— N-ai nicio grijă, fata mea.

Madeleine luă pâinile în braţe. Le ţinea ca pe copiii mici. Tare-i plăcea acest fata mea venind de la mama lui Olivier. Pâinea tare şi grea o simţea lângă sâni, şi mirosul de tărâţe, de paie, de miez îndesat era ca mirosul lui Olivier când călca grâul în arie rotindu-se după catâri.

— Aveţi veşti? întrebă Madeleine.

— Am primit acum patru zile, dar scrisoarea pare scrisă mai demult. Nu spune nimic. Zice să nu fim îngrijoraţi… Dar noi suntem!

Cum seamănă Olivier cu maică-sa! E el, faţa asta e el! Iată privirea tremurătoare ca flăcăruia albastră a lămpii; şuviţa roşie a buzelor, nasul, umerii obrajilor. E el! E faţa lui, scăldată în faţa asta de femeie ca în lapte…

— Dacă aveţi nevoie de mine, spuse Madeleine, ori- când, ziua, noaptea, chemaţi-mă fără să vă sfiiţi. Mamă Fine, ştiţi…

— Ştiu, spuse aceasta zâmbind fetei îndatoritoare care sta aci în faţa ei şi-i spunea chemaţi-mă… Ştiu, fata mea!

Întorcându-se cu pâinile în braţe cum ar fi dus un copil dolofan ce aluneca din scutece, Madeleine văzu în curte, pe o bancă, o cingătoare de lână roşie. O ştia bine. Era a lui Olivier.

Lăsă pâinile în iarbă. Se uită: nimeni…

Ascunse repede cingătoarea sub şorţ, luă pâinile şi plecă zorită la vale.

Julia se uita după brişcă măcelarului. Scroafa, strâns legată, cu un căluş în gură, stătea cu capul atârnat şi roata îi freca urechile. Brişcă dădu colţul străzii.

Se pregătea să se ducă iar la câmp, când îl văzu pe ucenic întorcându-se în fugă.

— S-a dezlegat? întrebă Julia.

— Nu, stăpânul şi-a uitat fularul.

Se duseră la cocină. Fularul sta agăţat peste grinda de sus a jghiabului. Julia se uită la ucenic. Îşi puse mâinile în şolduri:

— Sări! îi zise râzând.

Tânărul sări şi atinse fularul doar cu vârful degetelor.

— Parc-ai fi o marmotă, râse Julia de el.

— Şi dumneata ce-ai putea fi? i-o întoarse ucenicul fără să ridice privirea.

Julia râdea scuturându-şi umerii frumoşi şi goi, şi ochii ei negri ardeau ca un cărbune; aşa, cu mâinile în şolduri, sânii i se umflau să iasă din cămaşă.

— Dumneata ai putea fi scroafă!

Julia întinse mâna şi-l apucă de braţ; îl scutură. Râdea. Râdea şi el.

— Repetă ce-ai spus.

— Repet.

— Te trântesc, spuse Julia.

— Te trântesc şi eu, spuse băiatul.

Încercă s-o prindă de talie, parcă s-o smulgă din rădăcini; dar ea îşi înfipse mâna puternic în turul pantalonilor, îl ridică şi-l întinse în paie. El se feri. Dădu să se ridice. Julia se aruncă peste el, îl strivi cu greutatea ei şi-l răsturnă pe spate.

— Aşa! îi spuse. Să te saturi, luptător de mămăligă!

Călare pe el, cu un picior într-o parte şi altul în cealaltă, îl ţinea, făcându-l să-i simtă povara. Sta aşezată cu carnea goală pe pântecul băiatului.

Deodată se ridică şi-şi potrivi breteaua cămăşii.

— Hai, ridică-te! îi spuse răstit.

Roşie ca focul, obrajii şi fruntea îi ardeau ca de friguri.

Tânărul stătea în paie şi râdea.

— Scoală-te!

La urechile Juliei ajunse o chemare gâtuită, ca un gân- gurit de porumbei.

Îi dădu un picior în coaste şi, sufocată de ruşine, îşi acoperi cu mâinile decolteul rochiei.

Ajunseră toţi trei odată în faţa uşii: Jéróme care se întorcea de la târg, Madeleine cu pâinile de la Gardettes şi Julia care venea de la grajd.

— Nu e nicio scrisoare, spuse Jéróme.

— Ah! făcură amândouă femeile.

Fiecare avea în sinea ei ceva care le frământa mintea.

După un timp Julia întrebă oftând:

— Adică ce vrea să însemne toate astea?

Era aproape de amiază.

În camera mare a fermei, bine ocrotită din afară, era răcoare ca într-o încăpere de sub pământ. În liniştea deplină doar o albină dansa în raza dreaptă ce trecea pe la îmbinarea obloanelor.

Din când în când Julia se oprea din mâncat, şi-şi aşeza mâinile pe

marginea mesei; aplecată din şale, cu braţele îndoite, parcă vroia să sară spre ceva. Apoi, grăbită, începea din nou să se îndoape; privirea îi rămânea însă neliniştită. Se ridică în timp ce-şi mesteca ultima îmbucătură.

Se echipă pentru cosit cum făcuse de dimineaţă: cin- gătoarea lată de piele, cornul de bou, coasa.

— Nu te odihneşti puţin? o întrebă Madeleine.

— Nu, răspunse Julia încheindu-şi cingătoarea.

— E muncă grea, o să-ţi fie rău, spuse Madeleine.

— Da, zise Julia printre dinţi.

Îşi puse coasa pe umăr şi plecă fără să mai spună nimic.

Uşa dată de perete rămase deschisă înspre după-amiaza de afară ca spre un cuptor.

Mergea prin căldură pe drumul însorit. Abia o dâră de umbră cu zimţi sub şirul de pomi. Gardul de nuiele părea mort, cu toate păsările adormite. Vântul se domolise. Migdalii nu se mişcau. Trosneau. Soarele puternic se aşezase peste ei greu, apăsător.

Călca furioasă prin iarba care-i încurca paşii; o rupea cu mişcările iuţi ale ghetelor.

Îşi strânse buzele şi-şi fixă privirea într-o pată de pe cerul înalt, deasupra orizontului, o bucată liberă şi albastră, întinsă ca apa, fără legătură cu pământul.

Se ducea. Nu-şi descleştă buzele, nu-şi coborî privirea.

Va să zică, acuma asta era totul…

Iată fânul! Mirosul fânului de la grajduri, mirosul de gunoi, mirosul de animale care muncesc, care asudă, care trăiesc, chiar mirosul ei, mirosul cărnii şi al părului ei; toate o cu prinseseră şi o frământau. Şi zgomotele! Strigătele bărbaţilor de-acolo din depărtarea câmpurilor. Bărbaţii ăştia bătrâni! Dar deodată i se păru că sunt tineri.

Totul! Absolut totul!

Şi fără scăpare!

Nici măcar munca nu-i domolise nervii, nici măcar oboseala asta care simţea că-i goleşte capul, că o înlănţuie şi o trage în jos, spre pământ. Doamne, cum să se apere?!

În definitiv, ce vrem să ţinem în frâu? Şi pe ce vrem să fim stăpâni doar cu un trup de femeie? Nu poţi nici măcar să trânteşti în paie un băieţandru fără să-ţi pierzi cumpătul?!

Nici măcar soarele!

Ah! Pune-ţi piciorul aci pe grumaz, striveşte-mă, apasă-ţi piciorul pe gâtul meu, pentru ca tot ce e în trup să nu mi se mai urce la cap!

Şoldurile Juliei se unduiau suplu în mers. Rotunjimea mijlocului ei curgea ca un val de mare. Nu mai putea să-şi lepede asprimea de pe buze, din privire, din cap şi din inimă; asprimea asta o simţea dulce, coaptă ca piersica ce tremură sub greutatea unei albine.

Ajunse în faţa lanului şi mai simţea încă între pulpe căldura şi zvârcolirea băiatului pe care-l răsturnase în paie. Se năpusti în grâu cu tot corpul, din plin, cu toată forţa, cu toată furia.

— Hai! Hau! icnea – făcând să zboare brazdele pe lângă ea.

Şi marea dorinţă se rotea în ea ca în untdelemn.

Nicio scăpare!

Acuma o simţea în tot trupul.

Se transformase într-un cântec al cărnii: ritualul coasei, balansarea în grâu, cornul care i se legăna pe pântec, căldura care îi frigea ceafa, pârâiala ierburilor roşcate care se culcau, zborul cu o singură aripă a coasei…

Băiatul! Corpul lui cald şi plin de viaţă care se zbătuse sub ea!

Ah! Viaţa! Viaţa!

Şi Gustave ce i-o fi spus scroafei?

Cum poate Gustave, care e văduv, să aibă o privire caldă ca a soarelui?

Joseph!

Nu mai rămăseseră decât băieţeii cu oase de lapte care ţi s-ar fărâmiţa în mână ca brânza dacă ţi-ai pune mintea cu ei. Şi bătrânii… Câţi ani o fi având Gustave? Ce putere ascunde el oare în strălucirea ochilor, în toate oasele lui groase, sau în spatele lui lat cât o uşă?…

Se opri. Cu dosul mâinii îşi şterse părul şi fruntea.

„Ce-am să mă fac?“

Îşi trecu mâna peste şold.

Pe drum, în partea cealaltă a pădurii de migdali, o cabrioletă hurduca pe drumul de căruţe. Clopoţeii sunau la gâtul calului.

Julia aruncă departe coasa. Privirea îi era tot aspră şi buzele strânse, dar se repezi spre drum, plină de avântul ce o stăpânea de-un timp. Nu strigă. Respira cu nările dilatate.

Acolo, calul o luase la galop; în podiş apăru o ridică- tură de pământ. Cabrioleta coborâse în partea cealaltă.

Julia alergă spre marginea povârnişului. Gâfâia cu respiraţia chinuită şi obosită. Tot cerul o învăluise şi capul îi vâjâia de parcă cineva i-ar fi sunat în urechi cu cornul mare al oamenilor de la munte.

În seara aceea Madeleine se duse cea dintâi la culcare. Se şi dezbrăcase. Julia trecu prin coridor. O văzu pe Madeleine cum ascunde repede ceva sub aşternut.

După o clipă scârţâi patul în camera Juliei. Se culca. Scârţâi apoi iar, pe urmă salteaua fâşâise de parcă cineva s-ar fi tăvălit în pat dând din mâini şi din picioare.

Madeleine alergă desculţă.

— Julia, eşti bolnavă? întrebă la uşă.

— Nu, răspunse Julia.

Madeleine se întoarse în camera ei şi închise bine uşa. Scoase de sub aşternut ce ascunsese. Era brâul de lână roşie al lui Olivier. Se uită lung la el, îl atinse, îl mângâie, îşi ridică poalele cămăşii şi-şi înfăşură cu el de câteva ori pântecul.

Râdea în tăcere, era atât de cald, atât de dulce, de parc-ar fi fost chiar Olivier.

PARTEA A TREIA

VERDUN

Pădurea foşnea uşor în noapte. Ploaia trecuse, bătea doar cu degetele ei lungi în frunzele moarte şi în băltoace, apoi se pornise să râdă cu toţi dinţii pe o bucată de tablă.

— Aici, domnule căpitan, spuse omul, fiţi atent la cracă.

Pipăia pământul cu piciorul; suna tare.

— E drumul, mai spuse el.

Căpitanul vorbea acolo în tufiş. Avea vocea gâfâită, de om gras care se înăbuşă.

— Vino, spunea, ai să te odihneşti. Am găsit drumul.

Se opri. Cel care-l urma se împiedeca de toate pietrele şi, o dată ajuns acolo, se lungise în iarba udă. Adormise pe loc. Nu se mai mişca. Trăgea numai foarte adânc aerul în piept, cu geamăt de pui de animal rătăcit.

— Trebuie să-l lăsăm puţin, spuse căpitanul. Tu nu eşti obosit?

— Ba da.

— Eu, reluă căpitanul, am o poftă de-o omletă zdravănă, să-ţi lase gura apă. Uf!

— Da, spuse celălalt, asta da, şi caldă…

— Din ce secţie eşti? întrebă căpitanul.

— A patra.

Căpitanul oftă de două-trei ori.

— Câti aţi rămas?

— Doi: eu şi ei.

— Cine?

— Eu şi ăla care doarme, nu ştiu cine e. Plutonierul a fost omorât într-un cuib de mitraliori, chiar în timpul schimbului. Acolo am sărit şi am picat lângă dumneavoastră.

— Cum te cheamă?

— Olivier Chabrand.

Ploaia se auzea printre pomi.

— Vra să zică, doi de la a patra, spuse căpitanul; tu şi cu el; cu mine trei. Doisprezece de la a-ntâia – fac cincisprezece. Patru de la a treia – fac nouăsprezece. Cu ciclistul, dacă o fi putut să treacă la tunel chiar după noi, am fi douăzeci. Trebuie să plecăm, că adorm şi eu.

Olivier îl scutură pe cel din iarbă.

— Da, ce?

— Plecăm.

Se auzea tropotul unui cal ce se apropia.

— Ho! strigă căpitanul. Apoi: Căpitanul Virron de la o sută cincizeci şi nouă.

Călăreţul se apropie la pas. Trebuie că era artilerist.

— Dac-o luaţi drept înainte, spuse, ajungeţi la Verdun prin cazărmi. Pentru Belrupt o ţineţi pe stânga, cum ieşiţi din pădure. Pentru omletă, chiar pe drum, după bateriile de la 150, e o casă; acolo sunt femei. Dar prin dreptul bateriilor să treceţi repede.

Era un drum de pământ. Căpitanul mergea încet, apoi omul care

dormea mergând, şi după ei Olivier.

Uneori, când călca în câte-o groapă, omului i se îndoiau genunchii şi atunci Olivier îl apuca de cureaua cartuşierei.

— Ţine-te!

De fiecare dată când îi atingea spatele lat, se întreba:

„Cine? Regotaz, Vernet, Poiron?“

Dar îşi amintea:

„Nu, nu Vernet, nici Poiron. Atunci Regotaz? Cine?“

Coborâră într-o vale largă. Se auzea un pârâu. Zgomotul apei în ierburi era plăcut auzului şi inimii. Sângele începea să-i circule mai repede. Din când în când îşi trecea mina pe faţă. „Eu“, spunea.

Îşi trecea degetele desfăcute peste toată faţa, peste nas, peste globul ochilor, peste gură, peste gât… îşi atingea braţele, pieptul. „Eu!“…

Îşi atinse braţul sting. La încheietura cotului, în resturile tunicii, era lipit, cât o nucă, ceva umed şi moale. O smulse şi o aruncă în noroi. Îşi pipăi mâneca. Toată era năclăită.

— Asta trebuie să fie casa, spuse căpitanul.

La marginea drumului se arătă o umbră mai întunecată decât noaptea.

—Bătu în uşă cu piciorul. Loviturile făcură să zbârnâie înăuntru tingirile şi căldările.

Se mişcară scaune la etaj, oblonul se deschise.

— Ce mai e? întrebă o voce de femeie.

— Căpitan Virron din 159, cu doi oameni. Am vrea să ne odihnim.

— Viu îndată să deschid, spuse.

Apăru o femeie bătrână, într-o cămaşă de noapte ţărănească; adăpostea flacăra lumânării cu mâna.

— Intraţi toţi odată şi repede, că se vede prin uşă.

Înăuntru era călduţ. Mirosea greu a leşie şi a canal.

Mirosea părul cenuşiu şi pielea groasă a femeii. Avea mâini de spălătoreasă, albite de leşie.

Căpitanul îşi desfăcu braţele în lături.

— Ah! suspină el.

— Ăştia sunteţi toţi? întrebă femeia arătând spre cei doi oameni.

— Toţi, răspunse căpitanul. Apoi: Dacă ai avea nişte ouă…

— Desigur.

— … ai face o omletă.

— Da, spuse bătrâna, cu toate că e târziu…

Pusese lumânarea pe masă. Olivier îşi privi camaradul.

„Nu, nu e Regotaz“.

Flacăra lumânării tremura. Celălalt avea noroi pe obraji şi ochi mari, tulburi.

— Găină!

— Să dorm… zise Găină.

Omleta era foarte grasă şi înaltă, în mijlocul unei farfurii mari, galbene. Mustea. Aburii învăluiau lumânarea. Găină dormea întins pe duşumea cât era de lung.

— Ce ai acolo? întrebă căpitanul.

Olivier îşi privi mâneca stângă.

— E sânge. Eşti rănit?

— Nu, spuse Olivier, acolo, în tunel, când i-a zburat jumătate din cap lui Marroi.

—Scoate-mi asta!

Căpitanul se aplecă şi mirosi omleta cu mustăţi cu tot.

— Puneţi cutia în dreptul lumânării, spuse femeia, că s-ar putea să se vadă lumina printre obloane. Potriviţi aşa ca să fie întuneric în direcţia lor, oameni buni.

Căpitanul făcu cu ochiul:

— N-ai puţin schnik?

— Ţuică, dacă vrei…

— Adu.

Le aduse într-o oală de pământ.

— Dacă o bei toată, omule…

Era desculţă; se schimba când pe un picior, când pe altul, din cauza pardoselii reci.

— Nu mai vrei nimic? Eu mă duc la culcare, că i-o fi frig fetii mele singură; descurcă-te.

Rezemat de scaun, Olivier râgâi după o friptură zdravănă; în gură avea gust de unt şi de verdeaţă prăjită.

Acum se simţea îngreunat dar puternic, gata să intre în vâltoarea vieţii. Căpitanul îşi întinsese picioarele pe sub masă.

— Puţin schnik?… întrebă.

— Nu, mai bine nu, spuse Olivier.

Avea încă pe limbă gustul verde al ierbii. Capul i se îngreuna.

„Să dorm!“ îşi spuse.

— Chabrand! zise căpitanul, habar n-ai, măi băiete, ce grozav e să fii tânăr. Culcă-te, eşti frânt.

Surâdea uitându-se la Olivier cum îşi potrivea mantaua; atârna mai mult pe stânga şi mâneca era scorţoasă. Olivier se întinse pe jos, la spatele lui Găină. Lipit de el, îl simţea cum respira.

„Regotaz! se gândea. Şi ceilalţi!…“

Împinse uşor mâneca înţepenită a mantalei.

Se trezi. Căpitanul era tot la masă. Lumânarea se scurtase. Cutia, sticla, oala de pământ, rezemătoarea unui scaun înălţau spre tavan umbre mari, tremurânde.

Căpitanul vorbea. Îşi ridica greoi braţul care atârna pe lingă corp.

Făcea gestul maşinal de salut.

— Doi de la a patra, şi cu mine trei, dom-le col-nel; douăzeci cu toţii. Toată compania e aici, dom-le col-nel…

Cu obrazul buimăcit de oboseală şi de alcool, arăta spre camera goală şi spre umbrele mari.

LÂNGĂ BĂTRÂNUL CAL

Unde să se ascundă, unde să se ascundă? Alerga şi totul i se împotrivea: piciorul nu mai cunoştea aria, nici pavajul curţii, nici marginea fântânii, nici fâşia de pajişte, nimic. Totul i se punea de-a curmezişul; se împiedeca de pietre şi fusta i se înfăşură pe picioare. Unde să se ascundă?

Nu mai putea să-l suporte pe bătrânul Jéróme, cu faţa lui pământie, plină de ridurile adânci ale bătrâneţii şi ale vechilor dureri, cu faţa lui pământie, plină de negi şi scăldată în lacrimi mari, de spaimă. Buzele tremurânde, guşa căzută, şi saliva, şi plânsetele, şi geamătul de om sfârşit. Şi apoi dacă ar fi fost numai atât! Dar el era aici şi plângea, cu ochii la mâna lui dreaptă complet deformată.

Nu. Îşi ascunsese capul în şorţ şi plânsese şi ea, dar dintr-o dată nu mai putuse. Să plece? Nu era cu putinţă. Să se ascundă, să se ducă în vreun ungher, ca un animal, să se tăvălească pe jos, să se facă mică, să se bage într-o gaură şi să rămână acolo? Să rămână acolo înghesuită: carne, lacrimi, durere şi tot…

Julia împinse uşa grajdului. Bătrânul cal întoarse capul. Nu era timpul de hrană. Se uită parcă mirat la stăpână.

—Mişcă-te, spuse Julia.

Se strecură pe lângă el; se duse în fund, spre iesle; se culcă aci în paie, la cald, în omenescul acestei umbre, al mirosului ăstuia, al căldurii ăsteia; acolo auzea uşorul zăngănit al lanţului şi copita care bătea înfundat în paie: acolo, lângă bătrânul cal.

„Vra să zică, aşa, i-au tăiat braţul lui Joseph; Dreptul. S-a terminat, nu mai e nimic de făcut; e scris în scrisoare că s-a făcut… Braţul! Mâna şi tot!

I-au tăiat braţul! E cu putinţă asta? Cum au făcut? Pentru ce? A suferit!… Oh! Joseph! Sărmanul meu!… Şi va să zică acuma, în partea aia, nu mai ai nimic? Nu mai ai braţ?

Atunci asta era tăcerea îndelungă!

Asta era, că de trei săptămâni nu aveam scrisoare. Asta era, că parcă-l şterseseră cu buretele: gata, nu mai exista! Pierdut în aerul zilei. Şi în timpul ăsta îi tăiau braţul. De unde? de la cot? Îi mai rămăsese un ciot, sau de tot? Ah! Sărmanul de tine!“

— Ah! Bijou, spuse Julia.

Bătrânul cal îşi aplecă deasupra ei capul şi o mirosi, aruncând pe nări respiraţia grea şi puternică.

— Tu eşti fericit!

Avea ochii mari, blânzi, verzi şi roşcaţi tot privind în- tr-una pământul şi pomii.

Ochii calului erau plini de ceva dulce şi de demult.

A fost şi ea fericită. Sala de dans, de-acolo din sat, pe care duminicile o împodobeau cu merişor şi cu crengi de stejar; iar Jéremie cobora de pe deal cu acordeonul de gât; şi tânărul Mercier ieşea din gangul casei lui cu trompeta lustruită. Încă de la ora unu băncile erau pline de fete. Dar ea, ea pleca prin dos, până la capătul livezii de meri, de unde se vedea coborând drumul. Şi acolo zărea rochia albastră a Madeleinei, care sosea îmbujorată de atâta soare şi totdeauna cu acel aer albastru, fermecător, reflectat de ochii ei.

„Vine, spunea ea, şi-a pus pălăria aia frumoasă.“

Şi-atunci alergau prin livadă spre bal. Abia aveau timp să se aşeze, lângă celelalte fete, pe marginea băncii, aproape de intrare, şi numai ce apărea Joseph în cadrul uşii, astupând-o toată cu umerii lui largi şi cu pălăria mare, neagră şi atât de potrivită cu pana de porumbel pusă în partea stângă.

Calul îşi frecă fruntea de umărul Juliei.

—Da, Bijou, da, căluţul meu!

Pe Joseph îl iubise, cum îl văzuse, din toată fiinţa ei, fără să-şi rezerve nimic, nici simţuri, nici nimic; cucerită dintr-o dată de înfăţişarea lui, de legănarea umerilor în mers, de puterea lui, de sănătatea ce se degaja din ochii lui castanii.

Şi Jéremie se lăsa pe acordeon, tânărul Mercier ţinea tactul: unu-doi, apoi îşi punea pistonul la gură. Atunci Joseph o cuprindea cu braţul lui puternic.

„Ah! Sărmanul meu!… Ah! Joseph!…“

„Braţul ăsta, braţul pe care l-au tăiat! Braţul meu, acela oare mă îmbrăţişa, mă învăluia atât de cald, atât de viguros şi de puternic, la

vals şi la toate… Mâna aceea care se aşeza pe mine! Cu mâna aceea m-a mângâiat prima oară aici, pe obraji, pe ochi, pe gură. Eram în magazia mică de fân. Înserarea de la ora şapte se vedea vineţie ca o prună prin ochiul lucarnei. Şi mirosea a fân strivit sub greutatea noastră… Cu mâna aceea m-a atins prima oară. A pus-o aici pe obrazul meu. Mi-a conturat rotunjimea chipului. Apoi pe gură şi pe ochi. Cu mâna aceea m-a cunoscut după…“

„Joseph! Sărmanul meu! Va să zică, acuma ai s-o porneşti în viaţă înjumătăţit. De aci încolo n-ai să mă mai atingi cu mâna aceea, spune? Mâna pe care o simţeam caldă, aspră şi mişcând ca un animal mic, şi atât de bine învăţată cu tot ce eram eu! Deci absolut niciodată, spune? Pentru ce, spune? Mâna aceea doar puţină vreme a fost a mea. Va trebui deci să te înveţi să mă mingâi cu mâna cealaltă?“

Sta lungită în paie. Bătrânul cal îşi aplecă iar capul, scoase puţin limba şi încercă să-i lingă obrazul. Nu putea, cureaua era prea scurtă.

— Julia! chemă o voce de bărbat.

Era Jéróme.

— Da, răspunse Julia.

Ieşi din iesle.

— Te căutam, fata mea. M-am temut. Te-am văzut când ai plecat, te clătinai ca o frunză. Fii cuminte…

Stăteau unul în faţa celuilalt. Nu-şi mai spuneau nimic. Amândoi aveau ochii larg deschişi, şiroind de lacrimi.

— Ah! strigă Jéróme ridicând braţele spre cer. Şi pentru semănat, pentru tot? Băiatul meu!…

O STEA MARE CĂZU ÎN APE…

Căpitanul se instalase într-o casă de bârne. Nu mai ieşea din camera lui.

Prin geamurile murdare puteau să-l vadă; era fără tunică, cu mânecile cămăşii suflecate pe braţele groase. Stătea acolo, cu bretelele lăsate, rezemat de masă. Nu-şi mai încheia pe picior nici pantalonii de călărie; stofa sta căscată pe pulpele acoperite de păr ca de noroi.

O parte din pădurea deasă şi odihnitoare înconjura cu frunzele şi zgomotele ei de apă campamentul companiei a şasea; la orizont tunuri lungi lătrau surd, ridicându-şi gâturile dintre pomi.

Căpitanul deschidea fereastra. Striga:

—Camembert!

Din partea cealaltă a luminişului, Găină, aşezat în pragul şurii, se ridica, scotocea în raniţă, apoi venea printre tufişuri, aducând cu el

cutia cu brânză.

Alteori căpitanul fluiera. Când îl auzea, Găină îşi lua bicicleta, cobora panta şi gonea spre sat pedalând de zor. Atunci nu se mai întorcea seara la şură. Olivier rămânea singur. Nu primiseră încă întăriri. Olivier lipea lumânarea pe cutia măştii. Se culca. Paiele erau în jurul lui ca pământul nivelat. Încerca să se încălzească şi să uite tot. Stingea lumânarea.

Marroi, Doche, Regotaz şi micul caporal cu obrajii de fată, şi ăla care-şi făcea cârlionţ pe mijlocul frunţii… pe lângă el, în paie se înstăpânea culcuşul umbrelor.

Îl auzea pe Marroi sforăind şi pe Doche vorbind în somn şi dând din mâini ca unul care se îneacă.

Se deştepta: zidurile gemeau lovite ca de un pumn mare de catifea; trăgea obuzierul din Belrupt şi de pe tavan curgea tencuiala.

Olivier întorcea capul. Îşi înfunda obrazul în paie.

Erau vremuri amare.

Îngheţul viclean strângea tufişurile în mâna lui. Crengile desfrunzite trosneau..

„Regotaz!“ şoptea Olivier încetişor.

Îl revedea aplecat peste legăturica în dungi, îl revedea atingând grijuliu rănile verzi ale pomilor.

Pădurea liberă, de acum înainte singură, gemea sub greutatea lunii şi a gerului.

Apăru o umbră în cadrul uşii.

— Eşti aici, Chabrand? întrebă Găină.

— Da, spuse Olivier.

Suflase în lumânare.

— Unde?

— Culcat. Umblă încet, sunt aici.

Găină se ghemui lângă el.

— Nu-l mai pot stăpâni pe bătrân, spuse el. Ar trebui să vii. Poate că tu, cu calmul tău…

La intrarea în casa de bârne Găină îşi curăţă bocancii mari pe ştergător.

—Intră tu întâi, spuse.

Focul ardea în cămin. Căpitanul sta în mijlocul camerei cu picioarele lui mari depărtate unul de altul. Se legăna ca bătut de vânt. Umbra i se balansa repetându-i mişcările.

— Ai să răspunzi, hoit descompus! zicea căpitanul.

Striga la umbra lui. Aceasta se da înapoi, apoi sărea spre el ca un animal care muşcă din alt animal viu. Atunci se sprijinea plesnindu-şi mâna mare pe colţul mesei.

— Hoit descompus!

—Domnule căpitan, spuse cu vocea lui caldă Olivier.
Îşi întoarse încet corpul de mistreţ. Se uită peste umăr.
— Ah! eşti aici, băiatule?

Se întoarse cu totul. Făcu doi paşi spre Olivier, doi paşi tremuraţi, singur, fără ajutorul mesei sau a dulapului. Îşi îndreptă statura înaltă.

— Chabrand, spuse, dă mâna, băieţaş, pune-ţi mâna aici înăuntru.

Îşi întinse laba imensă, păroasă, deschisă larg, ca desfăcută din încheieturile nervilor excitaţi. Olivier îşi puse mâna în mâna lui.

— Băiatule, băiatule, spuse căpitanul, uite-te la mine, băiatule, îmi place când mă priveşti. Arată-ţi ochii. Tu, tu ştii să dormi, Chabrand. Dormi, nătărăule! Ai ochi de oaie. Priveşte-mă. Spune-mi, băiatule: ce putem să facem cu ce ne rămâne? Ce avem timp să facem când nu dormim?

Tresărea brusc, apoi se uita în spate la hoitul de umbră.

— Din viaţa care ne rămâne, Chabrand, ţie care dormi, îţi ordon…

— Domnule căpitan, spuse Olivier, trebuie să vă culcaţi.

Îl trase de mână până la patul de fier.

— Aşezaţi-vă.

Căpitanul se aşeză pe pat. Olivier îi scoase papucii. Căpitanul îşi descheie pantalonii, ridică picioarele pe rând şi Olivier i-i trase, apoi îl împinse uşurel în pat.

Găină intră târşâindu-şi picioarele. Se descălţase. Aplecat, se duse până în colţul întunecos. Deschise încet dulapul cu sticle.

— Băieţaş, spunea căpitanul, întoarce-te, arată-ţi albul ochilor. Arată-ţi toată faţa. Arată-ţi obrajii cu carne pe os. Sângele nu se vede decât prin piele. Sângele e frumos prin piele. Sângele — la locul lui. Îl aud la capătul braţului tău. Arată-te aşa cum eşti, viu!

Îl privea fix. Mâna lui puternică se crispase pe încheietura mâinii lui Olivier.

— Toţi la fel, spuse el încet. Avem mai mult decât sarea printre degete.

Încercă să se ridice.

— Dar din ce ne rămâne, ce avem dreptul să facem? Dreptul, înţelegi, băiete, dreptul? Din ce ne mai rămâne viaţă…

Găină fluieră uşor din colţul lui, apoi făcu semn spre uşă.

— Aşteaptă, îi răspunse Olivier din vârful buzelor.

— Dreptul? îl întrebă pe căpitan.

Căpitanul adormea. Se zbătea în pat, de parc-ar fi vrut să se elibereze din lanţuri.

— Da, dreptul, mai spuse.

Şi rămase cu gura deschisă pe acest cuvânt. Braţul îi căzu moale. Sforăia.

— Trebuie să stingem focul, spuse Olivier.

Ieşiră în vârful picioarelor.

— Ce tot vroia de la noi cu dreptul lui? întrebă Găină când ieşiră afară.

Olivier nu-i răspunse. Avea toată noaptea înaintea lui, cu şura

părăsită, cu Regotaz şi ceilalţi, însângeraţi şi fără privire, culcaţi dedesubtul paielor, şi minunatul fâşâit de catifea al tuturor copacilor, şi toate stelele, şi îngheţul care făcea să lucească luminişul de iarbă.

Găină scoase o sticlă de sub manta.

— „Saint James!“ Am recunoscut-o numai după culoare. Îţi dau şi ţie un sfert.

Sosiră întăririle. Caporalul avea un carnet nou cu o foaie de hârtie şi o sugativă, şi mai avea şi un creion bine ascuţit cu ascuţitoarea.

— Cum te cheamă? îl întrebă pe Olivier. Dar pe tine? adresându-se lui Găină. Faceţi parte din căprărie?

Tânărul sublocotenent avea jambiere de piele trase pe şan, cu carâmbi bine arcuiţi. Întrebă iar:

— Căpitanul? Arătaţi-mi unde stă căpitanul!

Se juca, învârtind pe deget un fluier de argint legat cu şnur de mătase.

Se îndreptară spre culcuşul de paie bine bătătorite. Se instalară pe locul lui Doche şi al lui Marroi. Striviră umbrele cu bocancii lor frumoşi, noi şi cu scârţ. Făcură apelul:

— Jolivet!

— Muchère!

— Bel-oeuf!

— L’Individu!

Aveau mantăi noi; şi curele noi, şi cartuşiere plate, cu trei catarame mici de piele în jurul burţii. Raniţele, aruncate pe jos, jumătate desfăcute, erau pline de curele lucitoare. Stofele, albastre ca cerul – tremura puful pe ele. Feţele lor erau alcătuite din tihna vieţii. Totul stătea scris şi însemnat în ochii lor, în sufletele lor, în cutele gurii lor, în firele din barbă şi în mustăţile ce le întindeau cu cârligul degetelor lor. Totul se vedea, tot ce era acolo pe după coline, toată umezeala, toată sănătatea, toată forţa vieţii: şi sora mai mare, voinică, ducându-se în cămară să caute slănină; şi mama care-şi dă părul argintiu pe după urechi; şi fetiţa cu şorţul de şcolăriţă şi care cântă – tra-la-la-la – şi nevasta întinsă în pat, pe spate, ca un izvor de apă limpede în iarbă…

Toate astea se vedeau pe feţele lor – plus o tristeţe a cumplitei amărăciuni. Purtau arme noi, şi din spatele şurii se auzeau camioanele cu cartuşe.

… ŞI IZVORUL APELOR DEVENI AMAR

Vântul zbura urlând peste Alpi. Rămânea un timp mirat în faţa spinărilor dealurilor şi a liniei drepte şi verzi a pământului. Vâjâia o clipă ridicat în cer, apoi se avânta.

La fiecare rafală casa mare a fermei se chircea în carapacea ei de piatră şi olane. În grajd secerile se desprindeau din grinzi şi cădeau. Migdalii se văitau cu geamăt slab venind parcă de sub pământ; rădăcinile pinilor scârţâiau muşcând din stâncă. Pe drum o femeie cu mişcări largi se apăra de fuste ca de salturile unui animal; cu pas întins, îndoit de şale, un om îşi împingea mersul împotriva vântului.

Un câine de vânătoare înaintă până la marginea pajiştei. Îşi înfipse botul în vânt. Adulmecă. Închise ochii, îşi plecă urechile şi-şi scutură capul. Era încărcat de mirosurile tuturor animalelor de pe coline. Simţea vântul ca un parfum de sânge şi sevă. Totul îi gâdila nasul: mistreţi, iepuroaice, potâmichi, cârtiţe, prepeliţe, năpârci grase, şopârle, anason, esop, stupi de albine, lăcuste; totul curgea pe lângă el, îi stropea nasul ca spuma unui pârâu.

La poarta fermei Gardette, pe banca de piatră din faţa casei, sta Olivier. Sta acolo, în bătaia vântului, cu obrazul slab şi pământiu. Uluit, respira cu nesaţ.

De două ori venise maică-sa să-l vadă: îl mângâiase pe cap; îi spusese… nu ştie prea bine ce, şi nici nu ştie măcar dacă-i spusese chiar ce trebuia; se îmbăta şi ea din vântul dătător de viaţă şi se uita la obrajii pământii ai fiului ei. Îi spusese:

— Nu ţi-e frig?

— Nu, îi răspunsese Olivier.

De trei zile de când era acasă nu dorea decât să-şi afunde capul în viaţă ca într-o adăpătoare, şi să mănânce într-una cu îmbucături mari.

Ieri pândise lângă tăvălugul de grâu un pui de şopârlă abia desfăşurat din ou, verde, cu picături mici de apă strălucitoare pe marginea solzilor; reptila se lăfăia la soare. Căuta viorele pe sub iarbă, dedesubt, acolo unde era cald şi întuneric, pentru că în întunericul ăsta găsea întunericul luminos al florilor.

Repede vântul, repede soarele, repede marea de frunziş ce lucea şi se rostogolea ca un ciubăr de apă tulbure. Repede gustul de cimbrişor care, o dată ajuns în nări, se şi înfigea în creier ca o săgeată. Repede aerul ăsta mult şi curat. Vântul smulgea frunzele şi le zvârlea în orz…

Olivier trăia, gâfâia, cu respiraţia zdrobită. Mirosurile năvăleau în carnea lui, pe vechile urme, zgomotele îşi regăseau drumul şi coborau spre inima lui. Repede viaţa!

Smulgea viaţa cu toţi dinţii din încetineala zilei şi ca pe un fân furat o mesteca lăsându-şi capul în jos.

— Tăicuţule…

Venise lângă bătrânul care împletea din nuiele verzi un fund pentru coşul de struguri.

— Tăicuţule, de vale sunt jandarmi.

— Au venit pentru unul din Bras, spuse acesta.

Termină un nod început.

— Unul din Bras care a făcut pe grozavul. A venit în permisie, şi-a petrecut tot timpul privind. A jucat şotronul cu copiii la şcoală. Şi-a luat arma de vânătoare şi a zis; „Asta e, ştiu pentru ce!“ şi a plecat în munţi la Hubac. A dezertat.

Olivier mesteca o crenguţă de smochin: un obicei din copilărie. Îşi adusese aminte. Regăsise vechiul gest al mâi- nilor mici, mestecase coada lăptoasă şi, dintr-o dată, viaţa i se păru generoasă. Uită; strânse în dinţi bucata de lemn viu, tânăr, plin de lapte şi începu să-i sugă seva amară.

— Ai şi spălat vasele? întrebă Julia.

— Da.

Madeleine roşi, căutând încurcată în coşuleţul de lucru.

— Şi lăturile pentru porci?

Madeleine săltă capul. Era aprinsă la faţă, cu tot sân- gele în obraji şi, în mijlocul văpăii, privirea blândă.

Treburile principale ale fermei erau gata: curat, lustruit, spălat. Dalele fuseseră şterse cu cârpa udă. Scaunele aşezate lângă perete. Masa curată ca o piatră.

— Ai terminat mai devreme, spuse Julia.

Şi plecă legănându-şi şoldurile pline. Trăgând uşa, se uită spre Madeleine. Aceasta scotocea în coşuleţul de lucru.

În camera Juliei oblonul complet închis păstra umbra. De afară se auzeau albinele cum zumzăiau la încheieturile scândurilor. Vântul izbea zidurile cu latul palmelor.

Julia sta în picioare la umbră, la răcoare, în mirosul strugurilor şi al caiselor care se uscau pe leasa de nuiele.

Deci mereu singură. Singură cu fructele dulci şi cu zgomotele din jur. Singură cu viaţa. Avea buzele arse. Şi le umezi. Înainte fusese şi revolta aceea a sângelui. Dar Jo- seph era aici, cu braţele lui goale, cu pieptul lui îmblănit ca o spinare de berbec. De jur împrejur pământul păstra încă urma paşilor şi a tuturor cuielor bocancilor lui.

Jos, scârţâi uşor o uşă. Julia împinse oblonul şi se uită: Madeleine ieşea ca şi ieri, la aceeaşi oră, dusă de vânt, cu faţa în extaz.

Pământul poruncea.

*

„Ca un Christ de ipsos. Ca un Christ de ipsos, Olivier, Olivier!“

Madeleine fugea prin vie.

Cerul singuratec şi senin îşi apăsa marginile pe orizontul dealurilor. Pe platou numai vântul. Pomii săreau în jurul umbrelor ca nişte capre priponite.

După cum scăzuse lumina zilei, ştia că el se afla acolo, pe valea de grozamă, în culcuşul de iarbă al pământului, nădăjduind din tot trupul lui de bărbat…

Ah! I se tăia respiraţia şi de vântul ăsta, şi de nerăbdare, şi de nevoia de a se supune marii dorinţi.

Din prima zi când sosise, la ora şase, oră de toamnă cu seri lungi, sângerii şi început de vânt, Olivier fluierase.

Fluierase, şi ea pornise spre el în fugă, cu cârpa de şters vase în mână.

„Olivier, dragostea mea minunată! De cât timp, de câtă vreme sunt aici singură şi mă sting de dorul tău!“

O strânsese în braţe. Îi şoptise încet.

Era în adevăr ca un Christ de ipsos.

Ah! Ce a trebuit să-i dăruiască!

Da, îi dăruise totul de bunăvoie şi consimţind deplin, cu marea bucurie de a da tot ce ai celui pe care-l iubeşti… Să fie supusă? da, dar să nu mai revadă niciodată ce trebuise să vadă la prima lor întâlnire: un Olivier fremătând ca un cal biciuit, înfometat şi însetat – omul măcinat de forţa morţii şi a războiului.

Ea era pâinea, I-a spus: „Mănâncă-mă!“ Din propria ei voinţă i se dăruise; cu buzele fierbinţi şi sufletul deschis. Ea era pâinea cu miezul şi coaja, ea era uşorul şi greul. Să se amestece cu el, să se unească cu el cu tot trupul ei, să-l domolească, să-l hrănească, să se adape din carnea ei de femeie în devenire; ea era hrana păcii şi a bucuriei; să se dăruie fiindcă ea era pâinea acestei mari înfometări a bărbatului şi a nefericirii.

În timpul zilei, când îşi amintea de toate astea, îi ardeau obrajii. Dar timpul şi clipa veniseră. El aştepta. Sta acolo în iarbă. O aştepta să vină şi să se culce lângă el.

Ieri se dusese s-o vadă pe maică-sa. „În primele nopţi – povestea mama Fine – se zbătea în pat ca un diavol; m-am sculat să-l învelesc şi să-l trezesc. Nu auzea; respira cu dinţii încleştaţi; îşi rotea coatele că era să-mi răstoarne lampa din mină. Acuma însă doarme ca un înger; e liniştit ca un Christ de ipsos“.

Madeleine alerga prin vie fără să se uite înapoi, ţinân- du-şi cu mâinile fustele care o împiedecau.

„Am prea mult sânge“, îşi spunea Julia.

Şi chinuită de gândul ăsta, trudea din greu, căutând să-şi obosească trupul cât mai mult. Astăzi culesese toată ziua, simţind că-şi pierde minţile, luptându-se cu vântul; acuma tremura pe picioare în bucătărie.

„De vântul ăsta mă îmbăt ca un matelot“, se gândea Julia.

Începu să zâmbească dar, dintr-o dată, simţi sângele ghemuindu-i-se prizonier ca un şarpe; îşi spuse:

„Mi-am uitat coasa!…“

Şi grăbită o porni pe podiş.

Trecu prin livada de migdali, coborî panta, ocoli dealul En-Chan.

Se înseră; se pomeni în Ubac-ul răcoros. Călcă într-o băltoacă de mistreţ şi deodată, cu salt mare, negru, de animal, ceva zvâcni aproape, de sub picioarele ei.

Julia se opri, se întoarse. Văzu un bărbat ghemuit ca un câine rău, ce părea că vrea să sfâşie totul cu dinţii.

Bărbatul ridică puşca. Pipăi repede de-a lungul chiulasei, îşi aminti apoi că nu era puşcă de război şi puse degetul pe trăgaci.

În clipa aceea probabil îşi dădu seama că în faţa lui sta o femeie. Rămase nemişcat, cu ochii ţintă la ea. Mâna stângă, mare, ţinea patul puştii.

Şi ea văzuse bărbatul. Dintr-o dată se simţise lipsită de puteri. Privise iarba: iarba era tot verde.

„Cel din Bras“, se gândi.

Omul făcu un pas spre ea. Nu-şi da seama cine putea fi, atât era de păros şi apoi, sub aspectul ăsta, nici după ochi nu-l mai putea recunoaşte.

— Cine e? îi cunosc pe toţi… Cine, Fauque? Clodomir?

— Julia, tu eşti? spuse omul.

— Da, eu sunt, răspunse. Dar tu cine eşti?

— Toine, spuse omul.

— Toine? Isuse Christoase, tu eşti?

Cel care valsa cu ochii închişi şi-şi învârtea picioarele într-un cerc cât o farfurie; cel atât de blând că i se spunea Toinette, ca unei fete.

— Eu sunt, spuse omul lăsând puşca în jos.

Mai făcu un pas şi când îl făcu avu supleţea şi alunecarea musculoasă a animalelor.

— Ai văzut jandarmii?

— Nu-ţi fie teamă, sunt acolo spre Rousset; i-am văzut.

Se uita la faţa lui. Îi trecu prin minte fulgerător imagini dinainte: balul şi ghirlandele de frunze, vânzătoarea de prăjituri în formă de fagure, acordeonul, piciorul ăla al muzicantului care bătea mereu tactul în podea. Simţi însă în privirea asta luciri noi, foame şi sete şi poftă de bărbat.

„Toinette“ îşi spuse Julia.

Priviri aspre şi fără milă.

— Dacă ai nevoie… spuse ea. Pâine, sare, vin?

— Nu.

Ea se dădu un pas înapoi.

— Dacă ai nevoie…

Nu ştie, poate sărise ori poate se rostogolise peste ea ca un bolovan, sau poate… nu mai ştie. Simţise forţa unui braţ în jurul mijlocului, o umflătură caldă care îi strivea sânii. Era îndoită spre spate, într-un torent de vânt, de pom, de bărbat… Nu mai putea. Ea, Julia, muşcase buzele lui Toine şi gemuse geamătul de primire.

La Buissonades se culesese toată ziua. Treaba se terminase pentru via de la poalele podişului. Se încărcaseră coşurile pline în căruţă, apoi Félicie se suise pe capră, îl aşezase pe micuţul Paul între genunchi şi pornise pe drumurile desfundate.

Prizonierul ducea calul de căpăstru.

Calul era nervos din cauza vântului în care stătuse toată ziua. Nu mai recunoştea umbrele. Sărea mereu între hulube, de parcă l-ar fi ars. Din fericire, era acolo o mână de bărbat. Îl ţinea strâns. Omul avea chipiu rotund, chiar pe măsura capului, veston verde şi pe spate două

litere mari, scrise cu alb: un P şi un G *. Félicie privea încheietura mâinii omului care ţinea cureaua. Era solidă şi cunoştea meseria.

Primarul îi spusese:

— Eşti văduvă de război, ai dreptul la un prizonier.

Când căruţa se hâţâna prea tare, ca un vapor, prizonierul întorcea capul şi se uita la stăpână. Avea un surâs vag întrebător.

— Da, merge, răspundea Félicie.

Micuţul Paul era mânjit tot cu zeamă de struguri. Ciugulea boabele din ciorchină, le strângea în palmă şi dintr-o dată le băga în gură. La hurducături boabele i se striveau pe lângă gură. Atunci scotea limba şi lingea zeama.

Ajunseră acasă spre seară. Puseră înăuntru coşurile cu struguri. Era prea târziu să mai gătească mâncare. Împăr- ţiră în trei o bucată de brânză de oaie şi, aşezaţi pe banca de piatră din faţa casei, mâncară fără să schimbe vreo vorbă. Félicie mânca stând pe brânci, cu braţele aşezate în poală, mişcând numai încheietura mâinii când rupea din coltucul de pâine ca să ducă la gură.

După ce mâncară, copilul îşi dezmorţi picioarele, veni lângă om şi începură să se joace.

* P.G. — prisonnier de guerre = prizonier de război.

— Te gâdil, spuse Paul.

— Aoleu, ce mă fac!

Apoi îl prinse şi chiar îl gâdilă cu amândouă mâinile.

Era o noapte frumoasă. Vântul se potolise dintr-o dată. Cerul spuzit de stele. Félicie se ridică.

— Paul, spune bună seara.

— Bună seara, spuse copilul.

— Bună seara, spuse şi Félicie.

Omul se ridică. I se auzeau paşii pierzându-se prin iarbă.

În bucătărie Félicie aprinse o lumânare. Se mişca acolo în lumină. I se vedea faţa şi părul, se vedea un colţ din bucătărie; o cratiţă agăţată, ibricul de cafea pe sobă, o bucată de merişor sfinţit atârnat pe perete…

Afară omul oftă lung şi trist.

Făcu înconjurul fermei. Calul era bine legat. Hrănise caprele. Găinile se aflau la locul lor. Nu mirosea a ars. Mergea, era în ordine. Prizonierul se culcă în paie. Dar mai şezu puţin la pândă, să fie sigur că totul era cum trebuie, că nu-i paşte nicio primejdie.

*

Când înţelese că nu putea fi văzută, Julia se duse la dulap şi-şi vărsă puţin ulei în palmă. Spuse:

—Bună seara.

Şi o porni pe scară. Ţinea uleiul lângă ea. Avea grijă să nu-l verse.

Ajunsă în camera ei, ascultă, apoi deschise uşa şi-i unse balamalele pe amândouă părţile.

Îşi muie degetul în adâncitura palmei şi-l trecu pe balamale, apăsând cu toată forţa, să facă să intre bine uleiul în încheieturi. Pe urmă, în întuneric, o mişcă într-o parte şi-n alta: uşa nu se mai auzea nici cât un pas de pisică.

SANTERRE

O să ne aibă cum pofteşte, spuse Jolivet.

Găină încetă să mai scuipe în băltoacele ploii. Scuipase într-acolo, până în drum; nu putea, chiar dacă se forţa, să arunce mai departe. Se întoarse şi se uită înăuntru în şură:

— Cine să ne aibă? întrebă.

Se împlineau zile, zile şi zile de când cantonaseră in acest Santerre ondulat ca marea. Se aflau în mijlocul lui întins, întocmai ca în largul unei ape. De aceea se ştersese cumva din amintiri mizeria de la Verdun, moartea vechilor camarazi şi gustul ăsta al Madeleinei păstrat într-o batistă mică cu două picături de esenţă de lavandă.

— Popa, răspunse Jolivet, preotul coloniei, scumpule, în situaţia în care am ajuns, ţi-o spun eu, bunul Dumnezeu nu mai are nevoie să fie cumsecade. Poate să vie cum doreşte, poate să se facă văzut aşa cum e, – el e sigur că, oricum, tot o să fim ai lui.

Satul prăpădit plutea pe valurile lungi ale pământului. Cum se însera, se stingea totul. Din fericire în şură se simţea mirosul greu de om.

Cât ţinea ziua, un cer albicios dormita deasupra lor, sufocând totul în pâclă. Cuvintele nu ţâşneau, se scurgeau din gură fără putere, ca saliva.

Furgoanele care treceau pe poteci nu se auzeau, se vedeau numai. Se vedeau trecând pe vârful dealurilor golaşe; caii ridicau picioare de fum, camioanele alunecau pe ondulaţiile pământului ca rămăşiţele copacilor pe valuri de ape. Zgomotele nu încercau să plece, rămâneau alături de oameni, de animale, de lemnul roţilor; parcă nu îndrăzneau să se depărteze în cerul pâclos.

Găină adună în gură un scuipat serios şi încercă să-l arunce mai departe, acolo, în drum.

Satul fusese învăluit de linişte. Un frig timpuriu stricase vremea. Se aprindeau focuri de scânduri prin curţi. Nu ardeau. Fără flacără şi aproape fără căldură, lemnul părea că se pictează în culoare roşie, apoi se fărâmiţa şi cădea în cenuşa moartă. Veneau să se aşeze în jurul focului, întindeau mâinile şi genunchii, se adunau în jurul lui ca nişte cărămizi pe vatră. Atunci focul părea că se potoleşte; uneori se şi aprindea.

Mai erau chinuiţi şi de un miros puternic; ajungea la ei cu o forţă violentă. Numaidecât îl simţeau în gură ca pe-o îmbucătură de carne stricată. Apoi mirosul ăsta se înălţa şi aspira cu plăcere gustul ceţos şi acriu al cerului.

Câteodată, pe strada plină de noroi şi de ploaie, se auzea ceva sumbru şi înfundat. Venea din frământarea aerului pe care nici nu l-ai fi simţit pe mâna udă. Venea dinspre grajdul dărăpănat. Intrarea fusese oprită. În mijlocul uşii larg deschisă era înfipt un ţăruş şi pe el o inscripţie pe care scria cu cărbune RĂPCIUGĂ. Acolo, în spate, lucea scheletul de lemn găurit al grajdului şi pământul gol pe care putrezeau bucăţi din pereţi.

Cei dinainte părăsiseră ţarcul de cai de pe partea laterală a unui fel

de dună lungă, roşcată. Un dreptunghi mare de adăposturi deschise, făcute din trunchiuri de copaci cojiţi. Se mai aflau acolo sus vreo zece cai şi doi oameni. În ţarc toţi caii erau separaţi; unul ici, unul mai departe, unul acolo, şi tot aşa de jur-împrejur. Cei doi oameni de pază erau şi ei despărţiţi. În sat nu coborau niciodată. Îi vedeai mergând încolo şi-ncoace; când se apropiau prea mult, unul se oprea, celălalt făcea un ocol mare în jurul lui şi se ducea unde avea treabă. Purtau mănuşi mari albe. Câteodată îşi trăgeau pe cap glugi albe cu găuri în dreptul ochilor. Ridicau damigene pântecoase de sticlă, le goleau conţinutul în nişte hârdaie, amestecau preparatul cu un fel de lopeţi, apoi se duceau şi-l vărsau dintr-o dată pe crupa cailor. Un uşor miros de eter şi fenol se scurgea dinspre dună.

Venea noaptea. Atunci caii se chemau. Simţeau apropierea nopţii când era încă ascunsă în răsăritul cenuşiu. Nechezau uşor, tremurat, înnoroiat, plin de efortul nervilor şi al pieptului, ca ieşit din truda sângelui. Nechezatul ăsta părea plânsul uşor al unei păsări, şi trecea prin noapte de la un cal la altul, spunându-şi ce aveau să-şi spună.

În timpul zilei stăteau cu boturile lipite de scânduri. Unul alb, care fusese văzut de departe, se învârtise pe loc fără oprire. Asta murise primul. Cei doi oameni săpaseră groapa, fiecare dintr-o latură, Mereu departe unul de celălalt.

—Gura! spuse Găină după ce se gândi. Avem şi-aşa destule necazuri. Nu e nevoie să ni le tot spunem mereu.

*

Începură să se teamă de şoproanele goale din cauza poveştii ăsteia de la Secţia a doua.

Reyne se întoarse din permisie. Sosi în plină noapte, spre zori. Străbătuse pe jos tot câmpul, de la tren până în sat. Era beat de oboseală, de întuneric şi de ţuică. Se adăpostise în şură. După două zile se afla printre ceilalţi, cu ochii dilataţi, miraţi; părea că încearcă să caute dincolo de cerul albicios dezlegarea enigmei. Îşi ridicase mâinile grele până la gulerul cămăşii, şi încet sfâşiase totul, liberându-şi gâtul. Rămăsese acolo, foarte tulburat, cu gura căscată: nu mai putea să vorbească.

Îl dădură în grija a doi infirmieri; pentru că se tot zbătea, îl legaseră cu o frânghie de la umeri până la picioare.

— Când eşti aşa, nu-ţi mai dai seama cită forţă ai, spuse Găină.

Îl suiră pe un cărucior şi plecară cu el peste câmp. Unul din cei doi infirmieri era bine cunoscut, cânta din fluier şi când se ciupea de nas

imita vioara şi cânta astfel arii din Tosca.

Seara se întorsese împreună cu celălalt infirmier. Oamenii îi întrebaseră:

— Ei, cum e?

— Cum să fie…

A doua zi, infirmierul care cânta din fluier plecă singur spre duna aceea lungă cu cai. În timpul zilei, căpitanul îl întrebă pe Găină:

— Tu n-ai văzut revolverul meu? Era agăţat acolo.

— Eu? Nu, spuse Găină.

Ciclistul nu mersese pe poteca unde noroiul era până la genunchi, trecuse de-a curmezişul câmpului, pe unde iarba dădea elasticitate drumului.

— Am găsit un om mort, spuse el sosind.

Era infirmierul. Îşi trăsese un glonţ în cap: îl găsiseră culcat pe braţul drept, cu faţa ascunsă în îndoitura cotului şi lângă el revolverul plin de sânge.

Veni şi căpitanul. Îşi luă revolverul, îl şterse cu batista. Seara puse un soldat să-l demonteze şi să-l greseze.

— Pune-i unsoare în şanţ, spuse, acolo se împiedică mereu.

Încercă arma neîncărcată. Butoiul se învârtea, cocoşul lovea; mergea. Îl puse la loc; în toc şi-l atârnă la capul patului.

*

Ciclistul veni iar cu noutăţi. Descălecă.

— Se trece pe poziţie, spuse.

În timpul zilei, agenţii de legătură plecară să recunoască amplasamentele. Li se dădură hrană rece şi un bidon de vin.

Liniile erau departe de sat. Nu luară cu ei armele, ci numai bastoanele de mărşuitori.

Se întoarseră în zori. Căpitanul îi aştepta în faţa uşii. Îmbrăcat în tunică şi încins cu centura, se făcuse frumos în felul lui cel nou: nu se mai rădea, găsise un alt sistem mai practic: îşi tăia barba cu foarfecele. Parcă avea cap de urs. Se mai îngrăşase. Astupa tot cadrul uşii.

Se arătau zorile când Jouras reveni de la prima gardă. Olivier îl auzi mergând de-a lungul potecii Fraternităţii, chiar în faţa tranşeii.

— Ăştia dorm, spuse intrând.

Erau abia în pragul somnului. De câteva clipe tot ce se petrecea afară ajungea la ei cu zgomotele lor, zgomote slabe, nu ca de obicei: tencuială de pământ, ceva moale care trecea prin tranşee ca vântul.

— Cum e? întrebă Olivier.

— E liniște, spuse Jouras. Liniște, liniște, mai repetă el turnându-și suc rece în bidon.

Bău.

— Ai văzut tot? întrebă Camous.

— Faci pe șmecherul cu mine, spuse Jouras. N-am văzut decât împrejurimile: asta-mi ajunge. Eu, unul, îți spun ce am văzut și ce am înțeles. O să fie porcărie mare, ai să vezi.

Ziua era lungă, lungă… Cerul atârna deasupra pământului, mereu lăptos, mereu mai jos. Se obișnuiseră să-și ridice capul deasupra tranșeii. Nu riscau nimic. Nu vedeau altceva decât ondularea Santerrului și, prin văi, regiunea mucegăită de brumă. Se auzea când și când uruitul îndepărtat al aprovizionării, la anumite ore. Atunci, la vremea opacă a amiezii, trecea câte un corb; părea mereu același.

— Și pentru mine? întrebă Jolivet când Găină așeză oala cu supă.

— Nu e decât o scrisoare pentru Chabrand, zise Găină.

— Și eu, reluă Jolivet, îți spun că aștept și eu una. Se împlinesc…

— Ce tot baţi câmpii! spuse Găină. Dacă ar mai fi fost una, ţi-aș fi adus-o. Asta e pentru Chabrand.

— Ia să văd! spuse Jolivet.

— Prostule! suspină încet Găină.

Scoase scrisoarea din buzunarul vestonului.

Jolivet o luă. O ţinu o clipă în mână fără s-o privească, apoi citi adresa:

— Olivier Chabrand… Da, așa e.

În cursul după-amiezii domnea aceeași liniște plăcută; se auzea doar zgomotul continuu al unei picături de apă ce cădea pe trepte printr-o crăpătură a bârnelor.

— Hei! chemă șoptit Jolivet.

Olivier întoarse capul:

— Da…

Jolivet se trase lângă Olivier. Nu se uită la el. Se uita la soldaţii strânși în jurul lumânării, care fredonau un cântec bătrânesc.

— Dă-mi-o puţin, spuse. N-o să citesc tot ce-ţi scrie. Am să citesc doar cuvintele de dragoste.

Olivier duse mâna la buzunar. Dar Jolivet se răzgândi.

— Nu, lasă, păstreaz-o. Până Ia urmă tot o să-mi scrie, târâtura…

Și se duse să se așeze sus pe trepte, profilat pe cadrul rece al zilei cenușii.

Agentul de legătură ieșea în fiecare zi. Se ducea prin dreapta, spre a șaptea. Apoi i se auzea cutia măștii lovin- du-se de bârne: se întorcea.

Într-o seară îi chemă:

— Veniţi puţin, veniţi să vedeţi.

Trebuiau să meargă de-a lungul tranșeii de zuavi, s-o ia prin

cărarea întunecoasă, să traverseze cariera; acolo era. Taluzul se prăvălise de curând. Se vedeau zdrenţe de stofă amestecate cu noroi. Se căscase în marginea carierei o răsuflătoare. Un braţ cu mâna neagră ieşea afară ca un cârlig. Se apropiară. Era o groapă mare plină cu morţi. Înăuntru clipocea ca apa.

În timpul nopţii totdeauna câte unul părăsea pe tăcute garda şi venea la tranşee în faţa intrării.

Asculta sforăitul, respiraţiile, strigătele din somn ale unora. Era ca atunci când ţi-e frig şi te apropii de foc.

În tranşee soldaţii nu dormeau tot timpul; deseori o nelinişte le cuprindea trupurile ca o boală grea.

— Ascultaţi! spuse Jouras, care avea culcuşul în fund.

Era în toiul nopţii. Sus se auzea ceaţa care se freca de pământ.

— Ascultaţi!

Înăuntru stăruia un zgomot regulat, ascuţit ca un ac.

— Tu auzi?

— Aud.

Era cadenţat ca o viaţă, cu un ţel, cu un scop şi bine îndreptată spre acel ţel şi bine întinsă spre acel scop. Se auzea foarte slab, dar umplea toată tranşeia cu sunetele acelea scurte, ascuţite.

— E aici, înăuntru.

— Lumânarea!

— Charles, lumânarea!

— Mişcă-te.

— Scăpărătoarea!

— Scăpărătoarea ta, scăpărătoarea ta!

Frecă scăpărătoarea şi apăru o flacără mică.

În cercul luminii se văzură feţele nemişcate ale oamenilor. Ascultau. Nici nu mai clipeau.

Zgomotul venea de-acolo, din mijlocul lor.

— Aprinde lumânarea!

Găină aprinse lumânarea. Flacăra nu se ridica dreaptă, ci palpita ca o frunză. Privi în jurul lui.

— Ah, spuse, e ceasul!

Ceasul atârna de un cui bătut într-o scândură.

De obicei îl lua cu el când era de gardă.

A doua zi îi spuseră:

— Să nu-ţi uiţi ceasul.

— Nu-l iau, îl las aci, răspunse; frigul îl blochează. După puţin timp, Jouras se sculă, luă ceasul din cui şi îl aşeză pe pământ. Se auzea mult mai puţin.

Era vorba doar de atenţie. La urma urmei, auzeau trecerea timpului chiar când Camous îşi lua ceasul cu el.

— Şi ceasul meu? întrebă Camous.

Privise cuiul şi-şi pipăise buzunarul; cei din tranşee se făceau că dorm.

— Dacă-l prind pe ăla… spuse.

Şi întorcându-le spatele se culcă.

Jouras sta cu ochii deschişi; se scărpina în barbă şi se uita la cui.

În puterea nopţii, cel de la legătură ajunse gâfâind. Îi zgâlţâi brutal prin întuneric.

— Hei, hei! ăi de-aici, în picioare!

Îşi aprinse scăpărătoarea.

— Nu, aşteptaţi, spuse, unde vă e lumânarea?

Încerca să-şi înghită nodul din gât, nu reuşea, mărul lui Adam i se ridica mereu.

— Ce e, frăţioare, ce? ce e?

Reuşi în sfârşit să scuipe.

— Ia spune, întrebă Găină, când înnebuneşti, îţi dai seama, sau cum e?…

Afară o mitralieră ţăcănea domol.

— Cu toate astea, l-am văzut, spuse omul, să-mi cadă mâna! Nu sunt deloc nebun. Uite, era acolo, când vă spui, l-am văzut, am ochi. Sunt obişnuit. N-au să vină să spună mai ştiu eu ce! Dar uite că a trebuit să iasă din groapă. Tocmai treceam pe-acolo adineauri.

… Veneam de la a şaptea. Am ajuns până la colţ. Vedeam chiar întunericul gropii. Era acolo! Atât de bine, că mi-am zis: „Poate e căpitanul”. Ba am şi spus încet: „Domnule căpitan!“ N-a răspuns. Apoi am văzut că era mai slab: ce-l făcea să pară gras era mantaua. I-am văzut bine mantaua, e ca o pelerină de vânător. Aşa că, vedeţi, nu puteţi să ziceţi că nu-i aşa. I-am spus: „Hei!“ şi am întins mâna spre el.

— L-am văzut şi eu o dată, spuse Găină. Ar trebui să astupăm răsuflătoarea aia. Să punem o foaie de cort… E un ofiţer neamţ. Nu-i unul de-ai noştri. Tocmai asta e mai prost.

— Da, spuse Jouras, e adevărat; e un feldwebel, l-am văzut şi noaptea ailaltă. N-am spus nimic. Trecea; m-am tras într-un colţ şi i-am ars una în cap cu patul puştii…

— Nu se poate! zise Găină.

— Ba da, răspunse Jouras.

— Şi atunci?

— Atunci nimic.

Camous sosi ţinând în mină resturi din fostul lui ceas,

— Uite, spuse. Dacă-mi cade cumva în mână putregaiul care a făcut asta, vă promit că o să ne distrăm cinci minute.

Jouras se scula şi zise:

— Eu mă duc.

Îşi privi toţi camarazii pe rând.

— Ei, spuse trecând prin faţa lui Olivier, care sta ghemuit, la revedere, bătrâne.

Şi plecă prin cărarea Fraternităţii.

Seara nu se întoarse. Îi umplură gamela cu supă.

— Pune-i bucata de carne pe capac, spuse Jolivet, nu-i place în zeamă.

În fine, cum tot nu se întorcea, Jolivet împinse carnea în supă şi închise gamela.

— N-o să mai fie decât o supă rece, zise Camous.

— O să i-o încălzim, răspunse Jolivet.

A doua zi trebuiră să spună că Jouras nu mai era.

Gamela lui rămăsese pe masă. O dădură deoparte şi mâncară alături. Lipiră o lumânare pe capac.

Până la urmă Jolivet aruncă afară gamela pentru că supa mirosea a acru şi bucata de carne prinsese mucegai.

Au avut mult de lucru la *Disenterie*. Terenul acela era un lac de noroi format în groapa unei mine explodate.

Îi ducea într-o împrejmuire de sârmă ghimpată şi ţăruşi. Încrucişau capre de lemn cu sârmă ghimpată şi le înfăşurau ca pe arici. Erau aci într-un fel de exerciţii, chiar în faţa lacului de noroi şi tot în faţă aveau o bună parte a câmpului pustiu care se întâlnea cu cerul.

Camous se opri din lucru. Privea undeva în depărtare. Spuse:

— Aia, acolo, e o pădure.

Era un joc al umbrei care, chiar acum, în plină zi, se plimba prin faţa ochilor lor.

— E o pădure!

Şi ochii lui tulburaţi se albăstreau ca plini de un cer pe care numai el îl privea.

— Nu-ţi dai seama că am putea fi acolo, gata să punem laţuri puilor de căprioare?

În sârma ghimpată degetele lui încercau un nod savant, de meşter braconier.

— Dacă aş avea fir alunecos, bine întins, ţi-aş face nişte laţuri care ar ţine şi un om.

— Arată-mi, spuse Jolivet, mă duc să-ţi caut.

— Vezi, îi arătă Camous, întorci aşa, faci şiretul ca la pantofi, fără să strângi, bagi capătul prin nod şi tragi. Uite.

— Şi spui că asta ar ţine un om?

— Cu firul ăsta de opt şi jumătate ar ţine chiar doi, nu unul.

Acuma toţi vedeau pădurea. Se apropia de ei, gata să le mângâie obrajii cu frunzele.

— Sunt pini, spuse Oii vier.

— Eşti nebun, i-o întoarse Camous, pini? Sunt fagi. Verdele ăla,

bătrâne, verdele greu doar în făget se ridică deasupra pământului. Nu încerca, ştii, în materie de păduri şi de miros de păduri e greu să mă întreci!

Găină ridică ochii şi privi pădurea. Dispăruse. Cerul era lăptos.

— Ciuperci, spuse el, pe jar, cu pătrunjel şi cu unt.

— Oh, da, oftă Camous.

Dar deodată, clănţănind din dinţi, întrerupse cuvântul început: seara, aşezată pe marginea gropii, îi privea cu ochii ei mari de umbră.

Se aflau acolo, laolaltă, pădurea tuturor copacilor, fluviile domoale şi sălbatice, câmpiile întinse, cu tufe şi boschete, şi clopotniţe negre în spatele mestecenilor; turme; cârduri de coline; se vedea şi un taur mare alb şi cel care-l zărea primul făcea gestul de a-i mişca talanga ca şi cum ar fi venit la târg cu un mascul frumos de reproducere.

Nălucirile le aduceau cu ei în tranşee, fişâind în jurul lor ca bruma groasă, şi totul nu era decât un omagiu adus vieţii de altădată.

— Cum face un pui de căprioară prins? întrebă Jolivet.

— Bagă capul, spuse Camous, trage… Atunci firul strânge gâtlejul. Îşi răsuceşte capul, se zbate: cu cât se suceşte, cu cât trage, cu atât se strânge. E aşa, şi Camous îşi lăsă capul într-o parte scoţând toată limba.

— Aşa e, şi pe urmă gura plină de bale.

— Dar oamenii? întrebă Jolivet.

— La fel, răspunse Camous.

Caporalul Maimon şi Găină cântau. Olivier se uita la ei. Jolivet lustruia un bănuţ ca să-şi facă un capac la scăpărătoare. Camous era în fund, în umbră.

— Jolivet, strigă el, animalelor alea de care-ţi spuneam le trebuie toată noaptea ca să poată muri; toată noaptea ca să se sucească şi să facă bale şi să muşte pământul cu furie. Pe dinăuntru plămânii li se înnegresc.

— Nu mă interesează, spuse Jolivet.

— Îţi spun eu, zise Camous.

Soldaţii cântau domol.

— Şi pentru oameni e la fel, mai spuse Camous.

Jolivet îşi lustruia bănuţul.

— Auzi?

— Aud. Şi ce?

— Eşti ultimul dintre ticăloşi, îi zvârli Camous şi se auzi patul scârţâind. Se scula.

— Ei! spuse caporalul. Fără gălăgie! Dacă vreţi să vă certaţi, ieşiţi afară, lăsaţi-i în pace pe cei care stau liniştiţi.

— E un ticălos! strigă Camous, ultimul dintre ticăloşi. M-a pus să-i

fac un laţ de sârmă pentru prins oameni. Da, şi apoi mi-a spus: „Dă-l încoace — şi l-a pus sub caprele de sârmă ghimpată, şi pe urmă o s-o pună în câmpul părăginit, acolo în faţă. În ea o să se prindă un om, şi o să-l înhaţe, şi omul ăsta o să fie sugrumat de sârmă. O să stea poate toată noaptea să facă bale şi să muşte pământul şi să aştepte moartea, şi o să moară acolo, prins în sârmă pe care am înnodat-o cu degetele mele. Un om! Nu!

— Ce tot spune? întrebă Găină.

— Aşa e! zise Camous.

Gâfâia ca un taur.

Jolivet fluieră fără să răspundă.

Caporalul se sculă în picioare.

— Jolivet, te întreb…

— Poate să fie adevărat, răspunse acesta.

— Mie spune-mi: da sau nu?

— Da, spuse el, şi ce?

— Îţi rup gura! strigă Camous.

— Jolivet, zise caporalul, te duci şi iei sârmă aia nu- maidecât, auzi? Dacă nu te duci, te scot din tranşee şi te strâng de gât…

Urmă un moment de tăcere. Se auzea pâlpâind flacăra luminării. Jolivet îi privi. Avea ochii mari, trişti şi blânzi.

— Du-te, îi spuse încet Olivier.

Simţise pe piele fâşâitul scrisorii Madeleinei, plină de cuvintele ei de linişte, pâinea bună a dragostei, „dragul meu frumos” şi „te iubesc”…

— … Du-te!

Jolivet se ridică şi ieşi.

— Hai să cântăm, spuse caporalul. Dacă te gândeşti, ar putea să fie prins unul de-ai noştri, continuă el după un moment.

— Tot atât de bine ai noştri ca şi ceilalţi, acelaşi lucru, întări Găină.

Căpitanul veni să-i caute pe Olivier şi pe Găină. Se apropie de intrarea tranşeii şi fluieră. Găină, care omora păduchi în cusăturile pantalonilor, se îmbrăcă şi urcă. După puţin strigă:

— Chabrand!

— Uite, le spuse căpitanul, te vreau pe tine şi pe tine; în toate nopţile de gardă la uşa mea. Cu schimbul. Scutiţi de linia întâi, de corvezi, de tăiat lemne, de supă, de latrină, de orice.

Făcu un gest cu braţul galonat, care însemna liniştea perfectă pentru viaţa ce-o vor duce.

Olivier fu primul care se întoarse din gardă.

— E timpul!

Găină scria ceva la lumina lumânării. Ceilalţi dormeau.

— Cum e afară?
— Întuneric.
— E frig?
— Ia-ţi pătura.

— Ce beznă! spuse Găină când ajunse în pragul tranşeii. Îşi lovi casca de bârne.

Lumânarea se topise până la fierul de care era lipită. Picura ceara pe mantaua părăsită, rămasă pe locul gol ai lui Jouras. Maimon nu sforăia. În noaptea asta nu era zgomot, numai plici-plici-ul mai grăbit al apei care se strecura prin crăpătura lemnelor.

Toţi dormeau, stăpâni pe somnul lor.

Olivier se întinse sub pătură, rămase un timp nemişcat să se încălzească, apoi căută căldura, mişcând uşor din umeri. Închise ochii.

Un pas pe scările tranşeii.

„Se întoarce? S-a şi făcut ora? S-o fi făcut patru, sau ce?“

Se uită la lumânare. Pâlpâia pe sfârşite. Nu era pasul lui Găină, nici al vreunuia de-ai lor… un pas străin, care căuta treptele. Omul spunea încet:

— Hei, voi, acolo!

Trebuie că avea braţele date în lături, că le freca de bârne, pipăind.

Apăru, aplecat, prea mare pentru deschizătura de pă- mânt. Se îndreptă. Lumânarea îşi întinse flăcăruia spre aerul pe care îl aducea.

Regotaz!

Era Regotaz!

Cald, limpede şi solid, cu mâinile lui bune care acuma, groase şi mari, linişteau pâlpâirea lumânării.

Olivier se ridică în cot.

Atunci, şi mâneca aia a mantalei, înţepenită de sângele omului, şi bucăţica de creier lipită de căptuşeală la încheietura cotului, pe care o smulsese şi o aruncase în noroi, dezgustul ăla ce-l simţea încă în degete ştiind că a atins creierul ieşit din ţeasta lui Regotaz?

— Oh, iată! făcu Regotaz încet, privind spre cei ce dormeau.

— Vai! şopti Olivier.

— Ah, eşti aici?

Se apropie. Lumânarea prinse a îmbrăţişa cu pale lungi de lumină formele lui de om corpolent.

— Eşti aici? mai spuse el, te căutam.

Îl pipăi prin pătură.

— Eşti aici?

Îşi lăsă mâna grea pe picioarele lui.

— … E multă vreme de când te caut.

Olivier îşi sprijini cotul în zăbrelele patului.

— Nu te ridica, îl opri Regotaz.

— Şi atunci cum?... Cum se face că vii acuma? zise Olivier. Spune-mi, unde eşti? Tot acolo?

În fund caporalul suspină lung în somn şi-şi mişcă, picioarele.

Regotaz rămase cu un cuvânt pe buze.

— Ei dorm! Şi eu am vorbit prea tare!

— Nu, dar…

— Uite…

Se aplecă peste Olivier. Stătea cu spatele la lumânare. I se vedeau însă ochii şi barba şi totul era ca iluminat, pentru că în adâncul bărbii lucea lumina dulce a gurii sale umede.

— Vroiam să-ţi aduc asta.

Se scotoci. Scoase din buzunar ceva care pârâia.

Era un con de brad.

— Vroiam să-ţi aduc asta. De mult mă gândeam la ea.. Migdalele sunt bune. Sunt şi nucşoare. Ştiu să le aleg. Dar mi-am spus: „Asta sigur o să-i facă plăcere". Şi apoi, în zgomotul şi în adâncul zgomotului ăstuia, ia ascultă…

Braţul i se dezdoi încet: se apropie de urechea lui Olivier şi făcu să pârâie conul de brad.

— Auzi: pomul, veveriţa! Ascultă zgomotul…

Olivier nu mai respira. Asculta. Pătrundea în el ca un pârâu, cu toate sclipirile, clocotea în inima lui pădurea. Avea pământ pe buze; vântul îi trecea prin cap.

— Cum ai…? spuse Olivier. M-am gândit la asta acuma câteva zile; o poftă… Cum? L-ai primit în pachet?

— L-am luat din pom.

— Vii din permisie?

Trupul lui Regotaz tremura uşor ca un fum.

— Eşti beat? îl întrebă încet Olivier.

Gura umedă lucea în adâncul bărbii. Lumânarea sfîrâi pe fier. Regotaz ridică încet mâna, ca să facă să oprească zgomotul; urmă o linişte apăsătoare.

— Vroiam să-ţi aduc şi un pui de şarpe, dar mi-era teamă să nu te sperii.

— Ce? întrebă Olivier. Vroia să spună: Repetă!

Auzise, dar simţea nevoia să mai audă o dată mai clar.

Dar Regotaz continuă. Vorbea monoton, egal şi fără dorinţa de a convinge.

— Şi şopârla care se strecura prin iarbă în arie, lângă tăvălugul de grâu; o şopârlă abia ieşită din ou, verde, cu picături de apă pe toţi solzii, şi apoi violetele, şi tot întunericul de sub iarbă, acolo unde e ascunsă violeta. Şi puiul de şarpe, ăla care înota prin mijlocul pârâului. Ai fi zis că-i o pasăre a apei, cu gâtul ridicat şi cu mânia neînsemnată a puiului de şarpe. L-am apucat de la mijloc. Plesnea din amândouă părţile împrejurul braţului.

— Regotaz! Regotaz! strigă Olivier gâtuit; şi eu am făcut asta în pârâul nostru. Am prins şarpele. Era acolo ca o pasăre. Parcă dădea din aripi tot învârtindu-şi coada verde. Am făcut asta. Regotaz! Dar, dar…

Regotaz îl apăsa cu mâna pe picior.

Olivier îşi drese glasul.

— Dar unde eşti tu acuma, la a şaptea?

— La a şaptea, repetă Regotaz.

— Vii din vale?

— Din vale.

— E mult de când nu te-am mai văzut.

— E cam mult de când voiam să te văd.

Vocea lui Regotaz se auzea tot ca un abur, ca un foşnet uşor al fumului gros de lemn ud când trece printre frunze.

—Cam mult de când vroiam… Am venit după tine ca după mesteceni. „Da“, răspundeam. „Oh, Regotaz!“ spuneau. „Da, sunt aici, bătrâne. Ce vrei? Sunt aici, bătrâne!

— Regotaz, Regotaz, Emile!

— Atunci am spus: „Vin“ şi am venit după tine. Iată!

Îşi trecu mâna grea de-a lungul piciorului lui Olivier.

— Da, dar şarpele, spuse brusc Olivier, şarpele, şo- pârla, violeta, conul de brad? Eşti beat sau nebun, sau nu ştiu… Acuma e iarnă!

(Olivier atinse uşor mâna asta bună, plină de milă şi de pricepere.)

— Atunci?

— Atunci? făcu Regotaz mirat şi oarecum cu un aer întrebător în glas.

Ridică iar mâna stângă, părând că vrea să facă să tacă lumânarea, să tacă întreaga omenire, – gestul lui răspân- dea o linişte desfăşurată până în adâncul adâncului nopţii.

— Tot mai ai batista aia mică parfumată cu lavandă? întrebă. Tot mai ai scrisoarea aia în care îţi spune: „Frumosul meu odor, frumosul meu drag, blândul meu bărbat?…“

— Da, spuse Olivier, da, o am: am batista, am scrisoarea, aici…

Îşi atinse buzunarul cămăşii, în dreptul inimii. Era plin de blândeţe, şi de linişte, şi de speranţă, ca atunci când respiri vântul de mai.

O pală de vânt trecu pe afară, aducând cu el ploaie.

„Dar, dar… El e mort“ – gândi deodată Olivier.

— Ce-are-a face? spuse tare gura luminoasă a lui Regotaz.

Începuse să se retragă de-a-ndaratelea; mâna lui nu mai apăsa, acum se călăuzea cu braţele întinse în cruce. Olivier privea mereu gura aceea din barbă cu umezeala ei de bunătate. O clipă o pierdu din ochi. O căută. Clipi. Se afla în acelaşi loc: era raza lumânării reflectată pe un bidon gol.

Găină intră, Olivier era încă rezemat în cot privind reflexul lucitor.

— Chabrand!

— Da.

— Vino. Ai să auzi, ai să vezi, vino!

Olivier dădu pătura la o parte.

— Eu, spuse el, eu, ce mi s-a-ntâmplat, dragul meu… Aici, acuma, aici înăuntru…

— Vino repede, îi spuse Găină, ai să-mi spui pe urmă.

Întunericul era atât de compact, că aveai senzaţia că te loveşti de el.

— Ah, prietene! spuse iar Olivier. Ah! dacă ai şti…

— Ai să vezi, spuse iar Găină.

Pipăia peretele din dreapta.

— E acolo; scoate-ţi casca. Nu face gălăgie, intră şi ascultă.

Un mic palier acoperit, apoi scara ce cobora spre căpitan. O pată de lumină palidă tremura pe fundul apei. Se auzea cineva care vorbea încet.

— Cu cine e? şopti Olivier.

— Ascultă.

De sus se vedeau picioarele unei mese, şi de sub ea picioarele căpitanului. Trebuie că era aşezat pe scaunul lui de lemn, cu spatele sprijinit de rezemătoare, cu picioarele întinse, cu braţele nemişcate, atârnând în lături. Vocea crescu.

— … Nu, fata mea, coşi pe dos, faci tighel alături: faci un sul. De fiecare dată îmi spui: „Ăsta e un sul“. De-aia îţi explic.

În umbră cei doi oameni îşi ţineau răsuflarea.

— … Fă lampa mică. Totdeauna filează. E tocit ghiventul. Fitilul se ridică singur. Dacă treci mâine prin Strada Nouă, du-o la Blaise.

Găină strânse braţul lui Olivier. Se lipi de el.

— Eşti aici? Ascultă bine…

Căpitanul îşi mişcă picioarele. Îl auziră ciocănind cu degetele în masă şi zgâriind uşor lemnul.

— Uită-te la pisica asta, continuă căpitanul, ce jucăuşă e. Priveşte, fata mea, ai destul timp să-ţi prăpădeşti ochii cosind. Uite, hop! vezi?

Se opri din râs şi din ciocănit.

— Fetiţo, n-ai lăsat-o pe Isabelle să se joace astăzi în curte. Tuşea puţin. Am întrebat-o: „Te doare?“

Urmă o linişte apăsătoare.

— Are ochii tăi, spuse el; părul e al meu. Barba, gura, ale mele; fruntea e fruntea ta. O să aibă statura mea, se vede. Îşi mişcă braţele ca tine, are picioarele mele, lungi, Sunt mâinile mele. Mititico! Fata mea! lasă tighelul ăla! Vino, nevestico; vino, vino, draga mea.

— E singur, şopti Găină.

Se culcară unul lângă altul în adăpostul de gardă de lângă uşă. Găină clănţănea din dinţi.

— Ţi-e frig? întrebă Olivier.

— Nu, e mai mult decât pot să îndur. Tu ce vroiai să-mi spui adineauri, ce s-a-ntâmplat?

— Asta era, spuse Olivier, acelaşi lucru. Acelaşi lucru, ca şi ăsta cu căpitanul.

Zorii încercau să alunece alburii, între noaptea adâncă şi vârful cotei 34.

Acuma se vedea bine. Totul apărea în lumina zilei şi pământul vânzolit şi Santarre-ul întins, turtit sub greutatea cerului. Îl auziră pe căpitan urcând. Apăru în uşă îndoit. Se îndreptă. Îşi pusese şuba de piele de oaie cu blana pe dinafară. Într-o mână avea un briceag mare. În cealaltă ţinea de burtă un hering fără cap din care curgeau lapţii.

— Bună ziua, zise mestecând.

Căută cu degetele în fundul gurii un os lung, curbat.

Ştiură dintr-o dată unde erau ceilalţi. Santerre-ul întins, ceaţa şi orizontul pe care şi-l închipuiau fără margini, dincolo de ceaţă, nu explicau prea multe în privinţa asta.

Continua să fie linişte: două lătrături de mitralieră şi un obuz tras de departe veneau pe sus şi se duceau. Era mereu linişte, linişte, cum spusese Jouras când venise de la primul schimb de gardă.

Şi deodată îşi dădură seama unde erau ceilalţi. Spre seară prin ceaţă bătea vântul. De câtva timp se auzeau zgomote, zgomote de paşi prin noroi, o tropăială în noroi şi pe pământ, dar nu luară în seamă, prinşi de treburile obişnuite ale vieţii ăsteia risipite şi care acuma, în linişte, trecea o dată cu minutele zilei. Brusc însă vântul împrăştie ceaţa şi-n jur se văzu întinderea mare şi goală a câmpului.

— Ia priviţi, veniţi să vedeţi! strigă caporalul.

Se uitară pe deasupra tranşeii. Acolo, la vreo sută de metri, îi văzură. Fugeau; vântul îi descumpănise. Dintr-o parte ieşeau din ceaţă, şi din cealaltă reintrau. Defilau în plin câmp pe deasupra tranşeii. Surprinşi de vânt, se aplecau şi fugeau ţinându-şi puştile ca pe toiege şi din când în când, în linia întunecată a turmei lor, se zărea faţa palidă a câte unuia care privea încoace.

— Măcar dacă obuzierul…

Se uitară în direcţia artileriei de tranşee. Pe amplasamentul tunurilor de tranşee se vedeau ieşind din pământ capetele artileriştilor. Se uitau şi ei.

Olivier ridică mâna şi o mişcă încet de sus în jos, parc-ar fi vrut să le spună: „Atenţie! Staţi liniştiţi!“

Sergentul îi făcu semn drept răspuns: „Nicio grijă…“

*

— Da, voluntar, spuse Jolivet.

Vedeai atâta nefericire în ochii lui! I se imprimase pe faţă, îi săpase cute lungi – de sub ochi până la gură.

De atunci făcea singur de gardă la un punct mai înaintat, într-o groapă, în faţa sârmelor ghimpate. Se ghemuia înăuntru; nu se ridica peste margine; ceaţa astupa groapa ca o piatră mare, dreaptă, şi în felul acesta Jolivet dispăruse din mijlocul camarazilor.

— Pentru că nu mai primeşte scrisori, spunea Găină.

Olivier îşi amintea de acel Jolivet de la întăriri, de omul nou şi ca fel de-a fi şi cum arăta, cu obrajii bucălaţi, cu un uşor şi luminos surâs glumeţ înflorit de dinţii lui albi şi frumoşi…

Într-o dimineaţă, cum sta acolo ghemuit în noroi, auzi:

— Domnule! Domnule!

O biată figură de om încremenise, lipit de marginea gropii lui. Jolivet îşi luă arma.

— Camarad! strigă omul din toată puterea trupului lui prăpădit, – cu atâta forţă, încât după strigătul ăsta rămase ca sfârşit, cu gura deschisă, cu ochii închişi, mai alb decât ceaţa, mai alb decât spuma salivei ce i se scurgea din gură.

— Hei! Omule! spuse Jolivet.

Îl apucă de gulerul vestonului şi-l trase spre el. Omul se ajuta cu genunchiul şi cu cotul. Căzu în groapă. Trei gloanţe de mitralieră şuierară chiar din direcţia de unde venise.

— Stai aici, spuse Jolivet, culcă-te.

Îi tot făcea semne cu mâna. Celălalt se culcă în fundul gropii cu gura la pământ. Îşi sucise capul într-o parte şi se uita la omul mare, negricios care pândea în faţă, cu o mână pe chiulasa puştii.

Mitraliera se oprise. Reîncepu, căutând prin ceaţă în altă direcţie.

— Ridică-te, spuse Jolivet.

Se ridică întâi el, ca să-i arate că nu-i pericol. Ţinea puşca de la mijloe ca pe-un ciomag.

— Ridică-te!

Era un om slab, prea mic pentru îmbrăcămintea greoaie, cu gâtul ca un creion în mijlocul gulerului, iar mânecile lungi îi atârnau din umeri. Cât despre faţa lui, Jolivet putea să-şi privească propria faţă, cu nenorocirea revărsându-i-se din ochi ca o flacără de lampă, şi cu urme lungi de gheare pe pielea obrajilor. Omul îşi scoase casca; îi rămăsese în jurul frunţii o dungă roşie ca rănile de spini.

— Oh, omule! spuse Jolivet.

— Oh, domnule! spuse celălalt, cu un vag surâs în care se dărui cu totul, repede-repede, pentru a reveni nu- maidecât în îngrijorarea lui.

— Treci, am să te duc la căpitan.

Jolivet îi făcu semn cu mâna. Prizonierul merse înaintea lui. Întorcea capul când şi când, să-l întrebe din ochi.

— Da, drept înainte, făcea Jolivet, şi în sinea lui se gândea: „Putoarea, putoarea, să nu-mi scrie! mai mult de-o lună, putoarea! Grozavă câinoşenie!“

— Aşteaptă.

Jolivet se aplecă deasupra scării. Jos nu era decât pata de lumină gălbuie a lumânării. Strigă:

— Domnule căpitan!

Se auzi un scârţâit lung de lemn, apoi un mormăit.

„Nu pare în apele lui“, se gândi Jolivet. „Am făcut rău că l-am adus…“

— E un prizonier aici, domnule căpitan.

— Adu-l încoace, se auzi mormăind de jos.

„Da, rău am făcut“, se gândi Jolivet.

— Hei, băiete! spuse încet. Coborâm.

De cum ajunse jos, prizonierul se înţepeni, ca spân- zurat de un zbilţ, cu gâtul întins, barba în sus, corpul de lemn, degetele crispate pe marginea pulpelor.

Înăuntru nu se vedea nimic decât o grămadă mare întunecată pe scaunul de lemn.

Căpitanul se ridică lovind scaunul. Venea.

Fără să mişte capul, întorcând doar ochii, prizonierul se uită la Jolivet şi, în această sărmană privire, în această gaură de apă albastră-murdară, se văzu deodată totul: se văzu marea descumpănire din sufletul lui, sfâşierea, suferinţa morală, inima strivită: nevasta mea, copiii mei, carnea mea, bucuria mea, lumea, viaţa. Domnilor, nu omorâţi, nu omorâţi, domnilor!…

Jolivet strânse ţeava puştii. Se uită la căpitan.

„Dacă-l atinge, gândi el, dacă are ghinionul să-l atingă, îl trăsnesc în mutră cu patul puştii.”

Căpitanul feri masa cu corpul.

„Dacă-l atinge, îl omor”, îşi spunea mereu Jolivet.

Patul puştii se ridică de la pământ.

Totul se petrecu foarte repede: căpitanul luă mâna prizonierului în ale lui şi o bătu uşor.

I se vedea faţa frumoasă, luminată de un râs larg, fără zgomot.

CĂPRIOARA ȘI-A LĂSAT PUIUL
FIINDCĂ NU ERA DELOC IARBĂ …

Se împliniseră opt zile de când dăinuia situaţia asta.

Julia intră în bucătărie; obloanele închise, înăuntru nimeni; supa fierbea în oala acoperită; parcă n-ar fi nimeni, dar, după o clipă, cum sta aşa nemişcată, auzi pe lângă clocotul supei un suspin înăbuşit; Madeleine plângea.

Opt zile! Fata avea obrajii învineţiţi şi atât de umflaţi, că de-abia i se mai vedeau ochii. Când era copil, avea faţa plină de pistrui; apoi a apărut pielea aceea a bucuriei, a tinereţii, delicată, oacheşă ca o piele de caisă; şi acum, iată că îi reveneau pistruii pe frunte şi-n jurul ochilor.

„Ce are fata asta?“

Julia se duse la fereastră şi deschise obloanele. Madeleine sta îngenuncheată lângă masă, cu braţul îndoit pe spanac, lângă paharele ce trebuiau să fie şterse; îşi ascunsese faţa în îndoitura cotului şi plângea.

— Oh, Madelon! zise Julia.

Îşi puse mâna larg deschisă, răcoroasă ca o frunză, pe capul Madeleinei. O mângâie îndelung cu degetele răsfirate.

— Ce ai, Deleine, spune-mi, ştii că mie poţi să-mi spui tot… De când…

Între degete simţea toată pielea capului cum tremura şi pârâia, – prea umflată de atâta plâns. Cu mâna dreaptă Madeleine îmbrăţişă piciorul Juliei, şi Julia continuă s-o mângâie pe păr.

— Tata! spuse deodată Julia sărind şi smulgându-se din îmbrăţişare.

Madeleine se ridică şi simulă că şterge paharele cu cârpa din cui. Înainte de asta, o privise lung pe Julia, cu ochii împovăraţi şi copleşiţi de durere.

Tatăl nu intră. Se aşeză pe banca din faţa ferestrei deschise. Sta de vorbă cu Taiste Martin.

— Era bolnavă, povestea Taiste. Vărsa. N-a fost grasă niciodată. Vine doctorul, se uită la ea, o pipăie… Ea dă ochii peste cap. O pipăie pe pântec cu latul palmei. Mă uitam şi eu şi-mi spuneam: „Ia te uită, s-a îngrăşat!“ „Nu-i nimic, zice doctorul; n-aveţi decât să-i pregătiţi leagănul.“ Parcă m-a lovit cu leuca-n cap. „Are şaisprezece ani“, am bâiguit. Şi atunci el mi-a răspuns: „Crezi că şaisprezece nu-i destul? Dovadă…” E cu băiatul lui Michonne. Noroc că n-a plecat încă. E băiat cumsecade, că dacă n-ar fi aşa, m-ar trage pe sfoară. Aşa că m-am dus şi le-am spus…

Madeleine puse paharul pe masă fără să se uite, întin- zând mâna prin spate, apoi n-o mai ţinură picioarele, alunecă de-a lungul

peretelui şi obrazul i se zgârie de tencuială.

— Delon! Delon! gemu încet Julia aplecată deasupra ei.

În seara aceea Julia intră în camera Madeleinei. Fata sta în faţa oglinzii, cu cămaşa ridicată, privindu-şi pântecul. Şi-o trase în jos şi izbucni într-un hohot puternic de plâns.

— Şşt! făcu Julia cu un deget pe buze.

Apoi:

— Culcă-te, Madeleine, am să-ţi aduc ceva.

O auzi apoi cotrobăind în camera de jos, cu mâini dibace prin dulapuri, când şi când oprind zăngănitul unei sticle sau al unei cutii. Madeleine, care cunoştea rostul casei, ştia că luase lampa de spirt, sticla cu ţuică bătrână şi cutia aia mică de zinc pe care Julia o ascunsese în fundul dulapului spunându-i: „Să nu te atingi niciodată de asta, e ceva pentru şobolani“.

Apoi Julia luase satârul, tocase ceva, fără să facă prea mult zgomot. Rupse nişte cârpe. După aceea se scurse un timp mai lung în care domni liniştea. Nu se mai auzea nimic decât din fundul coridorului respiraţia agitată a tatălui care, pentru că sforăise prea tare, se speriase.

— Ţine, spuse Julia când se întoarse, dar aşteaptă, pune lumânarea în spatele mesei de la pat. Dacă se deşteaptă tata, să nu vadă lumină.

Pe mâna stângă întinsă Julia aducea o cataplasmă mare verde. Sticla de ţuică o ţinea sub braţ; prinsese cu arătătorul drept o ceaşcă aburindă, plină-ochi cu un ceai tare. În restul mâinii drepte strângea tubul cu pilule.

— Aşteaptă.

Puse cataplasma pe marmura scrinului şi-şi eliberă mâinile.

— Uite, mai întâi trebuie să pui asta chiar pe mijloc, încinsă cu o cârpă, aşa, foarte caldă. Dacă te pişcă puţin, să rabzi. Dezveleşte-te, am să ţi-o aşez eu.

Cataplasma o simţi grea şi fierbinte, şi numaidecât începu să ardă cu acidul ei partea cea mai gingaşă a corpului. Madeleine strângea din dinţi şi respira ca un animal care suferă. Capul i se răsturnă spre spate pe pernă.

— Aşa, spuse Julia, o să treacă.

Adormită, bătrâna casă pârâia surd în jurul celor două femei. Plângea un miel în staul. Iapa bătea uşor din picior, probabil că mânzul o muşca în timp ce sugea.

— Acuma bea.

Julia ridică pe braţ capul Madeleinei; îi apropie de buze ceaşca mirosind a moloră, anason, absint şi ciumărea groaznică, umbra neagră a pământului.

În fundul ceaiului pe care-l vântura cu linguriţa era umbra neagră a pământului şi tot mirosul de molură se contopea deodată cu aburul întunecat al acestei infuzii de secară încinsă.

— Bea, forţează-te, forţează-ţi gura, forţează-ţi gâtlejul. Trebuie să faci un efort, Madeleine.

Jos, o oaie îşi tremura behăitul dulce către mielul ei

Madeleine sughiţă ca pentru a vomita.

Julia îi astupă gura cu mâna.

— Forţează-te, Delon, forţează-te. Fă în aşa fel să intre tot în stomac, asta îţi trebuie, forţează-te.

— Nu! se zbătea sărmanul cap pe pernă.

— Strânge gura, n-o deschide, forţează-te.

Un val, venit de jos din pântec, scutură pieptul fetei, îşi strânse dinţii. Strănută o dată puternic; ceaiul îi ieşi pe nas o dată cu două dâre vâscoase.

Julia o şterse cu dosul mâinii.

— Desigur, spuse ea, nu e firesc, e contra naturii. Aşa că trebuie să te forţezi, asta e, Madeleine, ce să faci împotriva timpurilor astea? Forţează-te, eşti femeie.

Madeleine luă ceaiul în gură şi, cu o mişcare largă a capului, îl înghiţi.

— Julia! se auzi o voce de bărbat pe coridor.

Julia nu răspunse. Suflă în lumânare.

Era tatăl. Îl auziră venind pe coridor cu picioarele goale. Atinse uşa Juliei. Strigă încet:

— Julia!

— N-ai teamă, spuse încet Julia.

Bătrânul veni: puse mâna pe clanţa uşii. Deschise.

— Madeleine!

În întuneric Julia imită respiraţia lungă şi înceată a uneia care doarme liniştit.

Tatăl ascultă, închise uşa şi plecă.

După un moment Julia, pe pipăite, căută sfeşnicul. Aprinse lumânarea.

Madeleine era în pat, cu ochii închişi. Vărsase tot ce avusese în ea. Cămaşa, pătată peste tot, sânul murdar de ceai şi în colţul buzei atârna puţină spumă vineţie.

— Am să te schimb, spuse Julia. Ai înghiţit totuşi ceva.

O dezbrăcă de tot; îi privi pântecul care începuse să se rotunjească, întins, plin de viaţă.

— Aşa, acuma eşti curată, are să meargă. Culcă-te, draga mea, culcă-te. Dă-te mai încolo, am să mă culc cu tine, te păzesc, nu-ţi fie teamă, o să facem să treacă, hai…

DRAGOSTEA MEA!

Jéróme şovăia în prag.

— Julia, spuse, vino să vezi cine e ăla care se apropie de drum.

Juliei îi zvâcni inima.

Madeleine rămase cu acul în aer şi, palidă, jilavă ca o creangă cojită deodată, gemu surd de parcă ar fi primit o lovitură în grumaz. „Joseph!“ Julia se uită şi spuse:

— Nu!

Venea unul în cârje. Îi lipsea un picior.

— Hei! Cei din casă! strigă omul râzând.

Îl recunoscură după voce şi după râs.

— E Casimir!

— Pune cafeaua pe sobă, spuse tatăl.

Îl poftiră înăuntru; îl îndemnară să se aşeze. Julia spuse:

— Să te-ajut? şi întinse mâinile spre cârje.

— Sunt obişnuit, răspunse Casimir.

Se îngrăşase, era gras şi palid; umflat de o grăsime albicioasă şi puhavă. Ochii îi erau aproape ascunşi în grăsimea asta.

A fost cu *Ce mai e nou* şi dintr-o parte şi din cealaltă şi Casimir îl bătu pe pulpe pe tata Jéróme, şi Jéróme vru să-l bată şi el, dar se abţinu, de teamă să nu-l bată pe piciorul care lipsea. N-ar fi fost

politicos.

— Hei, Julia, zise Casimir, apropie-te, stai numai lângă sobă. Apropie-te, că am veşti de la omul tău.

— Îţi fac cafeaua.

— Ah, ce cafea? vino aici, să-ţi spun despre omul tău, ştii că îi e dor… „Du-te s-o vezi pe Julia“, mi-a spus. Şi în dimineaţa când am plecat a ieşit la fereastră şi mi-a strigat: „Du-te s-o vezi!“

— Cum îi e? întrebă Julia.

— Bine. Braţul nu mai supurează: mi-a arătat; doar o steluţă mică. O să se vindece. De azi într-o lună va fi acasă. Eu, câteodată, trec prin bucătării, pentru că acolo pui să mă ridice cu cablul de la cămară. Înţelegi, el e la al treilea, eu jos, la parter, şi e greu să urc pe scară cu piciorul ăsta prost. Mă duc la bucătărie, îi spun sorei: „Soră, ridică-mă ca pe carne“; ea râde şi-mi spune: „Tot aşa o să rămâi. Hai, aşează-te.“ E o cuşcă mare cât masa. Mă înghesui înăuntru. „Eşti gata?“ „Sunt“. Şi ea apasă pe buton şi eu urc până la al treilea. „Hei, Casimir!“ – mă întâmpină. Eu mă aşez lângă patul lui şi atunci trebuie că sughiţi. Vorbim de tine, despre tata şi pe urmă despre pă- mânt şi apoi despre Madeleine. Da’ unde e Madeleine?

— Sunt aici, zise Madeleine fără să ridice ochii de pe cusătură.

Prin uşa deschisă se auzea din câmp cavalcada iepei zburdând cu mânzul după ea; văzură mânzul cum se sălta spre soare şi cum ţâşnea atât de sus că după aceea părea atât de mirat că-şi adulmeca picioarele.

— Când o să mă duc îndărăt, spuse Casimir, au să-mi încerce un picior de fier cu încheietură la genunchi. Să ştiţi că arată ca unul adevărat.

— Va să zică, întrebă Jéróme, e sănătos?

— Sănătos? Ca mine, răspunse Casimir; ca mine.

Julia se uită la omul ăsta palid şi moale. Casimir pierduse rumeneala oamenilor care stau în soare; mâinile, palide şi grase, erau ca ale celor care i-au învăţat să mă- nânce supă, lăsându-le numai grija de a deschide gura, şi care se îngraşă stând pe scaune, ca sacii. Ce plugar bun fusese înainte! îşi amintea Julia; uscăţiv şi aspru ca o plantă viguroasă.

— Bine hrănit, spuse Casimir. La zece, două feluri, seara două feluri şi supa, şi pe urmă mă duc la bucătărie. Bat la uşă, spun: „Soră, încă puţină carne“. „Nu e voie“, spune ea. Strâmb puţin din nas şi atunci îmi mai dă o bucată.

Arcuindu-se, o pisică sări după un bărzăune. Se ghemui. Îl ţinea în gheare. Întinse gura şi-l luă în dinţi, îi sparse carapacea neagră de cărbune. Înăuntru era plin de miere aspră. Se linse, vrând să înlăture cele două aripi albastre care-i rămăseseră în mustăţi.

— Ascultă ce-ţi spun, tată Jéróme, Joseph şi cu mine nu puteam să

picăm mai bine. Ştiţi că sunt spitale unde îţi vine să-ţi scuipi şi maţele? Acolo la noi e blândeţe, o blân- deţe plăcută, paradisul. E chiar în afara oraşului, la cotul Bonului. Un parc mare, şi la capătul lui curge Ronul. Vedeţi, Ronul ocoleşte aşa… Pe vremea când nu puteam să umblu în cârje, mă duceam în colţul terasei. Ascultam cum fluierau vasele. Deodată, vedeam printre pomi catargul şi steguleţele de-a lungul frânghiilor. Treceau pe-acolo pe Bon… Le petreceam din ochi. Făceau ocolul parcului, prin fund, şi plecau fluierând. Îmi spuneam: coboară spre Valence.

— Cit zahăr?

— Mulţumesc! două: le iau cu degetele…

— Dă-i drumul, aşa eşti tu învăţat.

— Da, vă spun, e de la surorile care ne îngrijesc. Julia, e una care seamănă leit cu tine când erai fată, Joseph mi-a atras atenţia. Nu e nicio primejdie, e-hei, e soră, a pus cruce la tot ce e bun. Vrei să-mi dai o linguriţă? Ei, şi atunci ne-au aşezat în ordine: cei fără un picior de-o parte; cei fără un braţ, în partea cealaltă; aici, cei care nu mai au picioare. Şi după ei, cei care nu mai au braţe. Apoi acolo, cei care nu mai au nici braţe, nici picioare.

— Dumnezeule mare! gemu încet Madeleine.

Casimir sorbi din cafea.

— Julia, când e vorba de cafea, eşti totdeauna prima, ştii bine asta; e Moca?

— Ei, tată Jéróme, ce spui de toate astea?

— Ce vrei să spun, băiete? Ascult şi parcă vă şi văd!

— În anotimpul ăsta e plin de trandafiri de toate culorile, cu nume pe etichete; totul bine aranjat. Au *Madame Herriot, Madame Poincare, Frumoasele nopţii, Gros Velour, Rose France, Bătăliile Marnei*. Totul în pătrate mici, cu araci şi etichete. Eu, desigur, cu piciorul care mi-a rămas, trebuie să fac exerciţii. Şi atunci, plec pe aleea Foch, o iau pe aleea Joffre, merg pe drumul Pétain de la marginea apei, apoi din giratoriul Aliaţilor mă duc în fund, să ascult acordeonul orbilor.

Ah! Orbii! Tocmai i-au pus pe toţi la un loc, acolo în fund. A fost o poveste cu acordeonul. Închipuiţi-vă că înainte de acordeon, oamenii înnebuneau să stea aşa tot timpul în întuneric. Trebuia să fie păzită marginea dinspre Ron. Sfânt să fi fost, şi tot îţi luai câmpii. Într-o zi, unul din orbi şi-a cumpărat un fluier de trei parale. Şi a început să cânte. Îţi venea să plângi, nu alta. Sora superioară a venit şi a spus: „Ce v-ar trebui vouă ar fi un acordeon”…

„— Cum, dumneavoastră ştiţi asta, soră superioară?“ s-au mirat ei.

„— Ah! Mi-am închipuit!“ a zis ea.

„— Eu ştiu să cânt“, spuse unul.

Şi o fată bogată din oraş le-a cumpărat orbilor un acordeon. De atunci merge, nu mai vor nimic: ascultă. Nici când îi scot pe toţi odată

duminica în oraş (şi orbii împing cărucioarele celor care nu mai au picioare), – ei bine, nici atunci nu lasă acordeonul, îl iau cu ei. Ştiu că nu vor putea să cânte în oraş, că e interzis, îl iau totuşi, şi din când în când întreabă: „Îl ai?“ „Da“, răspunde celălalt.

Dinspre castronul cu compot de piersici se auzea zumzet plăcut de muşte şi soarele gălbui aluneca şi se juca în iarbă. Creasta mare, albastră a colinei acoperea uşa. Acolo vântul mergea prin livezile de măslini şi volbura cenuşie a frunzelor fierbea sub apăsarea lui.

—Oh! dacă e vorba de orbi, continuă Casimir, trebuie să vă spun… Ascultă, Julia, şi tu, Madeleine. Sora Mathilde, care e aşa de frumoasă, dar ştii, frumoasă, şi fină: pe sub pielea obrajilor vezi cum îi circulă sângele… Ei bine, ascultă, Julia, unul dintre orbi, nu e numai orb, au trebuit să-i refacă faţa din ce-i mai rămăsese: nu avea nas, nu avea gură, nu mai avea nimic; i-au refăcut totul cum au putut. Ce e mai rău sunt ochii pe care nu-i mai are în fundul găurilor. E orb. El ştie că stă între orbi şi că ei nu-l văd. Dar când îşi trece mâna peste faţă pentru vreo muscă sau altceva, şi-o retrage în grabă, ca şi cum l-ar arde.

Sora asta tânără, Mathilde, cum vine în grădină, pe el îl caută. El stă totdeauna singur, ascuns, într-un cuib de iarbă. Ea vine. Se duce şi se ghemuieşte lângă el.

O dată eram şi eu acolo. Ea mă vedea. El nu mă vedea Ea mă privea cu surâsul ei dulce. El îi spunea:

„— Soră, lasă-te…”

Ea se lăsa. Îi trecea mâna pe faţă. Îi atingea nasul.

„— Nasul!“ zicea el.

Îi atingea ochii.

„— Ochii!“ spunea.

Îi atingea gura.

. Gura!“

Urmărea cu degetul conturul gurii.

„— Muşcă-mi degetul, soră!“

Ea i-l muşca uşor.

„— Tare! Să lase urme.“

Pe urmă el îşi retrăsese degetul şi încercase să atingă urma dinţilor ei cu ce îi rămăsese din fostele buze.

Când plecase Casimir, Jéróme potrivise în aşa fel să o întâlnească pe Julia singură lângă cocină.

— Ascultă, Julia, spuse, ai văzut-o pe Madeleine? ce are? E bolnavă? Sigur e bolnavă; i-ai observat faţa? Şi apoi, n-ai băgat de seamă, – când vorbea Casimir ea râdea.

După ce dădu de mâncare la porci Julia se întoarse în casă copleşită de gânduri şi de lupta ei împotriva soartei.

— Madeleine! strigă.

— Da, sunt aici!

Sta acolo, în faţa ferestrei deschise. Pe podişul frumos se lăsa înserarea. Se înclina spre adâncurile răsăritului de unde urca noaptea vrând parcă să deşerte în întuneric sarcina lui de frunze lucioase.

Julia se apropie de Madeleine.

— Va să zică, nu s-a făcut nimic! spuse ea.

— Nu.

— Vezi, dacă ai fi băut tot ceaiul… Ascultă, am să te duc la cineva: la Heloise de la Alicante. Ea a scos unul chiar mai mare.

— Nu, spuse Madeleine.

— Nu doare, îi şopti Julia.

Madeleine dădu din cap.

— Nu e vorba de durere, e pentru că vreau să-l păstrez pe Olivier. Îl iubesc, Julia, îl iubesc! Vreau un copil de la el, va fi el, el e singurul mijloc pe care-l am ca să-i salvez pe Olivier al meu. Nimeni nu va putea să mi-l ia, va fi numai al meu. Întreg! Întreg! Dragostea mea! strigă Madeleine.

— Taci, taci! spuse Julia punându-i mâna pe gură.

Fuseseră doar trei ciocănituri uşoare la uşa de jos; apoi cineva care se da înapoi în lumina ogrăzii ca să se uite la fereastră. Julia auzise şi i se oprise răsuflarea.

Joseph dormea alături. Sosise cu curierul de ora cinci. Se încolăcise lângă ea, cu piciorul lui slab ţinând-o ca într-un cleşte.

Julia apucă piciorul încet, de sus, unde pulpa era mai plină; ieşi din îmbrăţişare, se trase din pat şi se ridică. Joseph rămase cufundat în acelaşi somn adânc.

Deschise uşa odăii: făcu mai puţin zgomot decât un oftat în întuneric; chiar ieri consumase o bucată bună de slănină pe balamale. Coborî pe scară cu degetele de la picioare în sus, pentru ca fâşâitul unghiilor pe piatră să nu fie auzit de cineva care încă nu dormea.

Pe jos, în bucătărie, erau cioburi, mai devreme Joseph aruncase o sticlă în capul Madeleinei. Noroc că fata se lăsase în jos. Fugise spre uşă. El apucase cana cu mâna stingă, vrând s-o arunce şi pe asta. Avea putere în mâna stângă…

Din nou o ciocănitură uşoară în uşă.

Julia pipăi uşa cu mâinile desfăcute. Atinse broasca, nu luă în seamă cheia; pipăi mai sus de zăvoare şi deschise ferăstruica.

Noaptea era senină. Omul sta acolo, în faţa ei. Îşi lipise obrazul de ferăstruică.

— Julia!

Respiraţia şi şoapta lui aduse înăuntru sudoarea acră a nopţii de august.

— Da, spuse încet Julia.

— Se-mplinesc trei zile, hai!

— Nu, mi-a venit bărbatul.

— Care bărbat?

— Al meu.

Faţa lui mare sta acolo, numai piele şi os, barbă de animal, ochi ca stelele şi gură înfometată, rănită de foamea de toate cele.

— Vrei pâine?

— Pe tine!

— Tutun?

— Pe tine, Julia, vino, mi-e dor, sunt singur, singur! Numai o dată. Încă o dată măcar. Vino, Julia!

O clipă de tăcere. Se auzea tremurând trupul ăsta mare de bărbat, lipit de lemnul uşii.

— *Nu e nu*! spuse Julia.

Omul gâfâia în obrazul Juliei. Răsuflarea îi mirosea a iarbă crudă şi a tutun.

— Am să-ţi dau pâine, dacă vrei, cartuşe de vânătoare…

— Puţin îmi pasă de pâinea ta.

Huhuia undeva o bufniţă.

— Şi puţin îmi pasă de tine.

Scuipă prin ferăstruică. Julia o închise şi trase zăvorul. Omul se lipise cu tot corpul de uşă. Îi auzea pârâitul oaselor şi gâfâiala puternică, de animal obosit. Apoi se duse…

Cu dosul mâinii Julia îşi şterse fruntea; scuipatul i se scursese până la buze.

Joseph dormea. Nu se trezise; nu se întorsese; piciorul rămăsese tot îndoit, aşteptând carnea femeii.

Julia se urcă încet în pat. Se uită dacă era bine învelit acolo, în partea dreaptă, pe care nu şi-o mai putea apăra singur. Se cuibări sub îndoitura piciorului lui. Îşi trase în sus cămaşa, până sub bărbie. Apucă mâna stângă a lui Joseph şi-i desfăcu degetele. În căuşul palmei lui îi puse un sân şi, resemnată, rămase acolo, sub mâna asta, să respire şi să trăiască.

TURMA

— Hei, acolo la urmă, treziţi-vă!

Cineva bătea în casca lui Olivier.

— Ce? întrebă el şi alunecă în noroi.

Tot şirul de soldaţi dormea mergând.

— Ce mai întrebi? E rândul vostru.

Curând se vor întâlni cu un convoi.

Se apropiau de un drum care vuia ca un fluviu. Mirosea a benzină şi a balegă de cal.

Acolo, în depărtare, sfâşiată de fulgere, noaptea sângera plină de viaţă peste unduirea colinelor.

— O copită de cal în burtă, spuse Găină. O să crăp!… Sunt ca mort…

— Dă-te mai încolo!

— Chabrand!

— Sunt aici, răspunse Olivier. Aici!

Îl prinse de braţ.

— Sunt sfârşit, sfârşit! se văita Găină. S-a terminat! O să ne omoare.

Se sună pentru repaus. În vale convoiul se freca de pomi.

Se făceau grupe. Oamenii se aşezau de-a valma în noroiul taluzului.

— Găină!

— Da! se auzi o voce de la pământ.

Olivier se aplecă. Îl văzu întins pe jos.

— Merge, merge, spuse el. O să-mi viu în fire…

Ziua venise coclită şi searbădă. Trecură peste o cale ferată scoasă din circulaţie. Bariera pasajului de nivel fusese smulsă. Cantonul gol răsuna de paşii soldaţilor. Văzură o fereastră astupată cu saci. Peste şina căii ferate, o dâră de paie.

Apărură din ceaţă garduri de nuiele, apoi un frasin lucios, după care se întindea câmpul. În stânga – un sat, cald încă, fumegând în rouă pajiştii. Până dincolo de sate şi de coline, drumul întunecos rostogolea talazul soldaţilor. Unda asta se scurgea în toate cutele pământului; umplea văile, se revărsa din vâlcele; se prelingea din păduri; lângă sat, în adâncitura unei livezi, o mare de soldaţi dormea pe iarbă. Drumul înţesat de oameni se târa printre pomi.

— Găină!

Olivier îşi întinse gâtul subţire spre cer. Îşi smulse legătura şi-şi descheie gulerul. Cu gura uscată încerca să înghită aer.

— Găină!

— Las' că te ţiu eu.

Şi-l prinse de umăr.

— Hei, ăia din faţă, înaintaţi!

— Vino, îl îndemnă Găină, dă-mi să-ţi ţiu eu puşca. Reazimă-te, hai, suntem împreună.

Olivier mergea. Îşi trecuse mâinile pe sub curelele încrucişate şi încerca din toate puterile să-şi uşureze pieptul, să respire.

— Înaintaţi!

Strângea din dinţi. Plângea cu buzele răsucite ca într-un rânjet.

— Reazimă-te!

Camous alunecă şi căzu cu faţa în jos. Se ridică. Scuipă noroi, muci şi sânge.

Cadenţa paşilor duduia înfundat pe drumul tare.

În faţă, peste douăzeci de soldaţi mergeau în acelaşi pas din instinct, pentru că numai aşa nu erau singuri, strânşi unul lângă altul, toţi laolaltă, îşi duceau mai uşor greutatea trupurilor şi a chinului lor.

Camous încercă să intre în pas şi în cadenţă.

Străpuns de durere, cu ochii înţepaţi de lacrimi îngheţate, Olivier simţea că turbează de furie.

— Înainte, prietene, mormăia Găină.

— Înainte, prietene…

Cu încă un efort care-l sfâşie parcă de jos în sus, Olivier reuşi să intre în pas cu ceilalţi. Camous lupta acum singur. Şchiopăta.

— La o parte! strigă deodată Camous.

Îi îmbrânci pe cei de lângă el. Ieşi din rând. Se aruncă lungindu-se pe taluz. Cu arma în bandulieră, cu raniţa în spate, – complet echipat, rămase acolo nemişcat, cu picioarele în lături. I se vedea fundul pantalonilor năclăit de sânge. Un sergent se apropie neîncrezător. Camous se uită la el, îi spuse ceva şi sergentul, ruşinat, îşi văzu de

drum pe lângă coloană.

La marginea drumului văzură o fermă mare. Casa cu o fereastră chioară pândea dintre pomi. În mijlocul curţii fusese instalată o forjă. Gol până la brâu, un artilerist se lupta cu un baros, dând lovituri puternice într-o bucată de fier albit de foc din care ţâşneau scântei. Alături, plin de noroi uscat, aştepta un tun mătăhălos.

— Satul, spuse Găină. Aici e satul şi aici o să ne oprim.

Străbătură satul. Coloana lungă se freca de ziduri. Văzură şure întinse, grajduri pline cu paie, – dar în faţă, departe, în câmpie, capul coloanei trăgea şi târa după el trupa. Şi iarăşi câmpii, câmpii, dealuri şi păduri.

Spre prânz trecură pe lângă un campament de convoaie ale aprovizionării. Tot puhoiul convoaielor se oprise aici, se încolăcise vârtej şi acum dormeau frământându-se, în zgomote de fierăraie şi hamuri.

Apoi mărşăluiră pe alte drumuri, printre tunuri şi căruţe, cu noroi pe faţă şi pe mâini şi cu tristeţe şi amărăciune în suflete.

Seara sângerie se culcase pe gunoaiele aburinde ale unui sat. Un cimbal răsuna dintre ziduri. Trompete. Îngrăşăminte lichidă pentru câmp se scurgea pe drumul în pantă.

Iar șure, pe urmă o piaţă; drumul făcea un cot. La răscrucea asta stătea un om în picioare; mare, gros, într-un impermeabil negru, pe cap cu un chipiu lucios.

Dintr-o casă frumoasă ieşise un ofiţer. În mână ducea un scaun. Se apropiase, salutase atingând marginea căştii şi întinsese scaunul. Omul de la răscruce îl luase, îşi desfăcuse poalele mantaâi şi se aşezaze greoi rezemându-se bine de spătar. Îşi ţinea sabia între picioare. Se sprijinise cu amândouă mâinile şi cu bărbia pe mânerul ei. Privea trecerea oamenilor.

Se revărsau zorile în pâlcul de sălcii, la marginea câmpului întins, nemărginit ca tot pământul.

Veniseră pe un drum de mesteceni. Albe de promo- roacă le erau căştile. Abureau din cap până-n picioare ca nişte cai; purtau aburul în pas, şi toată compania era învăluită în ceaţă de sudoare.

Se opriră.

—Dă-mi bidonul tău, spuse Olivier, mă duc să aduc cafea.

O salvă de artilerie bubui la orizont ca o furtună pe mare.

— Dinspre Bailleul!

Un soldat englez trecu singur peste câmp, îndreptân- du-se către o casă mică, joasă. Picioarele-i slabe târau anevoie bocancii plini de noroi. Îşi lepădase raniţa lângă uşă.

Plutonierul se întoarse cu ordinele.

— Începând din acest moment, în trăgători!

Linia oamenilor se desfăşura pe câmp. Cei care se aflau în apropierea casei unde intrase englezul se uitau înăuntru prin fereastră. În noroi, lingă uşă, stăteau raniţa şi puşca soldatului.

Un drum îşi întindea în depărtare procesiunea lungă de pomi încă fără frunze, vătuiţi de uşorul abur verde al primăverii. Se luminase de ziuă. Ţinutul se vedea pe ici-pe colo. Şesul se ascundea după boschete. Pajiştea uda genunchii. În spatele şirului de oameni iarba rămânea culcată ca după dinţii unei greble mari. O moară înaltă de vânt privea peste copaci, şi liniştită, parcă semnala cu braţele înaintarea oamenilor prin iarbă.

Se făcu o haltă la răspântie, în preajma unei cafenele. Şirul de oameni se strânsese lângă casă. Ferestrele nu mai aveau perdele. Înăuntru, un băieţel suit pe o ladă scotea cârligele desfăcând şuruburile cu un cui. Pereţii goi. Tejgheaua împinsă pieziş, atât cât să aibă loc omul care încărca sticle într-o roabă.

— Au părăsit tot, spuse el. E plin de englezi care se tot duc… Neamţul ăla a crăpat dintr-un foc. Ia ascultă cum se aude dinspre Kammel.

Geamurile îngheţate zbârnâiră.

Din partea asta a cerului lovit de bubuiturile puternice ale tunului, se ridica o zgură neagră. Pe drum un om trăgea după el o căruţă mică, împovărată cu saltele; de hulubă se cumpănea un coş cu salată. Prin arătura umedă trecea o femeie. Îşi ducea copiii de mână. Omul cu căruţa se opri. Femeia lăsă copiii şi-şi prinse cocul în ace.

Un şchiop alerga împroşcând cu apă într-o singură parte. O femeie strângea în braţe o găină. Un tomberon ducea un scrin cu picioarele în sus şi un bufet care se clătina scuturându-i-se frontonul ieşit din cuie. Patru femei, legate una de alta prin coşuri pline cu veselă, mergeau ocupând toată lăţimea drumului. Un motociclist englez, îmbrăcat în haină de piele, gonea cu toată viteza prin hârtoapele unei pajişti cosite.

Străbătură un alt sat lung şi pustiu. Toate uşile erau deschise. Undeva înăuntru, suna o pendulă. La marginea străzii o bătrână sta cuibărită în fotoliul ei de bunică.

— Aştept, spunea.

Din bocceaua mică de lângă picioare ieşea cotul unei sobe.

— Treceţi la marginea drumului!

Un automobil de stat-major depăşi soldaţii. Zdruncina pe perne un general francez, roşu la faţă, abia ţinându-şi cu amândouă mâinile chipiul.

Dincolo de sat găsiră pustietatea câmpului, noaptea şi căldura tunurilor. Aci zgura neagră părea un zid. Un obuz lung brăzdă cerul şi

se avântă spre mare. Toată întinderea păşunii, a boschetelor şi a satelor mişuna de forfota soldaţilor.

— Straşnic aruncător de mine! se miră Găină, şi dacă socoteşti şi inelul ăla blestemat care pleacă de sus… Merge drept la ţintă!

Vântul rece sufla dinspre mare, aducând miros acru de alge.

— Pe loc repaus. Rămâneţi echipaţi!

Rămaseră echipaţi multă vreme. Unul câte unul se culcase pe jos. Undeva, în faţă, ardea o casă şi se topea uşor în noapte ca o floare de mucegai.

— Ce ai? întrebă Găină.

— Nimic, răspunse Olivier.

Acum vântul aducea o mireasmă de bob înflorit. Din grupul soldaţilor Marsillargue cânta încet:

Vom merge să ascultăm cântecul grâului copt…

— Am veşti proaste, îi spuse până la urmă Olivier.

În zori, pe fondul roşu al cerului văzură sosind oameni cu lăzi şi pachete. Cartuşe, grenade, ciocolată, brânză, cuţite mari de măcelărie, vase cu alcool.

Comandantul ieşi din tufişul de sălcii şi porni prin iarbă. Se întâlni cu un ofiţer englez cu capul gol şi cu casca atârnată de centură. Bătrânul general care trecuse ieri cu automobilul venea alergând peste câmp. Aşteptă. Vorbiră toţi trei. Ofiţerul englez le arăta un colţ de cer. Cu capătul bastonului începu să deseneze ceva pe pământ. Comandantul şi generalul se aplecară, atenţi la ce desena. Generalul îşi scoase chipiul şi se scărpină în cap.

Ofiţerul englez le arătă iar colţul de cer; în direcţia degetului întins se vedea ieşind fum, acolo în depărtare, pe creasta unui deal.

Se repliară în coloană şi plecară pe marginea drumului, aduşi de spate, cu arma în mână.

Făcură haltă înainte de a intra într-un sat mare, distrus, ale cărui poteci se pierdeau în câmp. Ora prânzului. O femeie alerga singură pe drum. Ca turbate, la stânga, obuze mari chinuiau o moară şubredă de lemn. Scormoneau câmpia până în fundul negru al apelor, şi apa sărea în trombe lucitoare. Hoitul unui cal înfunda pârâul.

Aşteptau noaptea. Pe picioarele lui groase, se ivi căpitanul şi se propti în faţa lui Olivier şi a lui Găină. Olivier ţinea în mână scrisoarea. Căpitanul le spuse:

— Băieţi!

Altceva nimic nu-i mai ieşise din gură. Se uitase lung la ei. Noaptea creştea în spatele lui cu toate implicaţiile. Apoi faţa nu-i mai fu luminată decât de ziua metalică a salvelor de tun.

— Drepţi!

Şi, după el, intrară în cerul de fier.

— Kemmel!

O bucată de pământ fără pomi se rostogoli în fum.

Doi soldaţi englezi alergau cu braţele atârnate.

— Aici, aici! striga locotenentul.

Făceau semne din mers. Urlau şi strigau dar vocea le era acoperită de loviturile tunului-revolver care trăgea în clopotniţa Kemmelului.

— Vin să ia grenade.

— Nu, nu pe acolo, spuneau ei.

— Suntem luaţi din flanc.

— În trăgători, la ieşirea din sat!

Un obuz suflă alungind noaptea. În jos, la vale, se vedeau pomi, un parc, un lac, un castel; apoi noaptea, bolta pământului; crengile pârâiau, ardezia vibra, lacul pălmuia pământul cu palma lui noroioasă.

— Sapă! spuse Găină.

Se culcă lângă Olivier.

Undeva în spate, o bară de flăcări şi de lumină lovi satul şi câmpul, ca năpasta unui flagel.

Noaptea zbura în culcuşul soarelui.

— O să vină, spuse Găină.

— Nu, spuse locotenentul, care sta cu gura la pământ, – englezii ne mai acoperă acolo, din faţă.

Vocea căpitanului ieşi din noapte.

— Înainte!

Săriră. Un gard de nuiele îi lovi în pântece.

— Opriţi! spuse locotenentul. Legătura!

— Aici, spuse Bamous.

— Căpitanul?

— A plecat pe-acolo, în faţă.

— Înaintează, du-te şi vezi.

Barnous se întoarse alergând.

— Domnule locotenent! La o sută de metri – englezii. M-au întrebat: „Francez?“ „Da“, le-am spus.

— Şi în partea asta?

— Nimic. Sârmă ghimpată. Nu se poate trece.

— Francezi? întrebă cineva din întuneric.

Era un ofiţer englez. Le explica liniştit, căutându-şi cuvintele: „La dreapta; trei sute de metri – un batalion francez”.

— Atunci înainte, la dreapta!

Taluzul unui drum.

— Aici comandantul Douce.

— Aici locotenent Reymond, compania şasea, domnule comandant.

— Ştiţi unde ne aflăm?

— Nu, domnule comandant.

— La urma urmei, ce facem? Unde ne ducem? La dreapta? Înainte? La stânga? Unde sunt liniile? Aici? Şi căpitanul vostru? Unde e căpitanul vostru? Cât e ceasul, domnule Reymond?

— E nouă, domnule comandant.

— Trebuia să atacăm la şapte; deci?

— În faţă sunt tranşeie goale, spuse Barnous.

— Ce? Ce spune? întrebă comandantul. Atunci să mergem! poate e acolo.

Ziua venise pe neaşteptate. Muntele Kemmel fumega din toate părţile ca un cărbune. Se aflau de-a lungul unui drum de sălcii; sălcii îmbrăţişate de primăvară; bobocii gingaşi se deschideau.

Gloanţele pocneau în crengi; frunzele ierbii mureau zdrobite. Iazul scădea încet, se vedea cum îl sorbeau gropile şi cum intra în pământ.

Zburau obuze, cădeau, săreau, smulgeau crengi, răgeau pe sub pământ, se înveleau în noroi, apoi se învârteau ca nişte cârtiţe şi rămâneau acolo.

Se săpa cu lopeţile de la groapă la groapă. Simţeau mereu sub picioare balta care voia să plece dar care curgea când ici, când colo, în neştire. O înlăturau, o loveau; revenea, gemea. O izbeau cu lovituri de lopată. Un obuz se înfipse foarte aproape de ei. Oamenii se culcară şi nu- maidecât balta începu să-i lingă pe genunchi, pe faţă, peste tot, cu limba ei rece.

Deasupra, la trei sute de metri, se vedea moara. Puţin spre stânga, o grămadă mică de pietre. Aci fusese un porumbar.

— Uite unul, uite unul! strigă Jolivet. (Era un om în grămada de pietre; îl văzuseră ridicându-se, gol până la brâu.)

— Bestia! Dă-mi o puşcă să-l curăţ!

Omul apăru. Jolivet trase.

După o clipă omul se arătă iar.

Jolivet trase.

După o clipă omul se arătă iar.

Atacară cu rachete ce păreau un mănunchi de frunze.

Jolivet nu ţipase. Îşi dusese doar mâna la frunte în clipa când îi sărea casca, şi căzuse în direcţia grămezii de pietre.

Aspirantul Grivello se căţără cu salt de pisică, rămase un moment chircit, apoi se îndreptă.

— Jos, jos!

O lovitură puternică în pântec îl rupse. Îşi deschise larg braţele roşii de sânge, ca nişte aripi.

Flachat se strecură în groapă ca o cârtiţă udă.

— Acolo!

Îşi pipăi şoldul:

— Uite-te! Nu, marginea… Pune mâna. Fugi…

Charmolle vărsa sânge şi vin. Făcu doi paşi. Se opri să vadă ce-i curge din gură. Focuri de armă îl urmăreau.

— Căpitanul? Căpitanul?

Era un agent de legătură al comandantului.

— Atacaţi! Atacaţi! Spune-le să atace!

Doi englezi alergau în zig-zag spre câmpul de hamei. Unul se rostogoli şi rămase acolo; celălalt continua să fugă.

— Locotenent Reynaud, eu comand. Căpitanul a fost ucis.

Agentul de legătură nu mai mişca; rămăsese ghemuit; în cleştele picioarelor strângea un bidon de ţuică. Avea capul găurit. Un fir lung de bale şi de sânge îi atârna din gură.

Olivier aruncă o grenadă.

— Uff!

— Culcă-te!

Două mitraliere sfâşiau oamenii şi pământul cu lovituri de gheare.

— Înainte!

Locotenentul alerga cu capul în jos. Deodată îşi înfipse capul în pământ. Rămase aşa. După un timp se răsuci şi se întinse cu ochii la cer şi cu gura căscată.

Caporalul veni căţărându-se:

— Tu cine eşti?

— Bamous…

— Bine. Eu comand; şi tu cine eşti? Le atinse pieptul între curelele diagonalelor: Comunică-le ălora de-acolo din groapă…

— Sunt morţi.

— Înainte!

Olivier sta nemişcat. Mitraliera măcina alături de el. Puţină linişte. Vântul aducea crâmpeie de strigăte şi explozii de petarde.

Care mai rămăsese de la 140 atacau in dreapta. Lângă el, în faţă, un smoc de iarbă; cu o mişcare a mâinii, Olivier se târî într-acolo.

Văzu un corp ca un munte: spatele unui om.

„Găină?“

Omul nu mişca. Dar prea stătea la vedere, trebuie că era mort…

Se căţără la adăpostul corpului. Dădu la o parte mantaua. Da, mort. Omul se răsturnă peste el şi din gură îi năvăli un cheag de sânge. Era căpitanul. I se şi învineţise barba.

Olivier se căţără. Îşi apăsă mâna pe un pachet de carne rece. Căpitanul. Se uită la el, – sfârtecat şi fără viaţă. Îşi muşcă mâna.

„Băieţi!“ le spusese…

— Hei! strigă unul de pe câmp.

Aşa, în picioare, văzut de jos, părea atât de mare că ajungea până la cer.

— Chabrand! ridică-te, s-a sfârşit…

Olivier se ridică încet şi se uită în jur:

— Ce? S-a sfârşit?

Sta în picioare lângă Găină. Un altul veni spre ei, sărind peste morţi: Barnous.

Da, se terminase. Linişte deplină. Niciun zgomot. Din- tr-o dată se făcuse atâta tăcere, că se auzea fumul mergând.

— Ce e? întrebă Olivier.

— Uite! răspunse Barnous.

Şi-i arătă cu mâna în jur, cuprinzând bucata de pământ unde se aflau, pe muchea Kemmelului care plutea parcă uşor pe cer, cu încărcătura lui de morţi:

— Uite, n-am mai rămas decât noi trei.

În vale oameni cenuşii alergau prin iarbă.

— Ăia atacă!

Atacau fără acoperire, fără mitraliere, fără focuri de armă. În faţa lor se desfăşura toată regiunea.

Nimic decât morţi, pământul răscolit, sate în flăcări.

Ca ieşit din minţi, un cal împiedicat în dârlogi se în- vârtea fără oprire într-o pajişte.

Din toate gropile, din toate căile, pe marea întindere a câmpiei ce ducea spre Bailleul, aluneca şi se scurgea prin iarbă marele front al turmei celorlalţi.

— La drum! strigă Găină.

Fumul incendiilor se culca de-a lungul pământului. Un soldat francez, fără echipament, alerga prin fum. Un şuvoi de scântei trosnea dus de vânt în aerul dens.

— Barnous!

— Chabrand!

Săreau din groapă în groapă.

La două sute de metri în spatele lor, primul val de oameni cenuşii înainta prin iarbă. Obosiţi. De-abia îşi duceau puştile în mâini.

Intrară în sat.

— Spre drum! strigă Barnous. Suntem salvaţi!

Drumul se afla acolo, la o sută de metri, împodobit de pomi, şi dac- o ţineai drept înainte, printr-un boschet ducea la o fermă. Ploua mărunt. Patru avioane cu cruce neagră ieşiră din nori. Se lăsară ca nişte rândunele, aproape să şteargă pământul cu burţile lor. Cu clămpăniturі de ciocuri traseră câteva focuri de mitralieră.

— Să nu crâcnim! spuse Găină.

Un fulger puternic înlătură gardul de nuiele din faţă. Un punct de plecare.

O baterie englezească: roţi, bucăţi de ţevi, dulii goale, obuze ca gogoşile omizilor; cai sfârtecaţi, cu gâtul răsucit; soldaţi cu feţele la pământ; obraji negri care muşcau cerul, un picior, carne terciuită, creier de om pe obada unei roţi.

Din mijlocul acestui dezastru trăgea un tun, servit de doi artilerişti goi până la brâu. Călcară pe cadavrul unui ofiţer. Ca să poată ridica obuzul amândoi, zdrobiră cu bocancii lor grosolani obrazul ofiţerului.

Un obuz explodă sub baterie. Nu-l auziseră venind. Barnous îşi lăsă capul. Încercă să-l sprijine cu mâna, braţul nu se duse mai sus de umăr şi-i căzu inert înapoi. Se răsturnă peste Olivier. Un şuvoi de sânge gâlgâia din capul lui crăpat.

— Spre drum…

Drumul arăta ca un râu mort, zdrobit sub năclăiala camioanelor, a cailor sfârtecaţi şi a oamenilor; tunuri în şanţuri, mitraliere, fiare găurite, butoaie de bere, lăzi de biscuiţi, de pâine, saci de tutun…

— Peste câmp!

Olivier se opri din fugă de câteva ori să se uite la picioare. Ce aluneca printre picioarele lui? Şi pe pajişte prin iarbă, ca o irigaţie, şi atât de înţesată că i se vedeau dârele? Şobolani! Valuri de şobolani! Şobolanii tuturor zidurilor în flăcări, ai tuturor podurilor distruse; şobolanii satelor prăbuşite; şobolanii luptelor şi ai morţilor, revărsaţi într-o apă întinsă, neagră, de scufundare a pământului.

Ieşeau din poiană, treceau taluzul şi tremurau lucind ca smoala în toate adânciturile arăturilor.

O trăsură nebună, fără birjar, sărea din mijlocul câmpu- lui trasă de galopul zănatic a doi cai albi cu hăţurile atâr- nate. Se înclină, ajunse cu loitrea în iarbă, se culcă pe stânga şi se răsturnă în sfârşit, în explozia unui fum de pământ şi apă. Roata, rămasă în aer, se învârtea încă; cei doi cai, trântiţi între hulube, continuau să galopeze pe cer, să zdrobească cerul cu copitele.

— Hei! strigă Găină ridicând braţul.

Se opriră din fugă. Cerul şi pământul tremurau uruind. Un copac mare în flăcări şi fum arunca peste oameni umbra imensă a frunzişului. Bateria engleză sărise în aer.

În spate, în fund, nemţii se revărsau din sat. Un nor, ca o mână cu toate degetele răsfirate, dansa pe deasupra, cutremura şi smulgea smocuri de cer; rachetele cădeau ca stelele.

— La stânga, la stânga! striga Olivier.

Înaintea lor trei cai greoi, cai de plug, scăpaţi, tropăiau prin iarbă. O iapă mică, lucioasă, fără hamuri, ţopăia pe lângă mânzul ei; văzu oamenii, îi aşteptă, apoi se opri în faţa lui Găină dând din cap, râzând parcă, neîncetând să ţopăie. Mânzul juca pieziş pe lângă Olivier.

Din toate fermele peste care trecuse războiul, animalele se strecurau afară. Stăteau adunate în pâlcuri pe la liziera boschetelor, sau pe sub sălcii, sau risipite printre pomi, sau, adăpostite, învăţau cu paşi mici, tremurânzi să meargă.

Găină, Olivier, iapa, mânzul şi cei trei cai de muncă o porniră în trap în partea stingă a regiunii; şi toate celelalte animale se ridicară şi alergară după cei doi oameni.

— Înainte, Chabrand, înainte!

Olivier îşi zvârli mantaua, vestonul; cămaşa ruptă îi fâlfâia de-a lungul braţelor ca nişte aripi.

— Înainte! Înainte! e bine?

— E bine!

Un mănunchi de obuze-rachete sparseră norii.

—Mânzul! strigă Olivier.

Se aruncă de gâtul mânzului şi-l culcă la pământ o dată cu el.

— Acuma, înainte!

O fermă mare îşi arăta coama casei pe panta poienii.

Găină, călărind unul din cei trei cai zdraveni, se îndreptă spre pomi, în fruntea oilor şi-a caprelor. Olivier pândea iapa. Aceasta îşi feri crupa, făcu două salturi de galop şi deodată se repezi spre fermă cu coama în vânt. Olivier alergă după ea.

Iapa rămase acolo, nemişcată, cu potcoavele înfipte în iarbă şi tot corpul încordat, tras îndărăt. Se uita în pământ şi sforăia. Olivier înaintă încet.

Casa fermei avea un pridvor mic şi toată faţada acoperită cu glicină. Prin uşa scoasă din ţâţâni răzbătea ca spuma lâna dintr-o saltea. Lipită de zid, o femeie sta lungită, cu faţa în sus şi capul plesnit de vreun glonte.

Olivier înaintă încet, aplecat. Iapa sforăia cu ochii la o tufă de mentă. O scroafă scormonea în pământ, smulgea şi mânca. Râtul îi era mânjit de sânge.

— Huo! Huo! strigă Olivier.

Scroafa săltă capul; o văzu că mestecă bucăţi de carne. Cu ochi mici, roşii, se uită la Olivier; îşi încreţi râtul; ieşiră la iveală dinţii mari ca ai unui câine rău. Olivier mai făcu doi paşi. Iapa continuă să bată cu copita în pământ.

Sub piciorul scroafei zăcea mort un copilaş despuiat. Îi smulsese un umăr, îi hărtănise pieptul. Acum se aplecă peste pântecul mic, alb încă şi muşcă din el; clefăind din toată gura, înghiţi maţele copilului.

Olivier îşi băgă mâna în buzunar. Nu mai era în stare să strige. Tremura din toate mădularele. Trase din buzunar cuţitul lui ţărănesc, cuţitul pentru pâine şi pentru brânză. Cum îi simţi mânerul între degete, încetă să mai tremure.

Scroafa nu-l slăbea din ochi. Făcu un pas. Grohăi. Olivier amuţise. Strângea cuţitul. Scroafa înainta. O aşteptă. Sări, năpustindu-se peste ea. Lovi; cuţitul intră dintr-o dată. Sângele gâlgâi printre degetele încleştate pe cuţit. Olivier era sub ea. Scroafa îşi roti capul între picioarele lui şi-l răsturnă. Îşi înfipse dinţii în umărul lui. El trase cuţitul; o izbi în gât, şi încă o dată, ca şi cum ar fi izbit cu tâmăcopul, şi încă o dată în gât; carnea lovită sfârâia ca jarul în apă. Cu toată violenţa, în burtă, cu toată forţa braţului. Orbit de sânge, acoperit de sânge, de grohăieli şi horcăituri, Olivier lovea cu toată puterea în neştire; ochii şi-i simţea năclăiţi; vedea numai cuţitul lucind, şi lovea.

Iapa tropăia în jurul lor, făcând să sară bulgări de pământ.

În sfârşit, cu amândouă manile tăie gâtlejul scroafei.

Rămase un moment întins la pământ, să-şi vină în fire. Sus, un petec albastru de cer şi un nor care aluneca încet. Pacea! Pacea!

Se ridică. În iarbă gâlgâia sângele din scroafa sfârtecată; se uită la

glicină, la femeia moartă, la iapă…

Era plin de sânge. Îşi roti umărul; mergea, doar pielea ii era zdrelită. Chemă iapa:

— Hai, mititico, hai, fetiţo…

Nechezând, veni şi i se opri în faţă; o apucă zdravăn de coamă şi, rezemat de ea, ieşi din curte, spre pajişti.

Găină se întorcea pe calul lui mare, negru; Olivier cobora pajiştea rezemat de iapă.

— Eşti rănit? strigă ridicând amândouă braţele.

— Nu, făcu din cap Olivier.

Simţea în coaste căldura bună, fremătândă a iepei.

— M-am luptat cu o scroafă, mânca un copil.

— Hai repede, îi spuse Găină, trebuie să pornim în galop. Nemţii au trecut de Remingelst: vin de-acolo, de-acolo şi de-acolo!

Vâlvătaia de foc mânca ziua din trei laturi.

De pe cai, Olivier şi Găină vedeau regiunea pustie.

Şure în flăcări sângerau un fum gros, roşcat. Câmpurile de fasole se răsturnau ca pentru a-şi vărsa încărcătura de flori în canale şi în rigole. Răchitele se aplecau şi se culcau la pământ. Casele din Steenvorde fumegau şi pârâiau zdrobite. Dincolo de orăşel, o undă neagră de fugari şi de animale în goană spumega în unduirile câmpului.

Un avion găuri norii, se rostogoli şi căzu în sălciniş cu aripile în cruce. Obuze mari scormoneau pajiştea neagră din dreapta. Clopotniţa din Steenvorde se prăbuşi şi clopotul sună jalnic rostogolindu-se prin dărâmături.

— În galop!

Culcaţi pe cai se lăsară duşi printre pomi, foc şi împroşcări de pământ.

Dincolo de Steenvorde descălecară. Olivier murdărise cu sânge iapa albă.

— Du-te, mititico, îi spuse bătând-o pe crupă.

Sărea cu mânzul după ea. Celălalt cal o urmă. Două oi ascunse lângă un gard viu alergară în urma cailor.

Olivier şi Găină mergeau pe pajişte, drept înainte, spre ridicătura mică a Mont-Casselului. Nemţii se vedeau încă departe, dincolo de Steenvorde. Privit de aici, câmpul se deschidea larg şi pustiu.

Un preot trecu drumul ţinând în braţe o pendulă. Cu caii biciuiţi de artilerişti francezi, un tun englez alerga în goana mare. Un colonel fără manta şi cu capul gol umbla cu paşi largi prin iarbă. În mâna stângă ţinea o cutie cu sardele. Muia pâinea în ulei şi o sugea cu poftă. Un ofiţer englez se aplecă în spatele unui pom şi, aci, la adăpost, îşi aprinse pipa. Cu toţii se îndreptau spre Mont-Cassel.

Olivier şi Găină simţeau acuma din greu apăsarea orei ăsteia de după-amiază. Pe toată întinderea câmpului nemţii înaintau fără luptă. Niciun zgomot, în afară de rostogolirea apăsată a maselor de oameni în marş, prin iarbă, prin pietre şi printre pomi.

— De data asta ni s-a-nfundat, zise Găină.

Olivier surâse palid în colţul gurii:

— Cu atât mai bine! să se termine…

Şi ca la comandă, în faţă, în timp ce fumul greu şi roşu învăluia pomii şi îndepărta cerul de pământ, totul începu să clocotească, să lucească şi să trosnească.

— Spre stânga, în linie, în trăgători, la doi paşi!

Vânători de munte curaţi, rumeni, proaspeţi, noi se desfăşurau în huruit de fier, ieşind dintr-o plantaţie de hamei; aveau baionetele la armă; liberaţi de raniţe, cu ciorchine de grenade atârnate la centură, mergeau sprinteni, ridicând picioarele prin iarba jilavă.

— Spre stânga, în linie!…

Un alt şir de soldaţi se arătă în câmpie. Infanterişti albaştri ţâşniră din toate pâlcurile de copaci. Olivier îşi ridică braţele goale spre cer.

Pe o lăţime de o sută de metri o baterie mare engleză înainta în galop; totul nou: oameni, tunuri, cai; crupele periate, lucioase ca uleiul.

Un grup de avioane roşii ţâşni din spatele Casselului şi se înfipse în fum.

Lăncieri cu turbane şi eşarfe în vânt galopau în plesnet de stofă.

— Ne zobesc de data asta! spuse Găină strângând din dinţi.

— Spre stânga, în linie!

Dintre pomi ieşeau coloane masive de vânători de munte. Ajunşi în câmp, se deschideau automat în joncţiune şi, desfăşurate, înaintau secerând totul în faţa lor.

— Spre stânga, în linie!

— În trăgători!

— Baterie! Baterie!

— Înainte!

— Dacă-ţi închipui c-o să se termine… mormăi Găină.

Aşezat pe grămada de gunoi, un scoţian cânta din cimpoi.

— Ce regiment? întrebă un sergent de vânători trecând pe lingă Olivier.

— 140.

— Mulţi morţi?

— Toţi…

Trâmbiţaşii mergeau de-a-ndaratelea înaintea unui regiment englez. Fluierau o melodie monotonă, neplăcută. Muzica îi tulbura, o simţeau în pântec, la încrucişarea curelelor, şi îi trăgea înainte după

ea. Se duceau, greoi ca vitele, cu capetele în jos, cu ochii la genunchi. După ce îi pornea bine în viteza marşului, trâmbiţaşii se dădeau deoparte, lăsa trupa să treacă şi îi seconda din urmă.

Uniform, ca fluxul unei ape, duruia o tobă; ardoarea goarnelor ţiuia în spatele zidurilor unei case, sunete de corn smulgeau dintr-un câmp arat un pluton de belgieni cu mantăi lungi; trompete de cavalerie treceau în mare viteză de partea cealaltă a pomilor. Caii nechezau; iapa albă a lui Olivier, nebună, liberă şi fără şea, galopa în urma dragonilor. Un mare evantai de baterii de tunuri se desfăşura cât vedeai cu ochii, împiedicat de pomi şi case până la marginea câmpiei.

Infanteria engleză înainta compactă, ca un şuvoi de noroi, şi turma albastră a soldaţilor francezi trecea repede prin iarbă, spre dealuri şi fum.

—La abator! spuse Găină.

În depărtarea orizontului, în locul unde se amesteca cerul cu pământul, mitralierele începură să sfârâie ca uleiul încins.

DOMNUL SĂ BINECUVÂNTEZE MIELUL

Julia stătea lângă uşă; parcă nu-i venea să intre.

Din camera luminată se auzi un geamăt: lung, lung, din ce în ce mai puternic.

Atunci intră fără să mai şovăie. Întinse mâinile, într-un fel să-i dea bună ziua, dar mai mult ca să-l împace şi să-l liniştească pe Olivier care, văzând-o, ţâşnise de pe scaun răsturnându-l.

— Fii cuminte, îi spuse. Trebuia de mult să se termine… Joseph a fost mai înţelept decât tine. Mi-a spus: „Du-te acolo şi să se termine odată…“

— Acuma e prea târziu, îi spuse Olivier printre dinţi.

Geamătul lung se prelingea de-a lungul scării.

— Ascultă, nu e deloc prea târziu, i-o întoarse Julia, lasă-mă…

— Intră, Julia, o îndemnă bunicul; ceaunul e acolo, şi uite şi sarea. Pregăteşte totul, ca la tine acasă. Şi tu, băiete, stai jos; las-o, are dreptate. Nu de la Joseph trebuia să auzim asta, trebuia să vină de la tine. Când e vorba de prietenie, niciodată n-ai ce le reproşa ălor din familia Chabrand. Stai jos!

— Mulţumesc, bunicule, spuse Julia.

Luă ceaunul din cui; îl atârnă în partea de jos a cârli- gului; îndesă pe foc gogoşi uscate de viermi de mătase şi suflă; flacăra se porni vioaie.

— Merge, merge, zise Julia şi suflă cu toată puterea.

— Julia, du-te puţin până sus, o rugă bătrânul. Urcă şi vezi dacă mai e puţin sau cât? Eu trebuie să mă duc la capcana vulpilor. A scheunat mai adineauri.

După ce fusese sus, Julia le spuse:

— Cam o oră, şi totul merge bine, e curajoasă…

— Ei, atunci dau o fugă până acolo, spuse bătrânul. De partea cealaltă a vetrei, într-un coş sub fereastra larg deschisă spre noaptea de vară, dormea un copil. Capul mare apăsa perna. Julia dădu la o parte învelitoarea: două picioruşe subţiri atârnau afară din coş fără viaţă.

Olivier se uită într-acolo:

— Fetiţa asta, spuse el, o să poarte totdeauna urmele…

— Urmele timpului, răspunse Julia, care stătea în genunchi lângă foc.

— Urmele răutăţii voastre, i-o întoarse Olivier.

Julia se ridică, făcând cu braţele gestul resemnat al celor ce luptă împotriva unui lucru dinainte hotărât.

— Nu a răutăţii mele! şopti ea.

Olivier continuă să privească bietele picioruşe.

— Ai dreptate, Julia, zise el după un timp. Mi-a spus Madelon. Ştiu că ai făcut-o din bunătate şi numai cu gân- dul de a o ajuta. Nu te-ai priceput, asta e tot.

— Ce puteam să facem, Olivier? Trăiam în nesiguranţă. Eram descumpănite. Parcă scrisoarea cine ţi-a trimis-o?

Olivier ridică ochii spre ea. O privi. Sta în faţa lui ca la judecată.

— Îţi mulţumesc, Julia…

Nu se mai auzea decât apa care fierbea în ceaun.

— Îţi mulţumesc. A fost să fie să le pot salva pe amân- două. A fost să fie să vă pot salva poate pe toţi. Uită-te, Julia.

Îi arătă mâna dreaptă. O deschise. Nu mai avea decât trei degete: cel mare, arătătorul şi cel mic; mijlocul palmei – căscat, ca lovit de plug.

— În seara de la Kemmel! spuse. Tu nu ştii. Nimeni nu ştie. Ţie am să-ţi povestesc. Eram doi. Bătălia reîncepuse. Prin întuneric am văzut

lumină sub o căruţă răsturnată. O pânză de cort prinsă între roţi ascundea lumina de dedesubt. Ne-am apropiat. Am auzit nişte oameni care vorbeau:

„— Şi cum e pe la voi?“

„— Nu prea bine, am primit o scrisoare. Ăla mic are pojar, nevasta e cam plăpândă. Munceşte cu ziua pe la diverse case.”

„— Mai bea niţel, o să-ţi treacă.”

M-am aplecat şi m-am uitat prin crăpătura pânzei. Înăuntru era numai un om. Unul singur. Stătea de vorbă cu necazurile lui. Îşi turna vin…

Olivier îşi ridică arătătorul:

— … El se lupta pentru bătălia lui. Ah! dar cealaltă bătălie începuse iar în jurul nostru. Numai că bătălia aceea nu era a noastră, – nici a lui, nici a mea.

— Nici a nimănui!

— Şi acuma ascultă, Julia, ascultă bine. Oh! S-a petrecut simplu, fără nimic deosebit. Ne-am înţeles pe muteşte. Mergeam în întuneric, cu ăla, i se spunea „Găină”. Aveam scrisoarea de la tine în buzunar, şi i-am spus: „E însărcinată şi i-a mişcat copilul… îmi scrie cumnată-sa. Ca ăluia de-acolo de sub căruţă…”

Şi-atunci, ascultă, numai ţie îţi spun, ai să fii singura care o să ştii, – uită-te la mâna mea. Am intrat într-o groapă de obuz. Găină s-a băgat şi el în altă groapă de obuz, la vreo zece metri depărtare, cu puşca la el. Eu mi-am aprins scăpărătoarea: am ridicat mâna cu lumina deasupra gropii, şi atunci el a tras cu arma în mâna mea.

— Doamne fereşte! strigă Julia.

— Da, trebuia. Pentru noi toţi.

— Ia uitaţi-vă, spuse bunicul intrând, uitaţi-vă ce-a lăsat!

Şi aruncă pe masă o labă de vulpe.

— Capcana s-a închis şi-a prins-o. Vulpea şi-a rupt. Piciorul cu dinţii. Şi s-a smuls. Ăsta curaj!

Pe masa goală din bucătărie Julia pregătise grămada de sare grunjoasă: albă, uscată, vie parcă de uscăciunea şi spiritul ei. Cu sarea asta vor spăla în curând noul-născut. Olivier se uită şi-şi aminti că într-o zi, nu demult, asta însemnase pentru mulţi tot ce mai rămăsese dintr-un om.

Cineva întrebă la uşă:

— Neamul Chabrand tot aici stă?

— Tot aici, răspunse bunicul întorcându-se dintr-o dată. Tot aici. De unde mai vine şi ăsta?

— Asta, răspunse noul-venit, nu-i de pe-aici, dar şi-a adus aminte

de Chabrand. Bună seara la toată lumea.

Salută cu mâna ridicată.

— E un cioban, zise bunicul, după ce-i văzu ciomagul şi pălăria cu borurile întoarse.

— Nu, spuse omul, nu-i un cioban, e ciobanul.

Bunicul îşi aţinti privirea pe sub sprâncene.

— Thomas! Ia te uită!

— Ei da, zise Thomas, eu sunt în carne şi oase. Nu mă mai recunoşteai din cauza hainei mele arătoase?

— Nu, Thomas. Aşează-te, dezbracă-te. Aici eşti ca la tine acasă; nu haina ta frumoasă era de vină, ci timpurile grele care-au trecut de când nu ne-am mai văzut. Dar, te asigur, după ce s-a terminat războiul, te-am aşteptat. Chiar acum un an, când am urcat turmele la munte, mi-am zis: „Dacă Thomas mai trăieşte, se va întoarce să-şi caute berbecul". Apoi am auzit că ai fi murit.

— Nu, n-am murit, spuse ciobanul, eu nu pot să mor în câmpie, la Crau.

Rămase un timp pe gânduri, fără să vorbească, trecându-şi mâna uscată pe puful albastru al vestonului curat.

— De aceea urc pentru ultima oară…

— Ultima din anul ăsta, spuse bunicul zâmbind.

— Ultima, Chabrand, preciză ciobanul. Nu mă mai duc picioarele, nu mai am suflu, uit ce-am vrut să spun, vorbele de poruncă lâncezesc ca ploaia stătută. I-am spus stăpânului: „Aş vrea o dovadă a bunătăţii dumneavoastră. Lăsaţi-mă să urc la munte, nu ca angajat, sunt prea bătrân; numai să însoţesc turma." Mi-a răspuns: „Ai să fii îngrijit aici!" Apoi a înţeles. „Bine, Thomas, urcă", şi mi-a dat mâna. I-am spus adio domnişoarei, doamnei, copilului; am prins din urmă turma la Salon… şi iată-mă aici.

— Să ispăşim, să murim! Avem destul timp, spuse bunicul.

— Nu totdeauna poţi să mori cu sufletul împăcat, răspunse ciobanul. Trebuie să profiţi de ocazie…

— Julia, pentru că astă-seară eşti şi gazdă, adu tu nişte pahare şi sticla pântecoasă; e în dulapul din dreapta.

S-au ridicat toţi trei în picioare.

— Frumos bărbat! spuse ciobanul punând mâna pe umărul lui Olivier.

Julia aduse paharele; le umplu pe toate trei în ordine: ciobanului, bunicului şi lui Olivier. Ţuica tremura în pahare.

— Pentru prietenie! închină bunicul.

Ciobanul privea în jurul lui. Julia, Olivier, coşul, din care se vedea căpşorul lui Jeanne-Amélie.

— Ei, dar v-aţi înmulţit!

— Nu fără suferinţă, spuse bătrânul.

— Chabrand, toată viaţa e făcută din suferinţă.

Un vaiet puternic se auzi din camera de sus. Un suspin lung, din pieptul unei femei, să poţi sfâşia cu el întreaga lume.

— Va să zică asta nu e nora ta? spuse ciobanul arătând spre Julia.

— Nu, a mea e sus, în durerile facerii.

— Am înţeles. Geamătul ăla, bunicule, îl cunosc. E ţipătul speranţei. Ah, dar nu lua în seamă. Aşa vorbesc eu câteodată. Unii mă iau drept nebun. Apoi, întorcându-se spre Olivier: Băiete, îi spuse, dacă ce văd acolo e fată, îţi urez ca celălalt să fie un băiat, unul ca tine, nici mai mult, nici mai puţin. Pe aşa ceva se poate clădi.

— Julia, Julia! strigă mama de pe scară, urcă repede, e timpul.

— Vino, Olivier, îi spuse bătrânul luându-l de umeri, vino şi tu, ciobane, între timp o să-ţi vedem berbecul.

Deschise uşa grajdului. Olivier ridică lanterna.

— Arlatan! strigă ciobanul.

Şi pe dată berbecul răspunse chemării, cu behăitul lui răguşit, tremurat, de dragoste. Din mijlocul acestei umbre cu licăriri în care unduia aburul frunzelor putrezite şi al usucului, îl văzură cum se apropie cu paşi timizi, până la marginea luminii. Lumina se revărsa peste viitoarea blănii roşcate; se opri pe vârtejul coarnelor mari; animalul sta acolo în semiîntuneric ca sub îmbrăţişările vii ale mării.

Uşor, ciobanul se lăsă pe genunchi, în paie.

— Te regăsesc, spuse el încet. Vino, băiatul meu, vina frumos ca ziua, o, cârlionţatule! o, tu, din Arles! o, tu care speri ai turmele de peşti când te duceam să paşti iarba sărată de pe plajă. Soarele meu frumos! Dacă ai ieşi acuma din mare, după baie, s-ar striga: „Uite-l pe cel care vine din Egipt!“

Berbecul se apropie. Întoarse capul să-şi potrivească coarnele. Îşi puse botul pe gâtul ciobanului. Îi pufăi răsuflarea puternică, sfornăind fericit din când în când.

— L-ai îngrijit bine, spuse ciobanul.

— Mulţumesc, răspunse Chabrand.

— Chiar mai bine decât mine.

— Nu, nu mai bine decât tine. E un animal drăgăstos, uite-i familia acolo în jur. Trebuia să te aştepte. În urma lui rămân patru oi pline.

Ciobanul se ridică.

— Chabrand, aici, în paiele tale, cu berbecul lipit de mine, am simţit uşor frigul morţii. Ţi-aduci aminte când ţi l-am lăsat? Eu îmi amintesc, pentru că totul mi s-a întipărit cu fierul roşu. Mi-ai spus: „Îţi mulţumesc că am putut să-ţi cunosc bunătatea! “ Adu-ţi aminte, tăicuţule. Mă credeai aspru. Iar eu gândeam că bine fac, pentru că îndeobşte omul se teme să arate că e milos. Ăsta e tristul adevăr. Niciodată nu trebuia să duc turma spre masacrul unde am mânat-o eu, pe toate drumurile. Mai bine să te lepezi de oameni. Ah! dar să lăsăm

asta!

Dinspre casă se auzeau strigăte: „Olivier!” „Bunicule!“ „Veniţi“ — chemări de bucurie în foşnetul frunzelor; mama deschisese fereastra şi chema; chiar şi vocea slabă dar sănătoasă a Madeleinei chema din fundul camerei.

— Suntem aici, spuse bunicul.

Din întunericul nopţii le întrebă:

— Întreg?

— Frumos! auziră răspunsul.

— Goneşte-mă, îi ceru ciobanul, am să-ţi fiu recunoscător. Acum aveţi grija bucuriei.

—Rămâi, ciobane, spuse Olivier, eu, tatăl noului-născut, sunt cel care te roagă. Întâi am avut necaz mare: fetiţa pe care ai văzut-o nu are viaţă în picioare. Poate de data asta fericirea ne intră în casă. Rămâi, ne vei dărui din ceea. Ce ştii.

— Din toată inima.

Julia ieşise în prag. Ţinea învelit ceva în poală.

— Ce? întrebară şi bunicul şi Olivier.

— Un băiat zdravăn!

— Arată-ni-l!

Desfăcu şorţul cu braţele deschise, şi acolo, înăuntru, gol, culcat pe un smoc de iarbă, sta băieţelul.

Bunicul puse mâna pe bucăţica asta de carne, crudă încă, mânjită de sânge pe la încheieturi; îi luă între degete smochina dintre picioare.

— Da, e bărbat, are de toate.

Berbecul înainta şi venea să recunoască copilul ca pe un miel.

— Lasă-l, spuse ciobanul. E semn bun când animalele sunt de faţă la venirea pe lume a unui copil. Un suflet în plus pe pământ. Atunci, băiete, vrei să-ţi ursesc darurile ciobanilor?

— Da, spuse Olivier. Daţi-i copilul. Să aducem tot norocul de partea noastră.

Ciobanul luă copilul în braţele făcute copaie.

Suflă peste gura copilului.

— Verdele ierbii, spuse el.

Suflă peste urechea dreaptă:

— Zgomotele lumii.

Suflă peste ochi:

— Soarele.

— Berbece, vino aici. Suflă peste omul ăsta mic, să vieţuiască ca tine, să conducă, să meargă în faţă, niciodată să nu fie după…

Şi acuma rândul meu:

Copile, spuse ciobanul, am fost toată viaţa şeful animalelor. Tu, micuţul meu, prin îngăduinţa tatălui tău, viu să te caut la marginea

turmei, ca să-ţi fac urări în clipa în care te pregăteşti să intri în marea turmă a oamenilor.

Şi mai întâi îţi spun: uite noaptea, uite pomii, uite animalele; în curând vei vedea ziua. Cunoşti totul.

Şi adaug:

Dacă Dumnezeu mă ascultă, să-ţi fie dat să iubeşti domol, domol în toate dragostele, ca unul care ţine coarnele plugului, şi în fiecare zi să cunoşti viaţa mai în adânc.

Ochii tăi să nu plângă niciodată lacrimi de apă, ci să fii asemenea viţei-de-vie; pe drumul pe care ursita ţi-l va croi, să-ţi dea viaţă sub paşi, strălucire şi sănătate deplină.

Să fie să-ţi croieşti drumul cu lăţimea umerilor tăi.

Să fii dăruit cu marea uşurinţă de a purta deseori greutatea altora, fântână să fii la marginea drumurilor.

Să fie să iubeşti stelele!

— Curajos, şopteşte bunicul.

— O să răcească…

— Lasă, femeie, lasă. Trebuie chiar din clipa asta să-i arătăm ce este speranţa.

Ciobanul ridică băiatul în mâini deasupra capului. Berbecul sfornăi spre zarea dintre coarnele larg desfăşurate. Şi parcă sub vraja acestui sfornăit de bucurie, noaptea începu să se lumineze.

— Luceafărul! Luceafărul! Priviţi, strigă Julia. Priviţi!

Pe cer Steaua Ciobanilor se înălţa în noapte.